

Розглядаються теоретичні та практичні аспекти формування і реалізації монетарної, податкової та бюджетної політики держави; здійснюється характеристика існуючих моделей фінансових систем, аналіз елементів фінансової системи України та інших країн світу; досліджується зарубіжний досвід балансування державного бюджету в умовах фінансової нестабільності та основні ризики зростання державного боргу; приділяється особлива увага питанню формування доходів місцевих бюджетів України, а також висвітлюються проблеми вертикального і горизонтального фінансового вирівнювання; досліджується стан фінансової безпеки України через безпеку грошово-кредитного сектора; аналізуються тенденції розвитку страхового ринку та визначається вплив соціального страхування на фінансове забезпечення державних соціальних гарантій.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів і студентів.

Рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования и реализации монетарной, налоговой и бюджетной политики государства; осуществляется характеристика существующих моделей финансовых систем, анализ элементов финансовой системы Украины и других стран мира; исследуются зарубежный опыт балансирования государственного бюджета в условиях финансовой нестабильности и основные риски роста государственного долга; уделяется особое внимание вопросу формирования доходов местных бюджетов Украины, а также освещаются проблемы вертикального и горизонтального финансового выравнивания; исследуется состояние финансовой безопасности Украины через безопасность денежно-кредитного сектора; анализируются тенденции развития страхового рынка и определяется влияние социального страхования на финансовое обеспечение государственных социальных гарантий.

Для научных работников, преподавателей, аспирантов и студентов.

Theoretical and practical aspects of formulation and implementation of monetary, tax and budget policy of state are considered; characteristic of existing models of financial systems, analysis of the financial system elements in Ukraine and other countries are given; international experience in balancing state budget in times of financial instability and major risks of public debt is studied; special attention is paid to formation of local budgets in Ukraine; issues of vertical and horizontal fiscal equalization are highlighted as well; conditions of financial security in Ukraine are investigated through security of monetary-credit sector; trends in insurance market development are analyzed, and impact of social security on financial support of state social guarantees is determined.

For scientists, teachers, post-graduates and students.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	В.Д. Базилевич, д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	А.І. Ігнатюк, д-р екон. наук, доц. (заст. відп. ред.); Г. О. Харламова, канд. екон. наук (відп. секр.); Алпас Хамі, д-р наук, проф.; Х. І. Бачев, д-р екон. наук, проф.; О.І. Жилінська, канд. екон. наук, доц.; Б. А. Засадний, канд. екон. наук, доц.; Н.В. Ковтун, д-р екон. наук, проф.; Г.І. Купалова, д-р екон. наук, проф.; І.О. Лютий, д-р екон. наук, проф.; І.І. Мазур, д-р екон. наук, доц.; С.В. Науменкова, д-р екон. наук, проф.; Р.В. Пікус, канд. екон. наук, доц.; А.О. Старостіна, д-р екон. наук, проф.; Г. М. Филук, д-р екон. наук, проф.; <u>Д.М. Черваньов</u> , д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАПН України; О.І. Черняк, д-р екон. наук, проф.; В.Г. Швець, д-р екон. наук, проф.
Адреса редколегії	03022, Київ-22, вул. Васильківська, 90-а, економічний факультет ☎ (38044) 259 71 82; http://bulletin-econom.univ.kiev.ua
Затверджено	Вченою радою економічного факультету 26.03.2013 (протокол № 8)
Атестовано	Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 10.11.10
Зареєстровано	Державною реєстраційною службою України. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 19866-9666ПР від 29.04.13
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	01601, Київ-601, 6-р Т.Шевченка, 14, кімн. 43 ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

ЗМІСТ

Андрєєв П. Еволюція внутрішнього державного фінансового контролю в Україні.....	5
Кулієв Р. Стабільність фінансової системи Азербайджана в умовах світової фінансової кризи.....	9
Белінська Я., Биховченко В. Інфляційні тенденції та стабільність національної грошової одиниці України	12
Дрозд І., Дрозд Н., Заєць Н., Красніков Д. Методичні засади визначення збитків, завданих державі, в контексті реалізації принципу відповідальності	15
Курищук К. Валютні ОВДП як інструмент внутрішніх державних запозичень	18
Тропіна В., Суховий Д. Роль соціального страхування у фінансуванні державних соціальних гарантій	22
Боровікова М. Зростання державного боргу в післякризовий період та шляхи його стабілізації	25
Гудзинська Л. Пріоритети фіскальних преференцій: оцінка стратегії вибору	30
Грищенко Т., Івахненко І. Податкове стимулювання пропозиції цінних паперів на фондовому ринку	32
Зайчикова В. Фінансові інструменти політики стабілізації державних фінансів в зарубіжних країнах	36
Калач Г. Суперечності формування моделі функціонально-цільового регулювання фондового ринку України	42
Катигрובה О. Система фінансового забезпечення інноваційного розвитку України	45
Коляда Т., Прозоров Ю. Запровадження податку Тобіна на фінансово-кредитному ринку в умовах кризи довіри до банківської системи Єврозони та зростання дефіциту державних фінансів	49
Романюк М., Аманжасв Д. Іпотечний ринок як засіб досягнення мети фінансової політики держави	51
Свердан М. Фінансова політика держави у сфері здійснення запозичень та управління боргом	55
Чеберяко О., Рябоконь О. Актуальні проблеми в сфері формування та виконання місцевих бюджетів	58
Шірінян Л. Економічна сутність фінансового регулювання страхового ринку	62
Власенко М. Формування банкоцентричної моделі фінансової системи в Україні	65
Дишлева А. Балансування бюджету у контексті реалізації антикризової політики держави	68
Козенко А. Етапи розвитку системи вертикального фінансового вирівнювання в Україні	72
Плєшакова Н. Показники безпеки грошово-кредитного сектора як складова фінансової безпеки України	76

СОДЕРЖАНИЕ

Андреев П. Эволюция внутреннего государственного финансового контроля в Украине.....	5
Кулиев Р. Стабильность финансовой системы Азербайджана в условиях мирового финансового кризиса	9
Белінська Я., Биховченко В. Инфляционные тенденции и стабильность национальной денежной единицы Украины.....	12
Дрозд И., Заяц Н., Красников Д. Методические основы определения нанесенного государству ущерба в контексте реализации принципа ответственности	15
Курищук К. Валютные ОВГЗ как инструмент внутренних государственных заимствований.....	18
Тропина В., Суховой Д. Роль социального страхования в финансировании государственных социальных гарантий	22
Боровикова М. Увеличение государственного долга в посткризисный период и пути его стабилизации	25
Гудзинская Л. Приоритеты фискальных предпочтений: оценка стратегии выбора	30
Грищенко Т., Ивахненко И. Налоговое стимулирование предложения ценных бумаг на фондовом рынке	32
Зайчикова В. Финансовые инструменты политики стабилизации государственных финансов в зарубежных странах	36
Калач А. Противоречия формирования функционально-целевого регулирования фондового рынка Украины	42
Катигрובה О. Система финансового обеспечения инновационного развития Украины	45
Коляда Т., Прозоров Ю. Внедрение налога Тобина на финансово-кредитном рынке в условиях кризиса доверия к банковской системе Еврозоны и роста дефицита государственных финансов	49
Романюк М., Аманджаев Д. Ипотечный рынок как способ достижения цели финансовой политики государства	51
Свердан М. Финансовая политика государства в области осуществления займов и управления долгом	55
Чеберяко О., Рябоконь О. Актуальные проблемы в сфере формирования и исполнения местных бюджетов	58
Ширинян Л. Экономическая сущность финансового регулирования страхового рынка	62
Власенко М. Формирование банкоцентрической модели финансовой системы в Украине	65
Дышлевая А. Балансирование бюджета в контексте реализации антикризисной политики государства	68
Козенко А. Этапы развития системы вертикального финансового выравнивания в Украине.....	72
Плешакова Н. Показатели безопасности денежно-кредитного сектора как составляющей финансовой безопасности Украины	76

CONTENTS

Andreyev P. Evolution of public internal financial control in Ukraine.....	5
Guliyev R. The stability of financial system of Azerbaijan during the global financial crisis	9
Belinska J., Byhovchenko V. Inflation trends and stability of the national monetary unit of Ukraine.....	12
Drozd I., Drozd N., Zayats N., Krasnikov D. Methodological foundations identifying damages for the country under responsibility principle	15
Kuryshchuk K. Currency as a tool bonds of local borrowing.....	18
Tropina V., Sukhovy D. The role of social insurance in the financing of public social guarantees.....	22
Borovikova M. Public debt growth during post crisis period and ways of its stabilization	25
Hudzynska L. Priorities of the taxes preferences: the estimation of the strategy choice.....	30
Grischenko T., Ivakhnenko I. Tax-based stimulation of equity supply securities at the stock market	32
Zaichykova V. Fiscal policy instruments of stabilization of public finances in foreign countries	36
Kalach A. The contradictions of the formation of functional and target regulation of the stock market of Ukraine	42
Katygrobova O. The system of financial support for innovative development of Ukraine	45
Kolyada T., Prozorov Yu. Introduction of tax Tobina at the financial and credit market in the conditions of crisis of trust to banking system of Euroarea and growth of deficit of state finances	49
Romaniuk N., Amandzhaev D. Mortgage market as a mean of achieving the state financial policies objective.....	51
Sverdun M. Public financial policy in the sphere of loans implementation and debt management	55
Cheberyako O., Ryabokon O. Important problems in the field of forming and execution of local budgets	58
Shirinyan L. Economic nature of the financial regulation of insurance market	62
Vlasenko M. Development of the bank-oriented financial system in Ukraine	65
Dyshleva A. The national budget balancing in the context of governmental antirecessionary policy	68
Kozenko A. Stages of development the system of vertical equalizing in Ukraine	72
Plieshakova N. The indicators of monetary sector security as part of the financial safety of Ukraine	76

ЕВОЛЮЦІЯ ВНУТРІШНЬОГО ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

Розглянуто процес становлення та розвитку внутрішнього державного фінансового контролю в Україні, виокремлено основні етапи. Визначено здобутки та проблеми внутрішнього державного фінансового контролю, проаналізовано сучасний стан його розвитку та відповідність вітчизняних засад міжнародним принципам у цій сфері. Окреслено перспективи розвитку державного фінансового контролю.

Ключові слова: державний фінансовий контроль, внутрішній державний фінансовий контроль, державна фінансова інспекція України, контрольно-ревізійне управління, аудит.

Актуальність проблеми. Зміни внутрішнього фінансового ладу, політичного й економічного курсу України в напрямі інтеграції до міжнародного простору повинні супроводжуватися докорінною перебудовою управлінських функцій держави, в тому числі й контрольних. Ефективна система державного фінансового контролю є необхідним атрибутом сучасної демократичної держави, запорукою ефективності використання державних фінансових ресурсів. Внутрішній державний фінансовий контроль як невід'ємний елемент цієї системи є важливим інструментом державного управління, що дає змогу досягти виконання поставлених завдань та зменшити кількість проблемних питань і порушень, пов'язаних із діяльністю органів державного і комунального секторів.

Для визначення перспектив розвитку внутрішнього державного фінансового контролю необхідно проаналізувати процес його становлення, історичні надбання у сфері внутрішньовідомчого фінансового контролю, виокремити існуючі недоліки, проблеми та аспекти, які потребують удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації та раціоналізації фінансового контролю досліджені в наукових працях таких зарубіжних дослідників, як: Р. Адамс, А. Аренс, Є. Аткинсон, Дж. Бейлі, Ш. Бланкарт, Дж. Бюкенен, Дж. Ваттс, Р. Зоді, Д. Ірвін, Дж. Робертсон, П. Самуельсон, Дж. Стігліц, Д. Хан та ін.

Проблеми формування системи державного фінансового контролю досліджувало багато вітчизняних науковців, серед яких необхідно відзначити таких учених, як В. Базилевич, О. Барановський, І. Басанцов, М. Білуха, Ф. Бутинець, О. Васирик, Т. Васильєва, Н. Виговська, М. Єрмошенко, Т. Ковальчук, І. Лютий, П. Мельник, Ю. Осадчий, В. Федосов та ін.

Незважаючи на високий рівень розробки зазначеного питання, актуальною залишається проблема визначення подальших перспектив розвитку внутрішнього державного фінансового контролю в Україні.

Метою статті є дослідження процесу становлення внутрішнього державного фінансового контролю в Україні та визначення основних шляхів його подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Про необхідність здійснення державного фінансового контролю свідчить те, що історія служби фінансового контролю починається з часів становлення державності і виступає як складова її фінансової безпеки.

Входячи до складу Російської імперії, Україна не мала власних органів фінансового контролю, а контрольні функції, як і на всій території Росії, виконувало згідно з "Положенням про місцеві контрольні установи в імперії" від 3 січня 1866 р. Управління державного контролю, яке працювало при Міністерстві фінансів. У такому вигляді цей орган фінансового контролю проіснував до 1919 р.

Керівники молодої Української держави усвідомлювали надзвичайно важливу роль контрольних функцій Міністерства фінансів, Державної скарбниці і банків. Тому за часів Директорії було створено спеціальний

апарат Державного контролера з надзвичайними правами і повноваженнями.

З цього часу до 1937 р. органи фінансового контролю неодноразово реорганізовувались, але функції фінансового контролю залишилися незмінними.

Перший нормативний акт, що фактично розпочав відомчий контроль, було прийнято у 1936 р. [2, с. 41]. Цим актом було закріплено низку базових принципів відомчого контролю, до яких належить принцип обов'язковості та періодичності у відносинах між суб'єктами та об'єктами контролю.

Відправною точкою розвитку відомчого контролю стає побудова єдиної системи, що містила в собі обов'язковість організації відомчого контролю на всіх рівнях державної влади, від її центральних органів до виконавчих комітетів обласного рівня, а також здійснення контрольно-ревізійних заходів не рідше одного разу на рік щодо кожного об'єкта контролю.

З того часу до 1956 р. фінансовий контроль в Україні здійснювало Контрольно-ревізійне управління Наркомату, пізніше Контрольно-ревізійне управління було створене у складі Міністерства УРСР [1].

У Радянському Союзі також відбувалось удосконалення методів і принципів внутрішнього фінансового контролю, про що свідчить прийняття положення "Про заходи з поліпшення контрольно-ревізійної роботи в міністерствах, відомствах УРСР та інших органах управління" Постановою Ради міністрів УРСР № 294 від 26.05.1981 р. Варто зауважити, що особливості державного фінансового контролю були зумовлені укладом економіки в Радянському Союзі, тому після виходу України зі складу СРСР виникла потреба в підвищенні ролі державного фінансового контролю і стала необхідність формування власних контрольних органів, зміни методологічної бази контролю тощо.

Історія внутрішнього державного фінансового контролю України починається після здобуття Україною незалежності. Власний орган внутрішнього державного фінансового контролю було створено у 1993 р. з прийняттям Закону України "Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні", згідно з яким державна контрольно-ревізійна служба діяла при Міністерстві фінансів України й підпорядковувалась Міністерству фінансів України.

Тоді ж було вирішено питання про статус, повноваження, структуру, штатну чисельність контрольно-ревізійної служби, умови оплати праці її працівників, матеріально-технічне забезпечення, що забезпечувало б виконання завдань, покладених на цю службу.

Зазначеним законом визначалось, що головним завданням державної контрольно-ревізійної служби є здійснення державного фінансового контролю за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах та взяття зобов'язань, ефективним використанням коштів і майна, станом і достовірністю бухгалтерського обліку і фінансової звітності в міністерствах та інших органах вико-

навчої влади, в державних фондах, у бюджетних установах і у суб'єктів господарювання державного сектору економіки, а також на підприємствах і в організаціях, які отримують кошти з бюджетів усіх рівнів та державних фондів або використовують державне чи комунальне майно, виконання місцевих бюджетів, розроблення пропозицій щодо усунення виявлених недоліків і порушень та запобігання їм у подальшому [3, ст. 2]. Таке формулювання вказує на появу превентивної функції внутрішнього контролю.

Державний фінансовий контроль здійснювався державною контрольно-ревізійною службою через проведення державного фінансового аудиту, перевірки державних закупівель та інспектування. Пізніше, у 2006 р., було законодавчо закріплене визначення зазначених термінів.

Указом Президента України від 27.08.2000 р. № 1031 "Про заходи щодо підвищення ефективності контрольно-ревізійної роботи" з метою посилення контролю за дотриманням фінансової дисципліни, цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів, державного і комунального майна, активізації роботи щодо усунення виявлених недоліків і порушень були здійснені такі зміни в системі внутрішнього державного фінансового контролю:

- Державному контрольно-ревізійному управлінню України надано статус центрального органу виконавчої влади;

- надано органам Державної контрольно-ревізійної служби права звертатися в інтересах держави до судів і арбітражних судів;

- встановлено періодичність проведення Державною контрольно-ревізійною службою планових ревізій і перевірок використання коштів бюджетів усіх рівнів, позабюджетних фондів, використання і збереження державного і комунального майна не рідше одного разу на три роки;

- встановлено адміністративну відповідальність за недотримання порядку проведення операцій із бюджетними коштами, нецільове використання коштів бюджетів усіх рівнів, позабюджетних фондів, за невиконання вимог органів Державної контрольно-ревізійної служби щодо усунення виявлених порушень [3].

Цей указ втратив чинність у 2010 р., коли кардинально трансформувалась система внутрішнього державного фінансового контролю.

За часів ринкових перетворень в економічній системі України відбулися докорінні зміни, а саме: процеси приватизації, роздержавлення, зменшення державного сектору, орієнтація суспільства на ринкові принципи господарювання.

Грунтовний підхід до вирішення проблем державного фінансового контролю передбачає вироблення та реалізацію стратегії розвитку системи державного контролю в країні, тому важливим було прийняття такого документа в Україні у 2003 р. "Стратегія розвитку системи державного фінансового контролю, що здійснюється органами виконавчої влади" була розроблена та прийнята з метою підвищення дієвості державного фінансового контролю, спрямованого на зміцнення фінансової дисципліни в державі, дотримання принципів ефективності, доцільності та економності управління суспільними ресурсами.

Основними напрямками реалізації державної політики у сфері державного фінансового контролю було визначено:

- формування цілісної системи контролю;
- розвиток нормативно-правової бази діяльності суб'єктів державного фінансового контролю;

- удосконалення наукового, інформаційно-технічного та кадрового забезпечення [4].

В сучасних умовах значення внутрішнього державного фінансового контролю посилилось, а з урахуванням інтеграційних процесів в Україні постала також необхідність приведення національної системи державного фінансового контролю у відповідність до міжнародних принципів та стандартів.

Економічні тенденції й наслідки світової фінансової кризи показали необхідність удосконалення фінансової політики й формування відповідних механізмів державного фінансового контролю як вагомий складової фінансової системи країни. Тому розробка Міністерством фінансів та Головним контрольно-ревізійним управлінням України "Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю" та її схвалення урядом 22 жовтня 2008 р. було важливим і своєчасним кроком у сучасних економічних умовах.

Концепція визначає методологічні й організаційні засади державного внутрішнього фінансового контролю та спрямована на поліпшення бюджетного процесу, підвищення ефективності функціонування державних фінансів, що має істотне значення для економічного розвитку України і суспільного добробуту, чого можливо досягти шляхом системного вдосконалення діяльності органів державного й комунального секторів, поліпшення якості державного регулювання.

Понятійна база державного внутрішнього фінансового контролю, визначена в Концепції, ґрунтується на вимогах ЄС до управління державними фінансами, згідно з цим, державний внутрішній фінансовий контроль повинен забезпечити належне (законне, економічне, ефективне, результативне та прозоре) управління державними фінансами і розглядається як сукупність трьох складових:

- внутрішній контроль – інструмент управління, що дає змогу керівництву органів державного і комунального секторів перевірити стан виконання завдань органу;

- внутрішній аудит – діяльність із надання незалежних та об'єктивних гарантій забезпечення впевненості в межах розумного в досягненні органами державного і комунального секторів мети та функціонуванні системи управління у спосіб, який максимально знижує ризик шахрайства, марнотратства, допущення помилок чи нерентабельності, та надання консультацій.

- гармонізація внутрішнього контролю та аудиту [5].

На сьогодні система державного внутрішнього фінансового контролю в Україні частково враховує основні принципи систем державного внутрішнього фінансового контролю у країнах ЄС, складовими яких є фінансове управління й контроль, внутрішній аудит та їх гармонізація на центральному рівні.

Основними нормативно-правовими документами, які регламентують проведення внутрішнього аудиту, є Постанова Кабінету Міністрів України від 28 вересня 2011 р. № 1001, Стандарти внутрішнього аудиту, затверджені наказом Мінфіну від 04.10.2011 р. № 1247, та Кодекс етики внутрішнього аудитора, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 29.09.2011 р. № 1217.

Стандарти внутрішнього аудиту для державного сектору України розроблені відповідно до понятійного визначення внутрішнього аудиту у Бюджетному кодексі та на основі ключових положень Стандартів внутрішнього аудиту, розроблених Інститутом внутрішнього аудиту (IIA, США), Стандартів аудиту INTOSAI, які розроблені міжнародною організацією вищих органів фінансового контролю, та основних принципів фінансово-

го контролю, зафіксованих у Лімській декларації керівних принципів контролю, що прийнята IX Конгресом Міжнародної організації вищих контрольних органів (INTOSAI) у жовтні 1977 р.

У сучасних моделях державного управління базовим елементом системи державного внутрішнього фінансового контролю є загальна відповідальність керівників органів державного й комунального секторів перед парламентом і громадськістю, тому у країнах ЄС таким елементом є фінансове управління й контроль як функція керівників, відповідальних за діяльність конкретного органу.

Важливим кроком у реформуванні внутрішнього державного фінансового контролю України стало видання Указу Президента України від 09.12.2010 р. № 1085/2010 "Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади", відповідно до якого Головне контрольно-ревізійне управління України реорганізовано у Державну фінансову інспекцію України.

Реформування вітчизняної системи державного внутрішнього фінансового контролю з урахуванням досвіду країн кандидатів у члени ЄС проводиться протягом тринадцяти років трьома етапами:

1. До 2011 р. передбачалося за участю європейських експертів розробити методологію управління ризиками, порядку звітування про внутрішній контроль та внутрішній аудит, стратегію навчання і підвищення кваліфікації працівників служб внутрішнього аудиту тощо.

2. У період 2012–2016 планується здійснити запровадження в органах державного і комунального секторів нової моделі внутрішнього контролю:

- утворення служб внутрішнього аудиту в органах державного і комунального секторів із поступовою заміною інспектування на внутрішній аудит;
- запровадження сертифікації внутрішніх аудиторів з урахуванням міжнародного досвіду;
- запровадження щорічного звітування про функціонування системи внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту;
- удосконалення методології та розроблення посібника з питань внутрішнього аудиту;

➤ створення Міністерством фінансів та Державною фінансовою інспекцією єдиної бази даних внутрішнього аудиту в органах державного і комунального секторів.

3. Під час здійснення заходів третього етапу, у 2017 р., планується забезпечити підбиття підсумків двох етапів реформування системи державного внутрішнього фінансового контролю, визначення пріоритетів її подальшого розвитку на центральному та місцевому рівні відповідно до тенденцій соціально-економічного розвитку країни [5].

В Україні європейський досвід проведення внутрішнього аудиту враховано у ряді інших нормативно-правових актів: Порядку утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, затвердженого постановою Уряду від 28.09.2011 р. № 1001, та Стандартах внутрішнього аудиту, затверджених наказом Міністерства фінансів від 04.10.2011 р. № 1247. Цим наказом були затверджені ключові принципи щодо планування діяльності з внутрішнього аудиту вітчизняними підрозділами, які закладено у Стандартах внутрішнього аудиту.

Європейська практика планування діяльності із внутрішнього аудиту визначає цей процес як фундамент для реалізації цілей внутрішнього аудиту. Основою для розробки планів роботи служб внутрішнього аудиту є процес управління ризиками в установі.

Основні етапи аудиту, які в Україні визначені у Стандартах внутрішнього аудиту, розроблені відповідно до Міжнародних Стандартів внутрішнього аудиту і передбачають такі етапи:

- організація аудиту;
- проведення аудиту;
- документування аудиту;
- моніторинг впровадження рекомендацій за результатами аудиту.

Отже, дослідивши історію створення та вдосконалення внутрішнього державного фінансового контролю в Україні, можна виділити основні етапи його розвитку (табл. 1).

Таблиця 1. Основні етапи розвитку внутрішнього державного фінансового контролю в Україні

Етап	Період	Характеристика
За часів Російської Імперії	1866–1919	Створення та функціонування Управління державного контролю при Міністерстві фінансів
За часів Директорії	1920–1935	Створено спеціальний апарат Державного контролера з надзвичайними правами і повноваженнями
За часів СРСР	1936–1956	Створено та закріплено базові принципи відомчого контролю, зокрема обов'язковості та періодичності. Фінансовий контроль в Україні здійснювало Контрольно-ревізійне управління Наркомату, пізніше – при Міністерстві фінансів УРСР
	1957–1990	Вдосконалення методів та принципів внутрішнього фінансового контролю, прийняття положення "Про заходи з поліпшення контрольно-ревізійної роботи в міністерствах, відомствах УРСР та інших органах управління"
За часів незалежної України	1991–2002	Створення Державної контрольно-ревізійної служби України, визначення основних засад внутрішнього контролю
	2003–2008	Створення Стратегії розвитку системи державного фінансового контролю, що здійснюється органами виконавчої влади та Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю, де закріплені основні напрями реформування внутрішнього державного фінансового контролю
	2009–дотепер	Головне контрольно-ревізійне управління України реорганізовано у Державну фінансову інспекцію України. Запроваджено поділ на внутрішній аудит та контроль. Прийнято ряд нормативно-правових актів щодо наближення внутрішнього державного фінансового контролю в Україні до міжнародних стандартів

Джерело: складено автором.

Сьогодні в Україні проводяться не всі види аудиту, характерні для розвинених країн, наприклад операцій-

ний аудит, спрямований на оцінку якості функціонування процедур внутрішнього контролю і загальної основи

внутрішнього контролю всередині операційних процесів. Першочергові цілі цього аудиту полягають у наданні керівництву висновків про досліджені операції, програми, проекти, визначенні можливостей для покращення, розробленні рекомендації та коригуючих заходів.

Також в Україні відсутній ІТ-аудит, спрямований на оцінку достовірності, цілісності і безпеки інформаційних систем, які використовуються в операційних процесах і процесах підтримки організації [6, с. 115].

Таким чином, вітчизняна система внутрішнього державного фінансового контролю не в усіх аспектах відповідає європейським вимогам і перебуває у стані реформування.

Висновки. Важливим інструментом державного управління, що надає можливість виконати відповідні завдання, пов'язані з діяльністю органів державного й комунального секторів, є державний внутрішній фінансовий контроль, який сприяє фінансово-економічній збалансованості в разі певного екзогенного впливу на розвиток суспільства.

У зв'язку з цим, із метою вдосконалення системи державного управління, запровадження інноваційних досягнень з урахуванням інституційних змін, необхідно проводити оцінку державного внутрішнього фінансового контролю для приведення його у відповідність до сучасного етапу соціально-економічного розвитку країни.

Крім того, потрібно вирішити питання організації й функціонування державного внутрішнього фінансового контролю в системі органів державного управління шляхом упорядкування понятійної бази та проведення аналізу системи державного внутрішнього фінансового контролю, визначення стратегічних напрямів і основних етапів його розвитку.

Завдання Стратегії розвитку системи державного фінансового контролю були реалізовані не повною мірою, про що свідчать недоліки державного фінансового контролю на сучасному етапі розвитку. Говорити про функціонування органів державного фінансового контролю як єдиної системи зарано, оскільки відсутній достатній рівень комунікації та координації їх дій, не налагоджена співпраця між Державною фінансовою інспекцією України та Рахунковою Палатою України, в той час як світова практика наголошує на необхідності такої взаємодії як інструмента підвищення ефективності реалізації контрольно-ревізійної функції держави в цілому.

П. Андреев, канд. экон. наук,
Глава Государственной фин. инспекции Украины, Киев

ЕВОЛЮЦИЯ ВНУТРЕННЕГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ В УКРАИНЕ

Рассмотрен процесс становления и развития внутреннего государственного финансового контроля в Украине, выделены основные этапы. Определены достижения и проблемы внутреннего государственного финансового контроля, проанализировано современное состояние его развития и соответствие отечественных принципов международным принципам в этой сфере. Обозначены перспективы развития государственного финансового контроля.

Ключевые слова: государственный финансовый контроль, внутренний государственный финансовый контроль, государственная финансовая инспекция Украины, контрольно-ревизионное управление, аудит.

P. Andreyev, PhD.
Head of the State Financial Inspection of Ukraine, Kyiv

EVOLUTION OF PUBLIC INTERNAL FINANCIAL CONTROL IN UKRAINE

Process of formation and development of public internal financial control in Ukraine is considered, its main stages are determined. Achievements and issues of public internal financial control are defined, current state of its development and compliance of national principles with international principles in this area are analyzed. Prospects for the public financial control development are outlined.

Keywords: public financial control, internal public financial control, the state financial inspection of Ukraine, control-revision department, audit.

Нормативно-правова база у сфері фінансового контролю також не досконала, відсутнє трактування основних понять, не вироблено єдиного категоріального апарату та методології контролю. В Україні на сьогодні існують нормативно-правові акти, які регулюють здійснення внутрішнього державного фінансового контролю та функціонування Рахункової Палати України, засади ж формування єдиної системи контролю не закріплені законодавчо.

Таким чином, внутрішній державний фінансовий контроль в Україні пройшов декілька етапів розвитку і все ще перебуває на стадії вдосконалення та трансформації з урахуванням надбань світової практики у сфері внутрішнього фінансового контролю.

Список використаних джерел

1. Про органи Держфінінспекції України. Загальні положення [Ел. ресурс] // Державна фінансова інспекція України [сайт]. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/84005>.
2. О внутриведомственном финансовом контроле и документальной ревизии учреждений, предприятий, хозяйственных организаций и строительстве: Постановление Совета Народных Комиссаров СССР № 708 от 15.04.1936 г. // Справочник по контрольно-ревизионной работе в сельском хозяйстве [Текст]: в 2 ч. Ч. 1 / под ред. Н. Г. Белова, Н. Ф. Евсеева; М-во сел. хоз-ва СССР. – М.: [б. и.], 1979. – С. 41.
3. Про заходи щодо підвищення ефективності контрольно-ревізійної роботи [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 27.08.2000 № 1031/2000. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1031/2000>.
4. Стратегія розвитку системи державного фінансового контролю, що здійснюється органами виконавчої влади [Електронний ресурс]: Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2003 р. № 1156. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1156-2003-%D0%BF>.
5. Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року [Електронний ресурс]: Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 травня 2005 р. № 158 – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/158-2005-%D1%80>.
6. Державний внутрішній фінансовий контроль: Україна та європейський досвід / навчальний посібник / Ян ван Тайнен, П. П. Андреев, О. О. Чечуліна, М. Г. Тимохін, та ін. – К: Європейський інститут державного управління та аудиту, 2012. – 184 с.
7. Порядок утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 28.09.2011 р. № 1001 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 75. – Ст. 2799.

Надійшла до редакції 04.03.13

УДК 336.1

Р. Кулиев, д-р экон. наук, проф.
Азербайдж. технич. ун-т, Азербайджан (Азербайджан)

СТАБИЛЬНОСТЬ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ АЗЕРБАЙДЖАНА В УСЛОВИЯХ МИРОВОГО ФИНАНСОВОГО КРИЗИСА

В работе дается подробная характеристика элементов финансовой системы Азербайджана. Исследуется влияние мирового финансового кризиса на экономику страны. Приводятся причины устойчивого развития финансовой системы страны.

Ключевые слова: финансовая система Азербайджана, мировой финансовый кризис, влияние кризиса на национальную экономику.

Совокупность финансовых отношений в рамках национальной экономики образует финансовую систему государства. С точки зрения социально-экономических отношений она складывается из финансовых институтов и финансовых инструментов, создающих необходимые условия протекания финансовых процессов. Финансовая система представляет собой совокупность различных сфер (звеньев) финансовых отношений, каждая из которых характеризуется особенностями в формировании и использовании фондов денежных средств, различной ролью в общественном воспроизводстве.

Финансовая система Азербайджана включает следующие звенья финансовых отношений: государственный бюджет, внебюджетные фонды, кредит, фонды страхования, фондовый рынок и финансы предприятия различных форм собственности.

Все вышеперечисленные финансовые отношения можно разбить на две подсистемы: общегосударственные финансы, обеспечивающие потребности расширенного воспроизводства на макроуровне и финансы хозяйствующих субъектов, используемые для обеспечения воспроизводственного процесса денежными средствами на микроуровне.

Нам представляется, что для более полной характеристики финансовой системы Азербайджана, исследование необходимо начать с основного макроэкономического показателя характеризующего развитие экономики страны – показателя ВВП. Начавшийся в 2008 году мировой финансовый кризис явился тяжелым испытанием и экзаменом для экономики всех стран, в том числе и для Азербайджана. Несмотря на падение в тот год цены на нефть – главного экспортного продукта страны, объем ВВП Азербайджана в том же году вырос на 10,8%. Рост ВВП Азербайджана в 2009 году составил 9,3%, а в 2010 году этот показатель вырос на 5,0% и составил 51,8 млрд. долларов США. Экономика Азербайджана за последние 10 лет увеличилась в 4 раза, экспорт страны – в 15 раз.

В 2010 году объем инвестиций в национальную экономику составил 13,9 млрд. манат, или 17,3 млрд. дол. США. При этом 52,5% являются внутренними инвестициями, а 47,5% иностранными. В условиях, когда в мире идут процессы снижения объемов иностранных инвестиций, и международные финансовые организации призывают к увеличению инвестирования за счет внутренних источников, в стране успешно реализуется политика улучшения инвестиционного и предпринимательского климата. Так, в рамках обеспечения государственной поддержки предпринимательства, в 2010 году ставка налога на прибыль снижена с 22% до 20%, снижена максимальная ставка подоходного налога для физических лиц с 35% до 30%, максимальная ставка налога для предпринимателей – физических лиц – с 35% до 20%.

За период 2005-2010 годы доходная и расходная части государственного бюджета Азербайджана выросли более чем в 5 раз. В 2010 году доходная часть бю-

джета составила 14,25 млрд. долларов США, а расходная 14,75 млрд. долларов.

Успехи, достигнутые в национальной экономике обусловили социальную направленность государственного бюджета что позволяет, систематически увеличивать размер оплаты труда, а также пенсии и социальные выплаты. Так, за период 2007-2010 годы среднемесячная номинальная заработная плата выросла с 253,9 до 406,2 долларов, а пенсии с 48,4 до 125,5 долларов. Уровень бедности в стране сократился с 29,3% в 2005 году до 9,1% в 2010 году.

За период 2005-2010 годы доходы Государственного фонда социальной защиты выросли в 3,5 раза и составили 2,2 млрд. долларов США.

Уровень доходов и расходов позволяет государственному бюджету играть значительную роль в обеспечении экономического роста и занятости населения. В 2010 году в стране создано в общей сложности более 73,0 тыс. рабочих мест, в том числе 52,7 тыс. постоянных. При этом около 80% новых рабочих мест создано в регионах страны. В течение 2010 года введено в строй более 4,3 тыс. новых предприятий, 34,3 тыс. человек стали заниматься предпринимательской деятельностью.

Важнейшим элементом финансовой системы страны является Государственный нефтяной фонд. В 2004 году Правительством страны была принята "Долгосрочная стратегия управления нефтегазовыми доходами на период 2005-2025 годы". Средства, аккумулирующиеся в Фонде, планируется использовать в трех основных направлениях: улучшение экономической инфраструктуры страны (строительство дорог, систем водоснабжения, газоснабжения, ирригации и т.д.); развитие систем образования и здравоохранения; снижение налогов для ненефтяного сектора. Не менее 25% от доходов Фонда планируется сохранить будущим поколениям.

В 2010 году большая часть использованных средств фонда была направлена на финансирование государственного бюджета страны, далее идут расходы на улучшение социально-бытового положения беженцев и вынужденных переселенцев, финансирование проектов мелиоративной системы "Самур-Абшерон", строительства железной дороги "Баку-Тбилиси-Карс" и др. На начало июля 2011 года объем средств аккумулируемых в фонде превысил 30,0 млрд. долл. США. В основном активы фонда размещаются в краткосрочные и среднесрочные финансовые инструменты, часть средств передана менеджерам по управлению инвестиционными активами. В валютной структуре фонда представлены доллары США, евро и фунты стерлингов.

Важным элементом финансовой системы страны является Азербайджанская инвестиционная компания (АИК). АИК создана Распоряжением Президента страны с целью активизации инвестиционной деятельности в ненефтяном секторе. Уставный капитал АИК составляет 90 млн. манат и создан за счет Государственного нефтяного фонда страны. АИК осуществляет долгосрочные

инвестиционные вложения посредством покупки доли в уставном капитале акционерных обществ и коммерческих организаций, действующих в ненефтяном секторе, в том числе акции. Компания инвестирует средства в проекты путем приобретения до 25,1% долевого участия. Управление ее акциями возложено на Министерство экономического развития, а Наблюдательный совет АИК возглавляет министр экономического развития.

С целью расширения своей деятельности и привлечения инвестиций компания имеет право выпускать дополнительные акции, займы и привлекать кредиты. При выборе предприятий, требующих инвестирования в уставной капитал, АИК должна учитывать риски и перспективы развития с учетом рентабельности деятельности предприятия. Несмотря на имеющиеся полномочия, перед компанией поставлены и запреты, а именно: она не должна обладать преимущественным участием в уставном капитале коммерческой организации, в которую вкладывает инвестиции.

Важнейшим элементом финансовой системы страны является банковский сектор. Банковская система Азербайджана очень динамично развивалась, и сектор вырос за последние 10 лет почти в 15 раз. Общий объем активов банковского сектора Азербайджана вырос с 1 млрд. долларов в 2000 году до 15 млрд. долларов в 2010 году. Кредитный портфель, банковский капитал, депозиты в банковском секторе – все эти показатели выросли примерно в десять раз. Крупнейшим банком страны является Международный банк Азербайджана – его доля в секторе составляет 42%. Это единственный банк с государственным участием (51%).

Ипотечные программы кредитования за счет ресурсов самих банков существуют с начала 2000-х годов, но активное его развитие началось с момента создания Ипотечного фонда Азербайджана – с 2006 года. Ипотека – это продукт для тех, кто хочет и может платить по кредитам. Правила выдачи кредита определяются Ипотечным фондом. Средняя ставка сейчас составляет 7–8% годовых в манатах. А общий объем ипотечного портфеля уже достиг 375 млн. долларов США. В 2008 году рынок немного просел, но в 2009 году наблюдалось явное восстановление активности на рынке недвижимости. Если говорить о качестве портфеля ипотечных кредитов, то плохих долгов там практически нет, что свидетельствует о правильности выбранного подхода.

Одним из элементов финансовой системы страны является Национальный фонд поддержки предпринимательства (НФПП). Фонд был создан в 1992 году Указом Президента Азербайджана. В 2010 году НФПП было профинансировано более 1,4 тыс. проектов на 143,75 млн. долларов. В рамках реализации проектов, под которые выданы льготные кредиты, ожидается открытие 5,6 тыс. новых рабочих мест; 99,8% кредитов приходится на регионы Азербайджана. Если в середине девяностых годов прошлого столетия кредит для предпринимателей в размере миллиона долларов был, чуть ли не немислим по причине недостаточности средств у самой этой структуры и ограниченности соответствующих представляемых ей бизнес-проектов, то в последующие годы объем максимальной суммы кредита, на который могло рассчитывать отдельное бизнес-хозяйство, был увеличен до пяти миллионов. Сегодня же стоит вопрос еще большего увеличения объемов финансирования предпринимателей.

Страховой рынок страны до начала мирового финансового кризиса показывал стабильные темпы роста. Однако кризис нанес значительный ущерб страховому рынку страны, который на протяжении последних двух лет никак не мог достигнуть уровня продаж 2008 года.

Показатель по сбору страховых премий в 2010 году составил 219,8 млн. долларов США. В России и Украине доля страховых премий в структуре ВВП колеблется на уровне 3%, в развитых европейских странах этот показатель достигает от 8 до 15% к ВВП, а в Азербайджане составляет менее 0,5%.

В настоящее время, отечественный рынок ценных бумаг пока еще не столь развит. Суммарный оборот биржевых сделок по всем инструментам на Бакинской фондовой бирже в 2010 году составил 2,79 миллиарда долларов США, сократившись по сравнению с 2009 годом на 32,9%. Рынок корпоративных ценных бумаг вырос за год в два раза, составив 884,16 миллиона манатов. Это объясняется ростом объема операций с корпоративными облигациями в 2,3 раза, количество сделок же выросло в 1,7 раза до 214. Рынок государственных ценных бумаг сократился в 1,9 раза, достигнув 1903,7 миллиона манатов. На этом сказалось снижение репо-операций в 2,3 раза, хотя количество сделок сократилось незначительно – на 4,7%.

Повлиял ли мировой финансовый кризис на экономику Азербайджана? Однозначно ответить на этот вопрос невозможно. Наша страна развивает свою экономику в условиях глобализации и взаимозависимой архитектуры мирового хозяйства, естественно, что колебания валют, изменение стоимости нефти оставляет след на национальной экономике. Значительное снижение мировых цен на нефть привели к снижению бюджетных и экспортных доходов. Следует отметить, что снижение на 10 долларов цены одного барреля нефти означает для платежного баланса Азербайджана 2 миллиарда долларов США. Ряд предприятий и банков столкнулись с трудностями при пролонгации краткосрочных внешних обязательств, что вызвало дефицит ликвидности в банковском секторе и способствовало снижению роста кредитования. Но вместе с тем продуманная стратегия и эффективная тактика руководства страны позволила минимизировать отрицательное влияние мирового финансового кризиса. В определенной мере это связано с тем, что:

- экономика Азербайджана на протяжении последних лет росла самыми высокими темпами в мире;
- акции азербайджанских предприятий и отечественных банков не находятся в обороте мировых бирж и портфель инвестиций банков Азербайджана не входит в сферу акций крупных финансовых структур, потрясаемых кризисом;
- реализуется сбалансированная политика в сфере внешних заимствований (государственный долг – 2,9 млрд. долларов, или 8,4% от ВВП, 333 доллара на одного жителя страны), гибкая налогово-бюджетная политика, а также осторожная политика в сфере ипотечного кредитования.

Неотложные антикризисные меры, успешно реализованные руководством страны, заключались в том, что правительство:

- ограничило воздействие на бюджет значительного падения мировых цен на нефть, позволив Государственному нефтяному фонду переводить намеченный объем ресурсов в госбюджет;
- осуществило крупные вливания капитала в экономику и предоставило государственные гарантии по займам с тем, чтобы помочь предприятиям, находящимся в сложной ситуации из-за мирового финансового кризиса погашать свои внешние долговые обязательства;
- адаптировалось к снижению доходов путем сокращения неприоритетных расходов и финансирования лишь текущих капитальных инвестиционных проектов.

В результате принятых мер правительство смогло сохранить дефицит бюджета в целом на стабильном уровне и при этом увеличить социальные расходы, допуская при этом снижение налогов.

Следует отметить и то, что Центральным банком Азербайджана реализуется устойчивая и маневренная монетарная политика, направленная на дальнейшее укрепление финансовой стабильности банковского сектора страны. Центральный банк выполняет координирующую функцию, последовательно осуществляет анализ ликвидности банков, адекватные параметры капитала. Еще одним фактором безопасности банков страны является то, что иностранное кредитование составляет лишь 20% активов банков страны, в то время как этот показатель, скажем, в Казахстане в период кризиса составлял 78%.

На фоне имеющих место в странах СНГ процессов девальвации национальной валюты у нас в стране обеспечивается стабильность маната. В начале 2009 года ЦБА успешно проводил интервенции для сохранения привязки обменного курса маната к доллару США, что позволяло снижать инфляцию и избегать негативного воздействия на балансы населения и банков, а также предотвращало дальнейшую долларизацию национальной экономики. Азербайджан в настоящее время обладает достаточными валютными резервами для обеспечения стабильности курса национальной валюты.

Стабильный манат предотвратил резкое подорожание импорта как потребительского, так и производственного назначения. Это также нейтрализовало такие угрозы, как резкое падение вкладов населения, рост груза внешнего долга в валюте, снижение общественного доверия к манату. Стабильность маната и низкая инфляция обеспечили сохранение темпов роста реальных доходов населения в кризисный – 2009 год примерно на уровне 6%. Они также оказали положительное влияние и на конкурентоспособность экономики. Средневзвешенные цены национальных производителей по сравнению с ценами в странах – торговых партнерах уменьшились почти на 6%.

ЦБА сохранив стабильный обменный курс маната, обеспечил ликвидностью банковский сектор. Для преодоления ухудшения ликвидности и ужесточения условий кредитования ЦБА в период с сентября 2008 года по декабрь 2009 года снизил нормативы обязательных резервов по депозитам с 12 до 0,5% и сократил ставку рефинансирования с 15 до 2%. Снижение процента учетных ставок позволяет коммерческим банкам поддерживать выдачу кредитов на прежнем уровне. Снижение созданного банками для внутренних обяза-

тельств фонда запаса, ликвидация принудительного фонда запаса по иностранным обязательствам в целом направлено на повышение эффективности деятельности банков. Кроме того, ЦБА предоставил почти 1,1 млрд. долларов США (2,6% ВВП) в виде поддержания ликвидности банков, которые сталкивались с временными проблемами ликвидности. Наконец, максимальная сумма страхования депозитов была увеличена в 5 раз, что помогло упрочить доверие населения к банковской системе страны. В условиях реализации такой политики ни один банк, в условиях мирового финансового кризиса, не разорился.

Таким образом, ситуация сложившаяся в экономике страны довольно стабильная. Более того, несмотря на мировой финансовый кризис, благоприятная макроэкономическая динамика в Азербайджане была в основном сохранена. Об этом свидетельствуют и отзывы международных финансовых организаций, таких как Всемирный банк, Международный валютный фонд и рейтинговых агентств. Так, международное рейтинговое агентство Fitch повысило в 2010 году долгосрочные рейтинги дефолта эмитента (РДЭ) Азербайджана в иностранной и национальной валюте до инвестиционного уровня – "BBB-" с "BB+". Прогноз рейтингов – "стабильный": потолок странового рейтинга Азербайджана был повышен до "BBB-" с "BB+", краткосрочный РДЭ в иностранной валюте – до "F3" с "B". Повышение агентством Fitch суверенного рейтинга Азербайджана до инвестиционного уровня отражает быстрый рост нефтяных доходов и разумное управление этими доходами, которые используются для создания сильной позиции страны, как государственного и внешнего нетто-кредитора, – отмечается в заключении аналитической группы Fitch по суверенным рейтингам. Таким образом, страна впервые за свою новейшую историю получила инвестиционный рейтинг. В настоящее время государственные предприятия страны успешно инвестируют в различные проекты в экономике Грузии, Турции, Украины, Молдовы и др. стран.

Сегодня Азербайджан, в отличие от других стран, не дрогнул перед мировым финансовым кризисом, и более того, сохранив высокие темпы экономического роста и устойчивость курса национальной валюты, сейчас на мировой арене выступает как государство кредитор.

Список использованных источников

1. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi; "Səda" nəş-ti, Bakı, 2011.
2. Статистические показатели Азербайджана. Государственный Комитет по Статистике Азербайджана; Издание "Сада", 2011 год.

Стаття надійшла до редакції 04.03.13

Р. Кулієв, д-р. екон. наук., проф.
Азербайдж. техн. ун-т, Азербайджан (Азербайджан)

СТАБІЛЬНІСТЬ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ АЗЕРБАЙДЖАНУ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

У роботі подана докладна характеристика елементів фінансової системи Азербайджану. Досліджується вплив світової фінансової кризи на економіку країни. Наводяться причини стійкого розвитку фінансової системи країни.

Ключові слова: фінансова система Азербайджану, світова фінансова криза, вплив кризи на національну економіку.

R. Guliyev, PhD, Professor
Azerbaij. techn. univ., Azerbaijan (Azerbaijan)

THE STABILITY OF FINANCIAL SYSTEM OF AZERBAIJAN DURING THE GLOBAL FINANCIAL CRISIS

The work describes in details the elements of the financial system of Azerbaijan. The impact of the global financial crisis on the economy of the country is studied. The reasons of stable development of the financial system of the country are listed.

Keywords: financial system of Azerbaijan, global financial crisis, impact of the crisis on the national economy.

УДК 336.7

Я. Белінська, д-р екон. наук, проф.
Національн. ун-т ДПС України, Ірпінь,
В. Биховченко, ст. викладач
Національн. ун-т ДПС України, Ірпінь

ІНФЛЯЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА СТАБІЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГРОШОВОЇ ОДИНИЦІ УКРАЇНИ

Досліджено вплив монетарної політики на цінову динаміку в Україні. Визначено фактори інфляції в Україні. З'ясовано роль НБУ в регулюванні цінової динаміки.

Ключові слова: інфляція, монетарна політика, цінова стабільність, антиінфляційні інструменти, фінансова стабільність.

Постановка проблеми. Однією з найгостріших проблем забезпечення фінансової стабільності в Україні є подолання інфляції та мінімізація курсових коливань. Багато вітчизняних науковців вважають, що основною метою НБУ має бути досягнення стало низьких темпів інфляції. Основна проблема у сфері забезпечення НБУ курсової стабільності пов'язана із визначенням оптимальної міри гнучкості і такого рівня валютного курсу, що узгоджуватиме як інтереси експортерів, так і населення й банків, що накопичили значні валютні борги. При цьому ми спостерігаємо парадоксальний факт, коли фіксація курсу, яка асоціюється зі фінансовою стабілізацією веде до поступового відриву валютного курсу від макроекономічних показників. Відтак накопичується потенціал майбутньої девальвації та відповідні валютні загрози для фінансової стабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стабільність національних грошей, як визначальна ціль монетарної політики, є, можливо, єдиною точкою у системі наукових досліджень, стосовно якої відсутні концептуальні розходження. За твердженням І.В. Дорошенка, головною метою монетарної політики має бути досягнення довгострокової цінової стабільності, що у свою чергу сприяє та є передумовою досягнення інших суспільно-важливих макроекономічних цілей, таких як економічне зростання [2]. Дотримуються цієї точки зору також А. Гриценко та Т. Кричевська [1], С.Кораблін [5], О. Ю. Носов [7], В.Шевчук [8] та багато інших, на чий розробки ми будемо посилалися протягом дослідження цієї теми.

Невирішені раніше частини проблеми. Проблема стабілізації інфляції прямо пов'язана з питанням вибору найприйнятнішого монетарного режиму. І хоча досягнення цінової стабільності, як пріоритетної цілі монетарної політики, є загальноприйнятною для центральних банків, це не виключає вибору різних монетарних режимів, котрі якнайкраще слугують її досягненню. До кризових подій серед фахівців та науковців була поширена точка зору, що забезпечити стабільність цін спроможний режим таргетування інфляції [7]. Однак центральні банки ставлять перед собою мету стабілізації цін за використання й інших режимів. Наприклад, підтримання курсової стабільності (таргетування валютного курсу) в країнах з менш розвиненими та значно доларизованими економіками є необхідною умовою стримування інфляційних тенденцій, так само як і контроль за темпами грошової пропозиції (режим таргетування монетарних агрегатів). Для України запровадження режиму інфляційного таргетування є проблемним моментом, що потребує детальнішого дослідження його передумов та оцінки можливостей.

Метою статті є дослідження проблем забезпечення цінової стабільності в Україні під час запровадження інфляційного таргетування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Три-валлий час НБУ використовував так зване розширене таргетування стабільності національної грошової оди-

ниці – підтримання стабільних темпів інфляції та обмінного курсу. Проте між цілями цінової та курсової стабільності постійно виникали суперечності через загально відому "тріаду цілей монетарної політики": у відкритій економіці з вільним рухом капіталів неможливо одночасно забезпечити стабільність обмінного курсу та цін.

Так у Основних засадах грошово-кредитної політики на 2010 р. було зазначено, що головною метою грошово-кредитної політики у 2010 році та надалі відповідно до Конституції України лишатиметься забезпечення стабільності грошової одиниці, що є основою для забезпечення збалансованого економічного розвитку, підвищення рівня зайнятості та реальних доходів населення.

У середньостроковій перспективі внутрішні аспекти стабільності гривні розглядатимуться в контексті сприяння забезпеченню цінової стабільності, головним критерієм якої слугуватиме динаміка індексу споживчих цін. Водночас це завдання передбачає не тільки досягнення визначених інфляційних орієнтирів, а й створення фундаментальних передумов для підтримання стабільного низькоінфляційного середовища на довгостроковій основі та забезпечення стійкості грошової одиниці до впливу різноманітних дестабілізуючих чинників.

Зовнішні аспекти стабільності грошової одиниці в умовах посилення гнучкості обмінного курсу гривні розглядатимуться не тільки з точки зору утримання обмінного курсу гривні в певних межах, скільки з урахуванням необхідності забезпечення таких умов і параметрів функціонування валютного сегмента ринку, які не мають негативного впливу на інвестиційні рішення.

Нині у монетарній політиці НБУ простежується поступовий перехід до монетарного режиму, що ґрунтується на ціновій стабільності. У Основних засадах грошово-кредитної політики на 2011 р. сказано, що пріоритетом грошово-кредитної політики є досягнення та підтримка цінової стабільності в державі, критерієм якої слугуватиме динаміка індексу споживчих цін, забезпечення щорічного його зниження та доведення у 2014 році до рівня 5% і подальшого утримання в межах 3-5%. Досягнення стабільності грошової одиниці є головним підґрунтям реалізації стратегічних цілей економічного розвитку країни – відновлення економічного зростання на засадах модернізації та інноваційного розвитку, побудова сучасної стійкої відкритої й конкурентоспроможної економіки та підвищення добробуту населення.

Цілям забезпечення цінової стабільності відповідатиме посилення ролі процентної політики в регулюванні грошово-кредитного ринку, що відбудуватиметься в міру відновлення фінансової системи та більш ефективної роботи трансмісійних механізмів. Крім того, валютно-курсорова політика передбачатиме поетапне пом'якшення регуляторних обмежень та поступове підвищення курсової гнучкості гривні в міру відновлення фінансової системи країни, нівелювання диспропорцій платіжного балансу, сталого розвитку валютного ринку та стійкого зростання попиту на національну валюту. При цьому

НБУ враховуватиме необхідність упередження різких коливань обмінного курсу гривні, прогнозована динаміка якого в значній мірі забезпечуватиметься завдяки стабілізаційним можливостям міжнародних резервів.

Для мінімізації курсових коливань та стримування зростання цін особлива увага приділяється підтриманню загальної фінансової стабільності за рахунок укріплення довіри до банківської системи шляхом підтримання достатнього рівня її ліквідності, стримування зростання зовнішнього боргу, адекватної пруденційної політики. Головні акценти у посиленні стійкості фінансової системи будуть перенесені в площину запобігання накопиченню ризиків і передумов, які призвели до фінансової кризи у 2008 – 2009 роках. Зокрема посилюватимуться вимоги до капіталу, фінансового стану банків та оцінки ризиків у їх діяльності. Уживатимуться заходи щодо удосконалення правил проведення банківських операцій та розбудови механізмів роботи з проблемними активами.

Зміна цілей монетарної політики зумовлює новий підхід до розуміння сутності грошово-кредитної політики, яка, на думку А. Гриценко та Т. Кричевської, має спрямовуватися на досягнення основної цілі – цінової стабільності, а також, не перешкоджаючи їй, – на підтримання загальноекономічної політики уряду. Таке визначення цілей грошово-кредитної політики робить їх прозорими, а критерії оцінки її ефективності – зрозумілими для суб'єктів ринку та що є важливою передумовою довіри до політики центрального банку та зниження інфляційних очікувань [1].

Серед інструментів стримування інфляційних тенденцій, що знаходяться в розпорядженні НБУ, слід відмітити, насамперед, вплив на грошову пропозицію через проведення операцій рефінансування банків або мобілізації, коригування резервних норм, проведення дисконтної політики, що надає орієнтовну ціну грошових ресурсів. Послабити вплив імпортованої інфляції НБУ спроможний через контроль за валютним курсом, а задовольнити інфляційні сплески з боку попиту – шляхом стимулювання пропозиції через активізацію кредитування підприємств.

Незважаючи на задеклароване у програмних документах визначальне значення цілі НБУ щодо підтримання цінової стабільності дотепер в Україні спостерігаються досить високі темпи інфляції.

Упродовж 2005-2008 рр. інфляційна динаміка мала висхідний фронтальний характер, у 2009 році в Україні відбувалося активне охолодження інфляційних тенденцій – у середньорічному вимірі темпи інфляції знизилися з 125,2% у грудні 2008 р. до 115,9% у грудні 2009 р., в цілому за 2009 рік досягли 112,3% (у 2008 р. – 122,3%). Показово, що хоча у першій половині 2009 р. темпи інфляції в Україні невпинно знижувалися, проте за піврічними показниками приросту цін Україна очолила рейтинг країн з найбільш високою інфляцією – 8,6%. На другому місці була Росія з 7,4%.

У 2010 р. відбулося уповільнення темпів споживчої інфляції – приріст цін у минулому році становив 9,1% порівняно з 12,3% у 2009 р., а показник інфляції у грудні (0,8%) був найнижчим за всю історію статистичних спостережень з 1991 р. Стимуванню інфляції у минулому році сприяли такі фактори: уповільнення зростання базової інфляції через здешевлення продовольчих товарів та нижчий за потенційний споживчий попит; стримування підвищення адміністративно-регульованих цін та тарифів; стабілізація ситуації на валютному ринку і укріплення номінального ефективного обмінного курсу гривні, що призвело до зниження імпортованої інфляції; низькі тем-

пи зростання видатків державного бюджету, зокрема на соціальні цілі; стримана монетарна політика НБУ та спадні темпи споживчого кредитування, що обмежували споживчий попит; збільшення схильності населення до заощадження та висока активність на валютному ринку, де обсяги купівлі валюти традиційно перевищували обсяги її продажу населенням¹; покращання макроекономічних показників і стабілізація політичної ситуації.

За офіційними даними, у I півріччі 2011 р. продовжилася тенденція до зниження інфляційного тиску, що, за виключенням III кварталу 2010 р., триває з II півріччя 2008 р. Зростання індексу споживчих цін становило 5,9% (8,2 та 7,2% в річному вимірі). Незважаючи на дані офіційної статистики щодо гальмування споживчої інфляції, інфляційні очікування залишаються на вкрай високому рівні – 14,5% у середньому на наступні 12 місяців порівняно з 14,7% у попередньому кварталі [6].

З рис. 1. видно, що зростали ціни всіх основних товарів, що входять до споживчого кошику. Якщо наприкінці 2006-2007 рр. інфляція прискорилася через підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги (приріст становив 34,1 та 45,2% відповідно), то у 2007-2008 році випереджаючими темпами зростали ціни на продукти харчування (на 9,7% і 35,7%). Наприкінці 2008 року потужним каталізатором зростання став "ефект переносу" валютного курсу на внутрішні ціни, насамперед, на імпортовані товари (питома вага імпортованої складової у споживчому кошику розрахунково становить більш ніж 30%). У 2009 р. прискорено дорожчали послуги – їх вартість у сфері охорони здоров'я зросла на 26%, транспорту – на 19,2%, освіти – на 15,0%. Продукти харчування зросли в ціні лише на 10%, проте алкогольні напої – на 38,4%. За I півр. 2010 р. найбільше подорожчали ціни на продукти харчування – на 5,1% та транспортні послуги – на 4,7%. Така структура інфляційного підвищення цін суттєво посилювала негативний соціальний ефект від інфляції, оскільки завдала головного удару по домогосподарствах з низьким рівнем доходів, в яких частка витрат на продовольство та житлово-комунальні послуги є значною.

Певною мірою динаміка споживчих цін наслідувала високі темпи зростання цін виробників, що збільшилися у 2005-2008 рр. в 1,9 рази або в середньому зростали на 22% щороку. За 2009 р. та 2010 р. ціни виробників підвищилися на 14,3% та 18,7% відповідно. При чому після суттєвого спаду у першій половині 2009 р. розпочалося їх різке прискорення у другій половині 2009 р., яке продовжалося і у 2010 р. Така цінова динаміка визначала розгортання інфляції витрат – за 2005-2008 рр. темпи зростання цін у видобувній промисловості стало перевищувати зростання цін на продукцію обробних галузей – у 1,89 та 1,74 рази відповідно. Після перериву у 2009 р., коли зазначене співвідношення змінилося на протилежне (темпи приросту цін на продукцію переробних галузей перевищували темпи приросту цін у видобувній галузі у 1,55 рази) у 2010 р. ситуація знову погіршилася – ціни у видобувній промисловості зростали у 3,9 рази швидше, ніж у галузях обробної промисловості.

¹ За оцінками НБУ, населення викупило протягом 2010 р. 7,3 млрд дол. США (9).

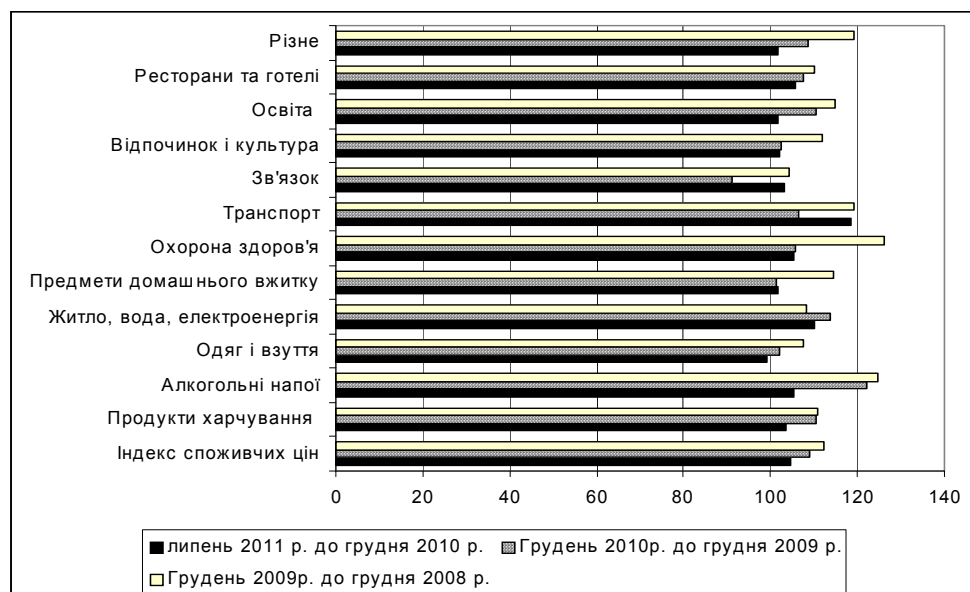

Рис. 1. Структура інфляції в 2009-1 півр. 2011 рр., % (до грудня попереднього року)

Джерело: Експрес-оцінка інфляції. Матеріали НБУ.

Труднощі боротьби з інфляцією в Україні пов'язані зі специфікою комплексу інфляційних факторів, що зумовлює невідповідність антиінфляційних інструментів її характеру, а саме: прискорені темпи зростання доходів населення як порівняти з темпами зростання ВВП і продуктивності праці (за 2005-2008 рр. номінальні доходи населення зросли в 3,1 разу, реальна середньомісячна заробітна плата – в 1,75 разу, а реальний ВВП – лише в 1,21 разу, у 2009 р. ВВП впав у реальному виразі майже на 15,0%, реальна середньомісячна заробітна плата знизилася на 1% (усього реальні доходи впали на 8,5%), у 2010 р. за зростання ВВП на 4,2% реальна зарплата зросла на 10,2% порівняно з відповідним періодом попереднього року; м'яка соціальна політика в умовах постійних політичних виборів і політичної нестабільності, що доповнювалася значними доходами населення від тіньової економіки; послаблення спроможності економіки до задоволення внутрішнього попиту через недостатній рівень розвитку галузей, що виробляють споживчі товари низької якості; постійне зростання виробничих витрат, у т. ч. через підвищення частки заробітної плати, що обумовило випереджаюче зростання цін виробників і посилення компоненту інфляції витрат; недосконалість ринкових механізмів, що веде як до виникнення періодичних дисбалансів на окремих сегментах товарного ринку та виникнення ажіотажного попиту; велика відкритість та імпортозалежність економіки, що посилює чутливість української економіки до висхідних цінових тенденцій на світових ринках, зокрема – подорожчання продовольства восени 2007 р. та переніс девальвації наприкінці 2008 р., нове підвищення цін на ринках металу на початку 2010 р., стрімке дорожчання нафти на початку 2011 р.²; значний рівень ризиків економічного та політичного характеру в очікуваннях суб'єктів господарювання, що закладається у більш високу норму прибутку; падіння обсягів вироб-

ництва у сільському господарстві, що зумовлює ріст цін на основні види рослинницької продукції (в тому числі зернових, соняшника, гречки, цукрового буряка тощо); монополізація економіки, що знижує ефективність регуляторної функції держави в умовах політичної й економічної кризи, що послабило дію як економічних, так і неекономічних важелів стримування росту цін на соціально важливі товари.

Особливості наведених інфляційних чинників дозволяють констатувати, що: в Україні зростання цін не можливо втримати прямими чи непрямыми адміністративними важелями НБУ. Це доводить безперспективність прямого адміністративного цінового регулювання в умовах розвитку ринкових відносин; високий рівень імпортозалежності споживчого ринку посилює залежність цінової стабільності від курсової динаміки; інфляційні тенденції в Україні мають переважно немонетарний характер. У цьому ми підтримуємо точку зору таких фахівців як Я.В. Белінська [3], С.О. Кораблін [5], В. О. Шевчук [8] та інших провідних вітчизняних фахівців [4]. Тому на нашу погляд, забезпечити цінову стабільність без контролю за курсовою динамікою на поточному етапі розвитку України неможливо.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Оскільки НБУ спроможний впливати на ціни переважно монетарними інструментами, то його можливості загальмувати інфляцію є обмеженими. Вилучаючи грошову масу з обігу або підвищуючи процентні ставки НБУ позитивно впливає на зменшення темпів інфляції, але лише в короткостроковому період. У довгостроковому періоді позбавлення суб'єктів господарювання фінансових ресурсів веде до падіння пропозиції і подальшого розкручування інфляції. Іншими словами, жорстка монетарна політика НБУ з одного боку, зупиняє поточну інфляцію, з другого – формує потенціал майбутньої інфляції, частково перетворюючись в неплатежі і заборгованість³, що пригнічує виробництво. Інструменти бюджетної і конкурентної політики, що спроможні вплинути на не-

² Так зростання цін на сталь на світових товарних ринках у січні 2010 р. на 7,0% стало ключовим фактором зростання цін товарів металургії та оброблення металів в лютому – 3,5% (внесок в ІЦВ – 0,9 в.п.). У результаті інфляція в Україні в 2009 р. була на 5,4 в.п. вищою за інфляцію у групі країн – основних експортерів товарівдо України з урахуванням їх відносної значущості для українського імпорту (в 2008 – на 11,2%).

³ Станом на 30.09.2009 порівняно із 31.12.2008 дебіторська заборгованість в цілому по економіці збільшилась на 16%, а кредиторська – на 17%.

монетарну складову інфляції, знаходяться у розпорядженні інших регулюючих органів. Тому для ефективного досягнення цілі стабільної інфляції НБУ має активно співпрацювати з урядом та цілеспрямовано формувати механізми спрямування коштів у ті галузі, що спроможні задовольнити внутрішній попит та послабити дисбаланси на товарно-грошових ринках, а також підтримувати валютну стабільність.

Потенціал курсової стабільності лежить в площині стимулювання процесів дедоларизації, відновлення позитивної динаміки експорту та припливу іноземних інвестицій за паралельного ужорсточення контролю за валютними позиціями і зовнішніми запозиченнями фінансових і нефінансових корпорацій, стримування припливу спекулятивного капіталу, розвитку інструментів страхування від валютних ризиків, бюджетної стабільності, відновлення довіри до національної валюти та зниження інфляційних очікувань. У довгостроковій перспективі валютно-курсова політика НБУ має спрямовуватися на посилення стійкості української валюти до негативних впливів та згладжування суттєвих курсових стрибків в рамках похилого курсового коридору. Параметри коридору визначатимуться, виходячи із завдань зниження інфляції та підтримання внутрішньої та зовнішньої конкурентоспроможності товаровиробників, індикатором якої є реальний курс. В довгостроковій перспективі із розвитком ринкових механізмів курсоутворення пряме державне втручання у процеси курсоут-

ворення має поступово послаблюватися паралельно із розвитком системи страхування валютних ризиків як шляхом поширення ринкових інструментів, так і через вдосконалення державного контролю за валютними операціями і позиціями суб'єктів валютних відносин.

Список використаних джерел

1. Гриценко А. Монетарна стратегія: шлях до ефективної грошово-кредитної політики. Необхідність і передумови формування монетарної стратегії як форми комунікації центральних банків / А. Гриценко, Т. Кричевська // Вісник НБУ. – 2005. – № 11. – С. 8-18.
2. Дорошенко І. Грошово-кредитна політика економічного зростання у трансформаційній економіці [Текст] : Дис. канд. екон. наук: 08.01.01 / Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К., 2001. – 236 арк. + дод. арк. 237–283 – Дві кн. одиниці. – Бібліогр.: арк. 218–236.
3. Економіка України після кризи: орієнтири стратегічних реформ / Я.А.Жаліло, Д.С.Покришка, Я.В.Белінська [та ін.]; за ред. Я.А.Жаліло. – К.: НІСД, 2010. – 104 с.
4. Інфляція та фінансові механізми її регулювання: монографія / [Даниленко А. І., Петрик О. І., Шелудько Н. М. та ін.]; за ред. А. І. Даниленка. – К.: Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2007. – 400 с.
5. Короблін С. Сукупна пропозиція і оптимальна інфляція / Короблін С. // Економіка і прогнозування. – 2005. – № 1. – С. 9–32.
6. Національний банк України. Ділові очікування підприємств України. IV квартал 2010 року. – С. 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/Publication/research.htm>.
7. Носов О.Ю. Підвищення рівня монетизації української економіки та інфляція / Носов О.Ю. // Економічний простір. – 2009. – №24. – с. 169-175.
8. Шевчук В. Антиінфляційна політика та економічне зростання в Україні / Стратегія соціально-економічного розвитку України та пріоритети грошово-кредитної політики: матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 7 грудня 2006 р.). – К.: НБУ; Ін-т екон. прогноз. 2007. – С. 170–179.

Стаття надійшла до редакції 04.03.13

Я. Белінська, д-р екон. наук, проф.
Національн. ун-т ГНС України, Ірпень,
В. Биховченко, ст. препод.
Національн. ун-т ГНС України, Ірпень

ИНФЛЯЦИОННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И СТАБИЛЬНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ДЕНЕЖНОЙ ЕДИНИЦЫ УКРАИНЫ

Исследовано влияние монетарной политики на ценовую динамику в Украине. Определены факторы инфляции в Украине. Выяснена роль НБУ в регулировании ценовой динамики.

Ключевые слова: инфляция, монетарная политика, ценовая стабильность, антиинфляционные инструменты, финансовая стабильность.

J. Belinska, PhD, Professor
Nation. Univ. of State Tax Service of Ukraine, Irpen,
V. Byhovchenko, senior teacher
Nation. Univ. of State Tax Service of Ukraine, Irpen

INFLATION TRENDS AND STABILITY OF THE NATIONAL MONETARY UNIT OF UKRAINE

The influence of monetary policy on price dynamics in Ukraine. Factors inflation in Ukraine. The role of the NBU in the regulation of price dynamics.

Keywords: inflation, monetary policy, price stability, anti-inflation tools, financial stability.

УДК 347.426.6

І. Дрозд, д-р екон. наук, проф.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ,
Н. Дрозд, канд. екон. наук, асист.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ,
Н. Заєць, голов. спеціаліст
Мін-во економ. розвитку і торгівлі України, Київ,
Д. Красніков, асп.

Націон. акад. державн. управл. при Президентові України, Київ

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ДЕРЖАВІ, В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Розглянуто сутність, еволюцію нормативного регламентування та характеристику складових збитків, завданих державі. Визначено методику їх розрахунків та наслідки щодо відповідальності посадових осіб.

Ключові слова: збитки, завдані державі, відшкодування збитків, матеріальна шкода, принцип відповідальності.

Постановка проблеми. У суспільстві, де розвивається ринкова економіка, необхідність визначення збитків, завданих державі та їх відшкодування має важливе значення як у практичному аспекті реалізації, так і теоретико-методичному. Встановлення товарно-грошових відносин тягне за собою ситуації, за яких виникають

питання щодо визначення шкоди та виявлення відповідальних осіб, і, відповідно питання щодо захисту прав і законних інтересів учасників цих відносин. Основні засади виявлення збитків та притягнення винних до відповідальності сформувалися в інституціях відшкодування збитків. У законодавстві України відсутнє визна-

чення "збитки, завдані державі", що, в свою чергу, призводить до їх неврегульованості. Не сформовано загальноприйнятого визначення цього поняття і у вітчизняній та зарубіжній науках. Однак, слід підкреслити неабияку важливість для функціонування державного апарату існування дієвого набору правил не лише при зборі платежів до казни, а й під час витрачання накопиченого та розрахунку втраченого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні та зарубіжні вчені науковці та практики Євтеєв В.С., Клименко Н.І., Латинцев А.В., Михайлик Р.Р., Вернигора О.О., Теньков С.А. у своїх роботах приділяють значну увагу питанням виявлення та розрахунку збитків, проте в більшості випадків розглядають питання збитків в підприємницькій та комерційній діяльності. А.Б. Камінський доповнює теорію збитків виявленими наслідками дії фінансових ризиків. Учений вважає, що у несприятливих ситуаціях слід застосовувати принципово інший підхід до визначення збитків, що ґрунтується на процедурах вимірювання фінансових ризиків [1, С. 66].

Економічну сутність фінансового результату підприємств сектору державного управління, та, зокрема концепції прибутку та збитку обґрунтовувалась Т.І. Єфіменко, Н.О. Гурою [2, С. 28]. Проте не менш важливий аспект виявлення та відшкодування збитків, завданих державі, залишається не розглянутим.

Невирішені проблеми. Аналізуючи сучасний стан наукової думки і враховуючи практичні потреби сьогодення у виявленні та відшкодуванні збитків, завданих державі, необхідно навести деякі концептуальні підходи щодо визначення цього поняття. Майже всі сучасні наукові дослідження збитків розкривають їх обсяг (систему), не визначивши зміст (ознаки).

Відсутність, як у науці, так і в нормативно-правових актах єдиного концептуального розуміння поняття викликає, безперечно, значні труднощі щодо єдиної класифікації збитків, завданих державі та відповідно їх відшкодування. Сьогодні у більшості випадків ці діяння традиційно групуються за "загальним правилом" – законодавчою підставою, тобто найменуванням порушених норм законодавства.

Однак визначення порушених норм законодавства та розрахунок збитків, завданих у результаті таких порушень, не завжди має продовженням процес відшкодування таких збитків з причини відсутності механізмів відшкодування, а саме конкретного визначення хто саме, кому і скільки має відшкодувати. Невизначеність призводить до винесення у схожих ситуаціях протилежних рішень, як контролюючими органами, так і правоохоронними та судами.

Мета статті полягає у поглибленні та конкретизації визначення збитків, завданих державі, та ідентифікації їх ознак, а також розгляд можливості їх відшкодування відповідно до чинного законодавства відповідно до методики у контексті принципу відповідальності посадових осіб.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 2 ст. 224 Господарського кодексу України [4] під збитками розуміються витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною. Згідно з п. 1 ст. 225 Господарського кодексу України до складу збитків, що підлягають відшкодуванню особою, яка допустила господарське правопорушення, включаються:

- вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна, визначена відповідно до вимог законодавства;

- додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо), понесені стороною, яка зазнала збитків унаслідок порушення зобов'язання другою стороною;

- неодержаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розраховувати в разі належного виконання зобов'язання другою стороною;

- матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом.

Відповідно до п. 2 ст. 22 Цивільного кодексу України [5] збитками є:

- втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки);

- доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

Усі інші нормативні документи, що визначають термін "збитки" та регулюють їх розрахунок, є лише підзаконними нормативно-правовими актами.

Одним з таких актів є Порядок взаємодії між органами Державної фінансової інспекції України та органами прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України, затверджений спільним наказом ГоловкиРУ, МВС, СБУ, Генеральної прокуратури від 19.10.06 р. № 346/1025/685/53 [7], яким визначено такі терміни:

- матеріальна шкода (збитки) – це втрата активів чи недоотримання належних доходів об'єктом контролю та/або державою, що сталися внаслідок порушення законодавства об'єктом контролю шляхом дій або бездіяльності його посадових (службових) осіб;

- втрата активів – це безповоротне зменшення активів через: перерахування (сплату) коштів; відчуження, недостачу, знищення (псування) чи придбання неліквідного (зіпсованого) майна; втрату боржника у зобов'язанні; зменшення частки державної (комунальної) власності у статутному фонді господарського товариства;

- розмір матеріальної шкоди (збитків) – це вартість втрачених активів або недоотриманих доходів, яка визначається за даними бухгалтерського обліку і фінансової звітності об'єкта контролю або експертною оцінкою та іншими визначеними законодавством способами.

Категорії "збитки" та "шкода" фігурують чи не в кожній сфері законодавства: цивільній, трудовій, екологічній, кримінальній... При визначенні цих понять доводиться спочатку з'ясувати вид правовідносин, у межах яких завдано шкоду, а вже потім звертатися до законодавства щоб зрозуміти їх зміст. Тож перш за все треба розглянути різницю між поняттями "збитки" та "шкода" з точки зору цивільного законодавства.

Під шкодою прийнято розуміти втрати, яких зазнала потерпіла сторона у формі знищення або пошкодження майна внаслідок протиправної поведінки іншої особи.

Іншими словами, шкода – це зменшення кількості майнового блага (внаслідок знищення майна втрата можливості отримати майно, яке особа неодмінно отримала б за нормального перебігу подій) або погіршення його якості (пошкодження речі, зіпсуття, приведення її у стан, у якому вона не здатна виконувати свої функції).

Збитки – це грошова оцінка (еквівалент) заподіяної матеріальної шкоди.

Таким чином, терміни "збитки" та "шкода" слід відокремлювати один від одного [5]. Під першим треба розуміти втрати від знищення або пошкодження майна, а під другим – грошове вираження завданої шкоди, що і буде розглянуто далі.

Одним із основних механізмів виявлення збитків, завданих державі, є здійснення контролю за використанням державних коштів. Для цього необхідне якісне функціонування системи фінансового контролю та взаємодії правоохоронних і контролюючих органів, побудоване на чіткій законодавчій базі.

У процесі розвитку законодавства України було декілька спроб створити нормативний акт, що регулював би визначення збитків, завданих державі. Дослідження показало, що існує близько 20 нормативних документів, які розглядають питання визначення збитків у різних сферах господарювання. Проте жоден із них не є досконалим в частині правомірності визначення збитків, оскільки через неврегульованість законодавства завжди виникають спірні питання та неоднозначне тлумачення цих нормативних документів.

Проаналізувавши нормативні документи згідно яких визначаються збитки, можна підсумувати, що основним алгоритмом розрахунку завданих державі збитків є порівняння ринкової вартості аналогічного майна із фактичною вартістю майна, щодо якого ведеться розрахунок збитку.

Поняття ринкової вартості розглянемо детальніше, адже саме воно стає необхідним надалі при визначенні розміру збитків. Тим більше, що навіть в умовах інфляційних процесів індекс інфляції сам по собі не може автоматично застосовуватися для визначення розміру збитків.

Проте, чіткого тлумачення поняття ринкової вартості або ринкової ціни та інших подібних категорій в законодавстві відсутнє. Як правило, у кожному окремому документі є посилання на визначення більш пристосоване до сфери, який регулює відповідний документ.

Щоб узагальнити розгляд питання визначення ринкової ціни в Україні зупинимось на домінуючій ринковій ціні, яка застосовується в Методичних рекомендаціях з визначення суми збитків у разі порушення законодавства у сфері закупівель, затверджених наказом Державної фінансової інспекції (на момент затвердження – Головного контрольно-ревізійного управління) України від 13.04.10 р. № 89 [9].

В зазначеному документі, ринкова ціна вживається у значенні переважної (середньостатистичної, експертної) ціни на предмет закупівлі, яка сформувалась на території адміністративно-територіальної одиниці, де замовником проводиться процедура закупівлі, і яка визначена і задокументована органом, уповноваженим регулювати та/або моніторити ціни і тарифи на окремі види продукції, товари і послуги.

Проте, не можна зупинятись лише на алгоритмі визначення збитків, шляхом порівняння з ринковою ціною. Є й інші методи визначення збитків. Так, наприклад, у тих самих Методичних рекомендаціях з визначення суми збитків у разі порушення законодавства у сфері закупівель [9] застосовується дві відокремлені формули розрахунку збитків.

За першою формулою сума завданих збитків розраховується внаслідок порушення процедур закупівель, якщо такі порушення призвели до неправомірного вибору переможців або неправомірного відхилення тендерних пропозицій учасників. Сума збитків визначається як різниця між загальною вартістю придбаних товарів та вартістю найвигіднішої пропозиції учасника. За другою формулою сума завданих збитків визначається внаслідок збільшення ціни і розраховується як різниця між загальною вартістю придбаних товарів по змінених істотних умовах (збільшених цінах) та їх початковою вартістю за умовами договору про закупівлю, укладеного з учасником-переможцем торгів.

Розрахунок збитків приведений для випадків, пов'язаних із порушенням законодавства у сфері закупівель. Тому ці дві формули побудовані на іншому принципі, а саме, коли порівнюється не ринкова ціна, а ціна більш вигідної пропозиції, що була випадково або навмисно втрачена, або за ринкову ціну приймається ціна законодавчо встановлена.

Одночасно, не можна не звернути увагу, що відповідно до Тимчасової методики визначення розміру шкоди (збитків), заподіяної порушенням господарських договорів, схваленої Державною комісією Ради Міністрів СРСР з економічної реформи від 21.12.1990 [8], яка чинна до сьогодні (у частині, що не суперечить чинному законодавству), принцип розрахунку збитків дещо інший, а саме більш направлений у бік планової, а не ринкової економіки, і побудований на порівнянні планових показників із фактичними показниками, що були зменшені у порівнянні з плановими в результаті не виконання договірних умов. Розмір збитку (збитків) розраховується на основі визначених у встановленому порядку і діючих у потерпілої сторони норм, нормативів, цін, тарифів та ін. Витрати, що перевищують зазначені норми, нормативи, ціни, тарифи, відшкодуванню не підлягають.

Також, окремий вид розрахунку збитків можна проаналізувати при виявленні шкоди, що як уже було розглянуто дещо відрізняється від поняття збитки. Відповідно до Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22.01.2011 № 116 [6] встановлено механізм визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей, крім дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння та валютних цінностей. Згідно із зазначеним документом основний алгоритм розрахунку збитків полягає у визначенні балансової вартості втраченого майна (з вирахуванням амортизаційних відрахувань). Такий розрахунок можна назвати прямими збитками, тобто, коли вартість втраченого і є сумою збитків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У процесі формування законодавства України було створено декілька нормативних документів, які використовували окремі алгоритми розрахунку збитків, завданих державі, що побудовані на різних принципах в залежності від виду встановленого порушення та його наслідків. Як показує аналіз оглянутих нормативних документів, механізми виявлення та відшкодування збитків в першу чергу залежать від сфери, у якій відбувається зазначений процес, а по друге від законодавчого обґрунтування застосування цих механізмів. І в Україні зазначений процес лише починає розвиватись та набувати ваги для можливості не лише констатувати факти нанесених державі збитків, а і правомірно розраховувати їх розмір та вимагати відповідного відшкодування. Це забезпечить принцип відповідальності посадових осіб, які допустили порушення.

Подальші дослідження категорії збитків слід продовжувати у напрямку не лише визначення збитків внаслідок порушення законодавства, але й у випадках неефективного та неекономного витрачання державних коштів.

Список використаних джерел

1. Камінський А.Б. Моделювання фінансових ризиків: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2006. – 304 с.
2. Інформаційне забезпечення управління державними фінансами: (у 2-х т.) / за заг. ред. Ф.о. Ярошенка. Т.ІІ. Методологія формування фінансового результату з урахуванням податкових різниць / Т.І. Єфіменко, І.К. Дрозд, Н.О. Гура та ін. – К.: ДНУ "Акад. фін. Управління", 2010. – 336 с.
3. Латинцев А.В., Латинцева О.В. Розрахунок збитків в комерційній діяльності: монографія / М.: Видавництво Лекс-Книга. – 2002. – С.37.

4. Господарський кодекс України 16.01.2003 № 436-IV [сайт] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15> – Назва з екрана.

5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [сайт] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T030435.html / – Назва з екрана.

6. Постанова Кабінету Міністрів України від 22.01.2011 № 116 "Про затвердження Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей" [сайт] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/116-96-%D0%BF/> – Назва з екрана.

7. Наказ Головки КПУ, МВС, СБУ, Генеральної прокуратури від 19.10.2006. № 346/1025/685/53 "Про затвердження Порядку взаємодії між органами державної контрольно-ревізійної служби та органами прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України" [сайт] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/84775/> – Назва з екрана.

8. Тимчасова методика визначення розміру шкоди (збитків), заподіяної порушенням господарських договорів, затверджена Державною

комісією Ради Міністрів СРСР з економічної реформи 21.12.1990 року [сайт] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-90/> – Назва з екрана.

9. Наказ Головного контрольно-ревізійного управління України від 13.04.2010 № 89 "Про затвердження Методичних рекомендацій з визначення суми збитків у разі порушення законодавства у сфері закупівель" [сайт] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/84899/> – Назва з екрана.

10. Лютий І.О. Довідник державного фінансового інспектора та аудитора/ Лютий І.О., Андреев П.П., Врублевська С.В., Калюга Є.В., Костюшко В.В., Михайлич Р.А., Сохнич О.А., Чечуліна О.О., Чорнуцький С.П. – К.: Громадська організація "Комітет сприяння боротьбі з економічною злочинністю і корупцією", 2012. – 172 с.

11. Романюк М.В. Податкова політика України / Романюк М.В., Тропіна В.Б., Варналії З.С., Мельник П.В., Тарангул Л.Л. та інші – К.: Знання України, 2011. – 505 с.

Стаття надійшла до редакції 06.03.13

И. Дрозд, д-р экон. наук, проф.

КНУ имени Тараса Шевченко, Киев,

Н. Дрозд, канд. экон. наук, ассист.

КНУ имени Тараса Шевченко, Киев,

Н. Заяц, главн. специалист

Мин-во эконом. развития и торговли Украины, Киев,

Д. Красников, асп.

Национ. акад. гос. управл. при Президенте Украины, Киев

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ НАНЕСЕННОГО ГОСУДАРСТВУ УЩЕРБА В КОНТЕКСТЕ РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПА ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Рассмотрена сущность, эволюция нормативного регламентирования и характеристика составляющих нанесенного государству ущерба. Определена методика их расчетов и последствия в разрезе ответственности должностных лиц.

Ключевые слова: ущерб, нанесенный государству, возмещение убытков, материальный ущерб, принцип ответственности.

Drozdz I., PhD, Professor

Taras Shevchenko Kyiv Nation. Univ., Kyiv,

Drozdz N., PhD, Assist.

Taras Shevchenko Kyiv Nation. Univ., Kyiv,

Zayats N., Senior specialist

Ministry of Econom. Development and Trade of Ukraine, Kyiv,

Krasnikov D., post graduate student

The Nation. Academy of Public Admin., the President of Ukraine, Kyiv

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS IDENTIFYING DAMAGES FOR THE COUNTRY UNDER RESPONSIBILITY PRINCIPLE

Essence, evolution of regulation and features of damage for the state is considered. Method of their calculation and effects on liability of officials is defined.

Keywords: damage for the state, refunding damages, material damages, principle of responsibility.

УДК 336.275

К. Курищук,
Радник Міністра фінансів України

ВАЛЮТНІ ОВДП ЯК ІНСТРУМЕНТ ВНУТРІШНІХ ДЕРЖАВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ

В статті обґрунтовано доцільність диверсифікації інструментів внутрішніх державних запозичень через подальше удосконалення механізму обігу державних облігацій, номінованих у іноземній валюті, з акцентом на активізації їх розміщення серед населення. Визначено вплив валютних ОВДП на ефективність управління валютною ліквідністю комерційних банків України.

Ключові слова: державний борг, структура внутрішнього державного боргу, ОВДП, валютні ОВДП, валютні депозити, валютна ліквідність банків.

Вітчизняний банківський сектор потребує внутрішніх інструментів для управління ліквідністю та фінансування портфельів довгострокових внутрішніх державних цінних паперів за допомогою операцій тимчасової купівлі таких паперів за рахунок коштів єдиного казначейського рахунка, що зменшить негативний вплив валютних ризиків на банківський сектор та полегшить випуск цінних паперів на внутрішньому ринку для інших позичальників. Також наявність ліквідного внутрішнього ринку державних цінних паперів забезпечить додаткові можливості для використання державних цінних паперів Національним банком України з метою здійснення ефективною монетарної політики держави.

В умовах закритого валютного кредитування для фізичних осіб, необхідності мінімізації ризиків операційної

діяльності юридичних осіб, які не мають валютного виторгу, високої доларизації кредитних портфельів банків (станом на 01.01.2013 року доларизація кредитних портфельів банків становила понад 40%), необхідності розвитку фондового ринку України, впровадження на ринок внутрішніх державних запозичень валютних боргових інструментів і удосконалення механізму їх обігу є надзвичайно актуальним.

Проблемі державного боргу у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі присвячено низку праць, в яких висвітлено сутність державного боргу, причини його виникнення та напрями використання, позитивні та негативні наслідки його впливу на функціонування національної економіки. Основні складові управління державним боргом у контексті зарубіжного досвіду розглянуті

у роботах Е. Аткинсона, Е. Гансена, Дж. Гікса, Дж. Кейнса, А. Лернера, Дж. Мілля, Д. Рікардо, А. Сміта. Серед вітчизняних вчених особливості становлення та розвитку державного боргу досліджували у своїх роботах Г. Асадчий, Т. Вахненко, В. Глуценко, Г. Калач, В. Козюк та інші. Незважаючи на численні опрацювання, не всі аспекти складної та актуальної для економіки України проблеми ефективного управління державним боргом отримали належне обґрунтування, зокрема, потребують подальших досліджень валютні інструменти внутрішніх державних запозичень.

Метою статті є обґрунтування доцільності диверсифікації інструментів внутрішніх державних запозичень через подальше удосконалення механізму обігу державних облігацій, номінованих у іноземній валюті, з акцентом на активізації їх розміщення серед населення.

Структура внутрішнього державного боргу України за 2007-2012 роки (таблиця 1) характеризується постійним зменшенням обсягів заборгованості перед банківськими установами та збільшенням заборгованості перед юридичними особами. Слід зазначити, що значне зростання державного боргу є результатом надмірного нарощення внутрішніх державних запозичень, залучення у значних обсягах міжнародних кредитів, неконтрольованого надання державних гарантій і загрожує для України борговою кризою.

Одним із ключових чинників, які обумовили зниження ефективності боргової політики України протягом 2008-2012 років, є відсутність базового законодавчого документу, який би чітко визначав: пріоритети боргової політики; інструменти мобілізації боргових ресурсів; напрями використання залучених коштів; обмеження боргової політики.

Слід зазначити, що у 2011-2012 роках здійснено низку заходів, спрямованих на підвищення прозорості здійснення державних внутрішніх запозичень, удосконалення нормативно-правової бази та механізмів управління державним боргом, з метою зменшення ризиків у сфері управління державним боргом та забезпечення мінімізації втрат бюджетних коштів при управлінні державними зобов'язаннями, зокрема:

- внесено зміни та доповнення до Бюджетного кодексу України щодо складу, принципів формування, механізму управління боргом (державним та місцевим), надання місцевих гарантій;
- затверджено Порядок розміщення тимчасово вільних коштів єдиного казначейського рахунка шляхом при-

дбання облігацій внутрішньої державної позики (постанова Кабінету Міністрів України від 19.01.2011 року №65);

- затверджено Положення про управління ризиками, пов'язаними з наданням державних гарантій, та розподіл таких ризиків між державою, кредиторами і позичальниками (постанова Кабінету Міністрів України від 23.02.2011 року №131);

- затверджено Середньострокову стратегію управління державним боргом на 2011-2013 роки, яка забезпечила встановлення на законодавчому рівні цілей, завдань та заходів з управління державним боргом на середньострокову перспективу, що безпосередньо збільшило прозорість політики управління державним боргом та сприяло підвищенню ефективності управління державним боргом в цілому (постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2011 року №170);

- затверджено Порядок обліку заборгованості, в тому числі простроченої, перед державою за кредитами, залученими державою або під державні гарантії, бюджетними позичками/фінансовою допомогою, наданими Міністерством фінансів у 1993-1998 роках, нарахування пені та списання безнадійної заборгованості (постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2011 року №174);

- удосконалено механізми конкурсного відбору первинних дилерів, що здійснюватимуть свою діяльність на ринку державних цінних паперів (наказ Міністерства фінансів України від 31.01.2011 року №47).

На засіданні 06.03.2012 року НКЦПФР затвердила зміни у Положенні про порядок здійснення емісії облігацій підприємств і їх обігу: відразу два відповідні рішення "Про затвердження Змін до Положення про порядок здійснення емісії облігацій підприємств і їх обігу (про продовження термінів обігу та погашення облігацій підприємств)" і "Про внесення змін у Положення про порядок здійснення емісії облігацій підприємств і їх обігу (про порядок визначення доходу за облігаціями)" [4].

Рішення Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку (НКЦПФР) "Про внесення змін у "Положення про порядок визначення доходу за облігаціями"" передбачає зміни відносно: встановлення порядку дій емітента і Комісії щодо продовження термінів обігу та погашення облігацій; визначення умов внесення змін у проспект емісії облігацій про продовження термінів обігу та погашення облігацій; визначення переліку документів, що подаються емітентом у Комісію для внесення в проспект емісії змін щодо продовження термінів обігу та погашення облігацій.

Таблиця 1. Державний та гарантований державою борг України за 2007-2012 роки, тис. грн.

	31.12.2007	31.12.2008	31.12.2009	31.12.2010	31.12.2011	31.12.2012
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	88744741,81	189410386,82	317904121,69	432303267,21	473122419,07	515405276,30
Державний борг	71294278,30	130689649,38	226996306,46	323475415,07	357273867,19	399112949,00
Внутрішній борг	17806386,34	44666547,59	91070076,77	141662098,06	161467006,27	190299297,70
1. Заборгованість перед юридичними особами	9146565,67	33521860,40	87631511,00	138355785,00	158292945,73	187257489,68
2. Заборгованість перед банківськими установами	8659820,67	11144687,19	3438565,77	3306313,06	3174060,54	3041808,02
Зовнішній борг	53487891,96	86023101,79	135926229,69	181813317,01	195806860,92	208813651,30
1. Заборгованість за позиками, наданими міжнародними фінансовими організаціями	12542576,19	24555996,44	67764170,73	83058926,87	84344831,91	79991917,93
2. Заборгованість за позиками, наданими закордонними органами управління	9778883,02	13280744,66	12540707,77	11270986,48	10720939,20	9099501,38
3. Заборгованість за позиками, наданими іноземними комерційними банками	379,35	555,03	585,37	15923940,60	15980126,53	538,76
4. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	31166053,40	48185805,66	55620765,82	71559463,06	84760963,28	119721693,23
Гарантований державою борг	17450463,51	58720737,44	90907815,23	108827852,14	115848551,88	116292327,30
Внутрішній борг	1000966,25	2000966,25	14062842,64	13895395,40	12240693,23	16211415,90
Зовнішній борг	16449497,26	56719771,19	76844972,59	94932456,74	103607858,65	100080911,40

Джерело: [2]

У той же час, згідно "Положенню НКЦПФР про порядок здійснення емісії облігацій підприємств і їх обігу",

внесення змін у проспект емісії облігацій після початку розміщення облігацій забороняється. Також, дане По-

ложення не встановлює порядок внесення змін у про-спект емісії облігацій у зв'язку із продовженням термінів обігу та погашення облігацій [5].

Таким чином, НКЦПФР вирішить проблему усунення невідповідності вимог "Положення про порядок здійснення емісії облігацій підприємств і їх обігу" нормам Закону України "Про цінні папери і фондовий ринок", яким передбачено, що порядок продовження термінів обігу та погашення облігацій підприємств встановлюється Комісією. Крім того, зміни вирішують правову проблему порядку і процедури внесення змін у про-спект емісії облігацій при їх обігу у зв'язку із продовжен-ням термінів обігу та погашення облігацій. Рішення Ко-місії "Про внесення змін у Положення про порядок ви-значення доходу за облігаціями" регулює право емітен-та визначати розмір процентного доходу за облігаціями, за якими ухвалено рішення про відкрите (публічне) розміщення, за умови розміщення у межах, визначених рішенням про відкрите (публічне) розміщення та про-спектом емісії облігацій.

Варто зазначити, що позитивний ефект змін, внесе-них у "Положення про порядок визначення доходу за облігаціями", полягає у посиленні гнучкості даного фі-нансового інструменту. Проте, одночасно, існує небез-

пека виникнення додаткових правових механізмів для зловживання правами з боку емітентів. Крім того, зміни у термінах обігу та погашення облігацій і визначенні розміру доходу впливають на обсяг прав власників облігацій і мають запроваджуватися з їхньої згоди, чого, з процесуальної точки зору, досягти досить важко.

Кабінет міністрів України постановою №607 від 10.05.2012 року затвердив середньострокову стратегію управління державним боргом на 2012-2014 роки. Ці-льові показники реалізація стратегії відповідно на кі-нець 2012, 2013 і 2014 років такі: відношення обсягу державного боргу до внутрішнього валового продукту – на рівні не більше 30%, 25% і 25%; частка державного внутрішнього боргу – не менш 46%, 47% і 48%; серед-ньозважений строк до погашення державного боргу – не менш 4,1, 4,2 і 4,3 року; частка державного боргу з фіксованою ставкою – не менше 65%; частка державно-го боргу рефінансується в наступному році, – орієнто-во не більше 20%. Державний і гарантований державою борг України у 2012 році склав 36,81% ВВП, в 2011 році – зменшився до 36% ВВП (таблиця 2).

Зауважимо, що протягом 2009-2012 років в структурі внутрішнього державного боргу України переважає час-тка ОВДП (таблиця 3).

Таблиця 2. Відношення державного та гарантованого державного боргу України до ВВП (на кінець відповідних років), %.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Державний борг до ВВП	14,30	12,10	9,90	13,80	24,90	29,90	27,20	28,51
Гарантований державою борг до ВВП	3,40	2,70	2,40	6,20	10,00	10,10	8,80	8,31
Критичний рівень для відношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП	60,00	60,00	60,00	60,00	60,00	60,00	60,00	60,00
Державний та гарантований державою борг до ВВП	17,70	14,80	12,30	20,00	34,80	39,90	36,00	36,81
Державний внутрішній борг до ВВП	4,30	3,10	2,50	4,70	10,00	13,10	12,30	13,59
Державний зовнішній борг до ВВП	10,00	9,10	7,40	9,10	14,90	16,80	14,90	14,92

Джерело: [2]

Враховуючи стан і особливості структури державно-го та гарантованого державою боргу України (таблиця 1, таблиця 3), варто зазначити, що потребують перегляду принципи та пріоритети боргової політики уряду. Існує нагальна необхідність переходу від простого залучення коштів до системного управління державним боргом. На наш погляд, особливу увагу необхідно приділити диверсифікації інструментів залучення боргових ресурсів. Наразі Україна активно використовує ОВДП, ОЗДП та позики міжнародних фінансових організацій, хоча має значний потенціал диверсифікації на ринку внутрі-шніх державних запозичень через подальше удоскона-лення механізму обігу державних облігацій, номінова-них у іноземній валюті, з акцентом на активізації їх роз-міщення серед населення.

За даними НБУ, у 2012 році простежується поси-лення довіри інвесторів до валютних ОВДП, сприйняття їх як менш ризикованого інструмента, про що свідчить збереження рівня прибутковості державних цінних па-

перів за майже двократного збільшення термінів їх за-лучення. Так, наприклад, 21.06.2012 року Міністерство фінансів залучило на первинних аукціонах з розміщен-ня ОВДП рекордно велику суму – 6,652 млрд. грн., з яких гривневі папери склали лише 1,513 млрд. грн. Згідно з інформацією відомства, вперше були продані трирічні доларові ОВДП із достроковим погашенням на 5,1 млн. грн. під 4,5% річних, а також такі ж папери в євро на 40 млн. грн. під 4,8% річних. На їх покупку було подано, відповідно, дві та одна заявки, які були задоволені. Крім того, Міністерству фінансів удалося продати трирічні доларові ОВДП під 9,45% річних на 6,63 млн. грн. і 13-місячні доларові ОВДП під 9,3% річних на 0,1 млн. грн. При цьому, якщо покупець дов-гих валютних паперів був один, то на покупку річних облігацій було подано 5 заявок. Банки вперше позичи-ли державі таку рекордну суму за один день аукціонів, причому основну частину проданих цінних паперів складали валютні ОВДП.

Таблиця 3. Частка ОВДП в структурі внутрішнього державного боргу України за 2009-2012 роки.

	31.12.2009	31.12.2010	31.12.2011	31.12.2012
Внутрішній державний борг (тис. грн.)	91070076,77	141662098,06	161467006,27	190299297,70
1. Заборгованість перед юридичними особами (тис. грн.)	87631511,00	138355785,00	158292945,73	187257489,68
Казначейські зобов'язання (тис. грн.)	1419,00	—	—	826232,41
ОВДП (тис. грн.)	87630092,00	138355785,00	158292945,73	186431257,27
ОВДП у структурі внутрішнього державного боргу (%)	96,22	97,67	98,03	97,97
2. Заборгованість перед Національним банком України (тис. грн.)	3438565,77	3306313,06	3174060,54	3041808,02

Джерело: складено автором за даними [2].

Таку ж кількість заявок було подано на придбання п'ятирічних гривневих ОВДП. Усі покупці запитували

ставку 14,3% річних, і Міністерство фінансів пішло їм назустріч, одержавши 1,513 млрд. грн. Гривневі ОВДП

із погашенням через 11 місяців, два, три і сім років попитом не користувалися, також як і дворічні і трирічні доларові ОВДП. Підвищений попит на валютні ОВДП обумовлено тим, що НБУ дозволив банкам урахувати 10% від номінальної вартості облігацій для покриття обов'язкових резервів комерційних банків, які формуються на окремому рахунку в НБУ [3].

Згідно з даними Державної казначейської служби, обсяг розміщення держоблігацій з початку 2012 року по 18 червня склав 37,49 млрд. грн. при плані запозичень на січень-травень 50,53 млрд. грн. і на січень-червень 58,5 млрд. грн. При цьому, зовнішні запозичення були відсутні. На аукціонах 19 червня Міністерство фінансів залучило 2,83 млрд. грн.: 2,03 млрд. грн. від продажу п'ятирічних і семирічних гривневих паперів і 76 млн. грн. від доларових ОВДП, переважно 13-місячних. За період з початку року по 18 червня із загального фонду було виплачено 10,75 млрд. грн. у рахунок обслуговування державного боргу (3,54 млрд. грн. – по зовнішньому боргу) і 26,85 млрд. грн. – у рахунок погашення державного боргу (9,61 млрд. грн. – по зовнішньому боргу). При цьому, план виплат на січень-травень становив відповідно 9,4 млрд. грн. і 16,54 млрд. грн., а на січень-червень – 13,36 млрд. грн. і 40,15 млрд. грн. [1].

Таким чином, Міністерство фінансів України дотримується планів не вдаючись до зовнішніх запозичень. Крім того, валютні ОВДП дозволяють банкам підвищити ефективність управління валютною ліквідністю. За 2012 рік населення погасило валютні кредити майже на 16 млрд. грн. (в еквіваленті), при цьому валютні депозити склали еквівалент 10 млрд. грн. Більшість банків має мінімальний приріст за гривневими внесками, однак за валютними депозитами приріст перевищує планові показники у 2-3 рази. Враховуючи діючі обмеження валютного кредитування і недостатню затребуваність валюти у юридичних осіб для операційної діяльності, вітчизняні банки стикаються з проблемою розміщення валютних внесків. У зв'язку із цим, при існуючій кон'юктурі ринку, валютні боргові інструменти набувають для банків особливу інвестиційну привабливість, наслідком чого є зниження обсягів валютних запасів банків України на зарубіжних рахунках. Так, за даними НБУ, на зарубіжних рахунках банків, на кінець 2012 року, сконцентровано близько 6 млрд., серед яких власні кошти і кошти клієнтів. Приблизно стільки ж валюти банківські установи тримали в авуарах у 2011 році [3]. Таким чином, простежується тенденція: банки значно знизили активність накопичення запасів валюти на зарубіжних рахунках і розпочали вкладати їх у державні валютні облігації в Україні, оскільки сьогодні, навіть для банків з іноземним капіталом, вигідніше залучати валютний ресурс на внутрішньому ринку, ніж на зовнішньому. В такий спосіб українські банки заміщують дорогі залучені зовнішні ресурси внутрішніми. Так, наприклад, у 2012 році ціна українських боргів терміном 1 рік на зовнішньому ринку становила 8,5% річних, а індекс депозитних ставок – 7,5% [3], тобто вже на процентний пункт вигіднішим є фондування на вітчизняному ринку.

На наш погляд, банкам, що мають профіцит ліквідності в доларах за закриття форексних свопів переводити евро-ліквідність у доларову недоцільно. Вкладення в ОВДП можна розглядати як альтернативне розміщення евро за відсутності валютного кредитування фізичних осіб і концентрації евро у вигляді залишків на валютних кореспондентських рахунках, за якими, як правило, платність наближається до нуля. Крім цього, ОВДП в евро, які були розміщені 27.03.2012 року розміром у 205 млн. евро, мають особливість – можливість дострокового погашення із множенням початкової став-

ки на коефіцієнт 0,5 всередині поточного купонного періоду. Тому, за умови погіршення ліквідності, банки можуть погасити ОВДП достроково, попередивши Міністерство фінансів за 20 днів. Ставка на рівні 4,8% зумовлена насамперед можливістю дострокового погашення. Завдяки таким ОВДП держава отримує додаткові кошти для погашення зовнішніх позик. ОВДП в рублях, насамперед, цікавлять банки з російським капіталом за певного рівня прибутковості, оскільки депозитна база фізичних осіб у російських рублях в системі невелика. Як додатковий канал опосередкованих зовнішніх позик від російських банків через українські банки з російським капіталом, ОВДП в російських рублях для держави є досить привабливим.

Необхідно звернути увагу і на необхідність сплати податків з доходів, отриманих від валютних ОВДП. Так, якщо Міністерство фінансів і НБУ знизять податок на доходи від операцій з валютними ОВДП для фізичних осіб з 17% до 6%, як планується, при діючій ставці оподаткування доходів від валютного депозиту 0%, масове населення, цілком ймовірно, обере валютний депозит. На наш погляд, валютні ОВДП і банківські валютні депозити не можна однозначно визнати ні прямими субститутами, ні прямими комплементарями. Вони є альтернативними інструментами диверсифікації інвестицій для банків, юридичних і фізичних осіб.

До переваг роботи з валютними ОВДП для банків слід віднести можливість проведення операцій РЕПО з НБУ. Банківський сектор та уряд не є конкурентами в питанні залучення валютного ресурсу населення, оскільки фінансовим установам наразі не просто розміщати у вигляді кредитів валютні депозити через нестачу позичальників. При цьому, на користь валютних ОВДП як інструменту застави, свідчить можливість для комерційних банків отримувати рефінансування в НБУ.

Слід зазначити, що поширення валютних ОВДП призведе до зниження інтересу до банківських депозитів, проте, на наш погляд, у середньостроковій перспективі не призведе до суттєвого відтоку вкладників банківських установ, а отже, і до суттєвого зменшення ліквідності банківської системи України. Банківський депозит є зрозумілим і простим продуктом для населення, в той час як з вкладеннями в цінні папери знайома лише незначна частина громадян.

Покупка валютних ОВДП, пов'язана з необхідністю відкриття рахунку в цінних паперах, що передбачає додаткові витрати і, в такий спосіб, зменшує дохідність. При цьому процедура дострокового повернення коштів, розміщених на депозиті набагато простіша, ніж у випадку з валютними облігаціями. Повернути кошти, вкладені в валютні ОВДП, можна або при погашенні паперів, або шляхом продажу. Для продажу валютних ОВДП, необхідно звернутися до ліцензованого торговця цінними паперами, і відповідно понести додаткові витрати на оплату комісійної винагороди. Також дохід від продажу на вторинному ринку потрапляє під оподаткування. Щодо повернення коштів, депозит є більш гнучким інструментом, гроші (хоч і з втратою відсотків) завжди можна повернути, звернувшись в банк.

Слід зауважити, що на сьогодні валютні облігації в Україні залишаються ризикованим фінансовим інструментом. Відсутність ефективного контролю над діями емітентів облігацій з боку їх власників має компенсуватися посиленням державного контролю Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку за дотриманням вимог чинного законодавства.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державної казначейської служби України // <http://treasury.gov.ua>.
2. Офіційний сайт Міністерства фінансів України // <http://www.minfin.gov.ua>.

3. Офіційний сайт Національного банку України // <http://www.bank.gov.ua>.

4. Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку // <http://www.nssmc.gov.ua>.

5. Український бізнес ресурс // <http://ubr.ua/uk/finances/banking-sector>.

Стаття надійшла до редакції 06.03.13

И. Лютий, д-р екон. наук, проф.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ,
К. Курищук,
Советник Министра финансов Украины

ВАЛЮТНЫЕ ОБГЗ КАК ИНСТРУМЕНТ ВНУТРЕННИХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАИМСТВОВАНИЙ

В статье обоснована целесообразность диверсификации инструментов внутренних государственных заимствований через дальнейшее совершенствование механизма обращения государственных облигаций, номинированных в иностранной валюте, с акцентом на активизацию их размещения среди населения. Определено влияние валютных ОБГЗ на эффективность управления валютной ликвидностью коммерческих банков Украины.

Ключевые слова: государственный долг, структура внутреннего государственного долга, ОБГЗ, валютные ОБГЗ, валютные депозиты, валютная ликвидность банков.

I. Liuty, PhD, Professor
Taras Shevchenko Kyiv Nation. Univ., Kyiv,
K. Kuryshchuk,
Ministry of Finance Advisor

CURRENCY AS A TOOL BONDS OF LOCAL BORROWING

The article expediency diversification tool for local government borrowing through further improvement of circulation of government bonds denominated in foreign currency, with an emphasis on intensifying their placement among the population. The influence of foreign bonds to the efficient management of foreign currency liquidity of commercial banks in Ukraine.

Keywords: public debt, the structure of internal public debt, bonds, currency bonds, foreign currency deposits, foreign currency liquidity of banks.

УДК 330.567.4:369

В. Тропіна, д-р екон. наук, проф.
Чернігівськ. держав. ін-т економіки і управління, Чернігів,
Д. Суховий, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ У ФІНАНСУВАННІ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ

Досліджено поняття "соціальне страхування", визначено вплив соціального страхування на фінансове забезпечення державних соціальних гарантій.

Ключові слова: соціальне страхування, фінансове забезпечення, державні соціальні гарантії, соціальний фонд.

Постановка проблеми. Поява соціального страхування прямо пов'язана із суспільним розвитком, який завжди супроводжувався наявністю численних ризиків. Рушієм виникнення соціального страхування послужила проблема утримання громадян, які втратили працездатність у зв'язку з трудовою діяльністю. Так, соціальне страхування виступає джерелом фінансового забезпечення соціального захисту населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження соціального страхування нерозривно пов'язано з творчими досягненнями таких вітчизняних науковців, як В. Базилевича, А. Загороднього, Р. Пікус, С. Осадця В. Тропіної, Т. Федорової, та інших. Вони приділили значну увагу питанням інституційного забезпечення соціального страхування в Україні, його ролі у фінансуванні соціального захисту населення.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Питання фінансування державних соціальних гарантій є багатограним та має різні аспекти. Одним з аспектів є вплив соціального страхування як інструмента акумулювання фінансових ресурсів на забезпечення державних соціальних гарантій. Дане питання є недостатньо розкритим та потребує додаткового дослідження.

Метою статті є дослідження соціального страхування як засобу фінансового забезпечення державних соціальних гарантій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження ролі соціального страхування у фінансовому забезпеченні державних соціальних гарантій населення пов'язано з вивченням досягнень вітчизняних науковців, які не надають однозначного визначення поняттю

"соціальне страхування". На думку А.Г. Загороднього, соціальне страхування являє собою гарантовану державою систему матеріального забезпечення громадян у разі тимчасової втрати працездатності, по старості, а також систему інших заходів, спрямованих на матеріальне, культурно-побутове та оздоровчо-профілактичне обслуговування. Витрати на соціальне страхування здійснюються за рахунок страхових внесків, що їх зобов'язані сплачувати всі підприємства, організації, установи за встановленими тарифами [2]. Дане визначення потребує уточнення, оскільки соціальне страхування охоплює більш широкі верстви населення, зокрема осіб, які втратили постійну працездатність. Крім того, соціальне страхування передбачає функціонування системи, за якої страхові внески сплачуються до соціальних фондів, які перерозподіляють їх безпосередньо між суб'єктами соціального захисту.

На думку, Т. Федорової соціальне страхування – це система відносин з розподілу та перерозподілу національного доходу, що полягають у формуванні за рахунок страхових внесків, які сплачуються роботодавцями та працюючими громадянами, а також державних дотацій спеціальних страхових фондів для утримання осіб, які не беруть участі в суспільній праці [8].

На думку деяких науковців, сутність соціального страхування доцільно розглянути по його відношенню до людини [4]. Центром уваги соціального страхування є людина з її потребами. Підтвердженням того факту, що людина – активний творчий суб'єкт економічного розвитку суспільства, є такі слова видатного українського вченого М.І. Туган – Барановського: "будь-яка людська осо-

бистість є найвищою метою в собі, в тому числі всі люди рівні як носії святині людської особистості. Це визначає найвищий практичний інтерес, з точки зору якого може бути побудована єдина політична економія" [7].

З одного боку, соціальне страхування має спільні риси з іншими видами страхування через реалізацію ним такого фундаментального економічного принципу, як замкнутість розподілення збитку лише серед страхувальників. З другого – економічний принцип соціального страхування має свою специфіку, яка виявляється у солідарній взаємодопомозі осіб, перед якими стоїть ймовірність настання несприятливих подій, на основі попереднього замкнутого розподілення можливого збитку між усіма страхувальниками без винятку. Це визначає головну перевагу соціального страхування, яка полягає в тому, що відшкодування в разі ризику розподіляється на велику кількість осіб і тим самим є доступним для кожної окремої особи.

Світовий досвід розвитку суспільних відносин доводить, що соціальне страхування – явище об'єктивне і необхідне. Об'єктивність соціального страхування обумовлена ризиковим характером ринкової економіки та необхідністю, у цьому зв'язку, створення умов фінансового забезпечення державних соціальних гарантій для забезпечення потреб громадян, які внаслідок реалізації певних ризиків не можуть брати участі в процесі виробництва валового внутрішнього продукту.

На нашу думку, соціальне страхування в контексті джерела фінансування державних соціальних гарантій можна представити як систему правових, економічних і організаційних заходів, які є частиною фінансової системи держави, перерозподілу фінансових ресурсів через соціальні фонди для подолання наслідків реалізації соціальних ризиків з настанням страхового випадку.

В даному визначенні під соціальними ризиками слід розуміти об'єктивні і невідворотні явища, які є передбачуваними випадками у житті людини, настання яких призводить до втрати нею здатності до праці (постійно чи тимчасово), чи попиту на працю і, відповідно, повної чи часткової втрати заробітку, що є джерелом коштів для існування. До визнаних міжнародною практикою соціальних ризиків відносять такі: тимчасова непрацездатність; вагітність і пологи; догляд за малолітньою дитиною; інвалідність; хвороба; досягнення пенсійного віку; смерть годувальника; безробіття; нещасний випадок на виробництві; професійне захворювання.

З набуттям Україною незалежності вона отримала пострадянську систему соціального страхування, яка була придатна лише для безінфляційної планової економіки і потребувала реформування. Система страхування в СРСР була, як і багато чого іншого, монополізована державою. Функціонувала державна страхова компанія – Держстрах СРСР, що мала відповідні республіканські і регіональні підрозділи, у тому числі і в Україні. Її діяльність обмежувалася майновим і особовим страхуванням громадян, а також страхуванням майна і врожаю в колгоспах. Мережа організацій Держстраху була досить розгалужена – на тих же засадах, що й мережа, наприклад, Держбанку СРСР. Суттєвої ролі у фінансовій системі СРСР Держстрах не відігравав. Він був скоріше системою, що доповнює ощадні каси – не дарма радянська фінансова наука розглядала ощадну (нагромаджувальну) функцію страхування [9].

Як наслідок, перші етапи ринкових трансформацій в Україні відзначилися руйнуванням такої системи і дещо стихійним розвитком соціального страхування в умовах перехідного періоду [3]. Дефіцит фінансових ресурсів суттєво обмежив реалізацію державних соціальних гарантій населення, що прямо позначилося на соціаль-

ному стані суспільства і мало вияв у таких явищах, як падіння абсолютних доходів основної маси населення; зростання розриву між реальною вартістю робочої сили та джерелами її відшкодування; низький платоспроможний попит та рівень споживання; значне та тривале безробіття; соціальна незахищеність непрацездатних та пенсіонерів; деградація установ соціальної сфери; погіршення демографічної ситуації і стану генофонду.

За таких обставин необхідна була інша модель соціального захисту, більш пристосована до ринкових умов, менш витратна та з врахуванням європейських стандартів. На нашу думку, значним кроком у формуванні цілісної системи фінансування соціального захисту за умов ринкової економіки в Україні є схвалення 21 грудня 1993 року Верховною Радою України Концепції соціального забезпечення населення України [5].

Зазначимо, що при розбудові держави економічного зростання врахування світового досвіду, зокрема європейського, сприймається як необхідний захід при законодавчому закріпленні наукових доробок та досягнень. В контексті досліджуваної теми зазначимо, що категорія "соціальне страхування" знайшла своє відображення у нормативно-правових актах та, відповідно, в економічній політиці різних держав. Зокрема, наприкінці XIX сторіччя Отто фон Бісмарк об'єднавши Німеччину в 1871 році, забезпечив прийняття ряду соціально важливих законів, а саме: "Про медичне страхування робітників" (1883), "Про страхування від нещасних випадків" (1884), "Про страхування від втрати роботи за віком та інвалідністю" (1889). Вказані нормативно-правові акти вперше в історії сформулювали систему компенсації від втрати заробітку внаслідок хвороби, трудового каліцтва, інвалідності, зносу робочої сили, у зв'язку з досягненням певного віку шляхом обов'язкового соціального страхування за рахунок фінансування через внески підприємців, робітників, державних субсидій. У 1911 році прийнято Страховий Кодекс, яким було запроваджено пенсійне забезпечення для вдів. У 1916 році збільшено розміри допомоги на сім'ю та встановлено нову межу пенсійного віку у 65 років.

Базовим нормативно-правовим актом, який визначає перелік державних соціальних гарантій в сучасній Україні, є Конституція України, відповідно до статті 1 якої Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Статтею 46 Конституції України передбачено, що громадяни мають право на соціальний захист, це гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Виходячи з основних положень Конституції України, приймалися інші нормативно-правові акти, які врегульовують питання системи фінансування державних соціальних гарантій населення України, зокрема закони України "Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування", "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності", "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням".

Відповідно до статті 4 Закону України "Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування" залежно від страхового випадку

законодавцем визначені такі види загальнообов'язкового державного соціального страхування:

- пенсійне страхування;
- страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і витратами, обумовленими похованням;
- медичне страхування;
- страхування від нещасного випадку на виробництві і професійного захворювання, що викликають втрату працездатності;
- страхування на випадок безробіття;
- інші види страхування, передбачені законами України.

Обов'язкове соціальне страхування є особливим різновидом державних соціальних гарантій, що забезпечуються через цільові позабюджетні (державні або громадські) фонди. Тут реалізується принцип неповного самофінансування. У разі дефіциту фінансових коштів у цих фондів держава надає їм допомогу засобів за рахунок держбюджету. Таким чином, воно виступає гарантом фінансової стійкості цих фондів і реалізації програм обов'язкового соціального страхування.

Виділяються два види обов'язкового соціального страхування: обов'язкове загальне страхування і обов'язкове професійне страхування. Загальне обов'язкове страхування поширюється на усіх без виключення осіб,

що працюють за трудовим договором або контрактом. Обов'язкове професійне страхування поширюється на осіб, зайнятих на роботах, пов'язаних з підвищеним травматизмом, особливо небезпечними і несприятливими умовами праці.

Окремі цільові фонди почали створюватися тільки в період перебудови. Бюджет соціального страхування формувався за рахунок відрахувань на соціальне страхування, що вносили підприємства, і використовувався на виплату пенсій і різного роду допомоги. Проте, хоча цей бюджет і включався до складу державного бюджету, виконувався він, по суті, відособлено. При цьому допускалося переведення коштів з одного бюджету в інший.

Для забезпечення основних видів соціального страхування відповідно до чинного законодавства України, в країні функціонують чотири основних державних позабюджетних соціальних фонду (рис. 1):

- Пенсійний фонд України;
- Фонд соціального страхування на випадок безробіття;
- Фонд соціального страхування по тимчасовій втраті працездатності;
- Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві і професійних хвороб України.

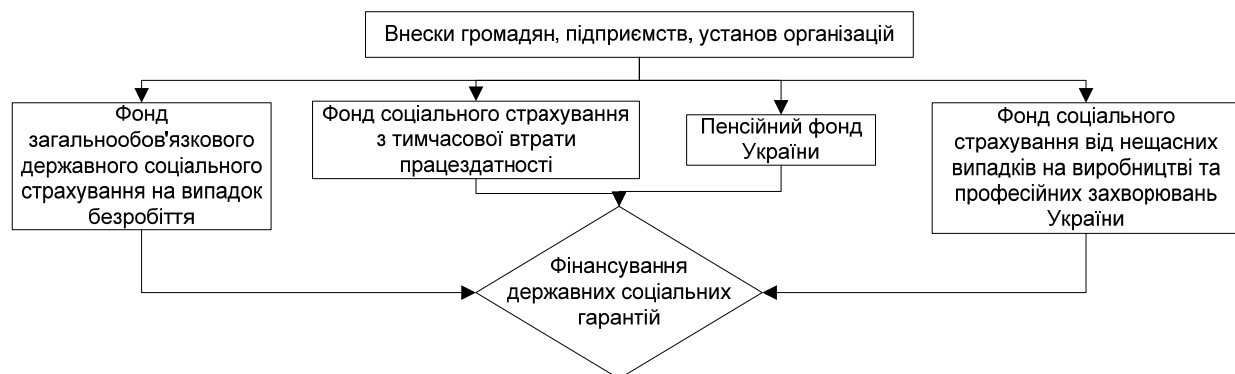

Рис. 1. Реалізація соціального страхування як засобу забезпечення державних соціальних гарантій*

Джерело: розроблено автором

Бюджети соціальних фондів розробляються на основі макроекономічних показників на відповідний рік. При їх формуванні, а також при ухваленні Закону України про Державний бюджет України на поточний рік, встановлюються нормативи фінансування державних соціальних гарантій.

Ефективний механізм соціального страхування сприяє як стабілізації, так і розвитку суспільного виробництва через зниження виробничих витрат на охорону здоров'я та непрацездатність зайнятих; дає змогу акумулювати значні кошти страхових резервів, які мають стабілізуючий вплив на фінансову систему держави та виступають джерелом фінансового забезпечення соціального захисту населення.

Однак, треба зазначити, що обов'язкові внески в усі фонди системи соціального страхування України є навантаженням на фонд оплати праці підприємств і організацій. Відтак це призводить до підвищення собівартості продукції, що через ціни на товари і послуги збільшує тиск на всі верстви населення, у тому числі й на малозабезпечені. Така ситуація знижує соціальний ефект діяльності цих фондів [5, с. 216].

З огляду на вищезазначене, метою соціального страхування є компенсація і мінімізація певних соціаль-

них ризиків, в т.ч. у забезпеченні відшкодування втрачених доходів від трудової діяльності. Засобом реалізації даної мети є система замкнутих перерозподільчих відносин між його учасниками, об'єктом яких є формування ними централізованого цільового фонду з децентралізованих джерел (внесків громадян, підприємств, дотацій держави) і відшкодування з нього збитку в разі настання соціального ризику. Це означає, що соціальне страхування є складовою частиною фінансової системи держави і опосередковує рух внутрішнього валового продукту в формі фондів фінансових ресурсів.

Соціальне страхування являє собою соціальну систему, що ставить за мету створення загальнонаціональної організації взаємодопомоги обов'язкового характеру, умовою найефективнішого функціонування якої є всеосяжність як по відношенню до громадян, так і різновидів ризиків.

У більшості видах соціального страхування відсутня диференціація страхових внесків, що не дозволяє задіяти механізм економічної зацікавленості працюючих в зниженні страхових ризиків і пов'язаних з ними виплат. Розміри страхових внесків по видах страхування визначаються без достатнього обґрунтування і використання розрахунків.

Існує відмінність між тією чи іншою системою соціального страхування, водночас можна виділити такі основні елементи соціального страхування:

- соціальне страхування, що фінансується із внесків, які акумулюються у спеціальних фондах, за рахунок яких виплачується пенсія та допомога;
- обов'язкова участь працівників за деякими винятками;
- надлишок коштів у фондів інвестується для отримання додаткового доходу;
- особисте право на пенсію чи допомогу гарантується наявним обліком внесків без застосування процедури перевірки доходів або об'єктивної потреби у державній підтримці;
- розмір внеску та виплати часто залежить від того, скільки застрахована особа заробляє або заробляла раніше.

Висновки з дослідження. Отже, необхідність соціального страхування зумовлена ризиковим характером ринкової економіки. Відсутність надійних захисних механізмів фінансування державних соціальних гарантій, в даному випадку – соціального страхування, негативно позначається на кожному з суб'єктів економічної діяльності – населенні, підприємствах, державі, що врешті-

решт відбивається на темпах та тенденціях соціально-економічного розвитку країни.

Список використаних джерел

1. Страхування / [Базилевич В.Д., Філонюк О.Ф., Базилевич К.С., Пікус Р.В. та ін.]; за ред. В.Д. Базилевича – К.: Знання, 2008. – 1019 с.
2. Фінансовий словник [Текст] / [Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смо-вченко Т.С.]. – К.: Знання, 2000. – 588 с.
3. Україна. Соціальна сфера у перехідний період. Аналіз світового банку / за ред. О.Коваленко – К.: Основи, 1994. – 247с.
4. Лагутін В.Д. Людина і економіка: соціоекономіка [Текст]: (моно-графія) / Лагутін В.Д. – К.: Просвіта, 1996. – 336 с.
5. Постанова Верховної Ради України "Про проект Концепції соціального забезпечення населення України" від 21 грудня 1993 року № 3758-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР).- 1994. – № 6. – ст. 31 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3758-12>. – Назва з екрану.
6. Тропіна В.Б. Фіскальне регулювання соціального розвитку суспільства [Текст]: (монографія) / Тропіна В.Б.; НДФІ. – К., 2008. – 368 с.
7. Туган-Барановський М.И. Основы политической экономики [Текст]: (монографія) / Туган-Барановський М.И. – СПб., 1911. – 137с.
8. Федорова Т. А. Страхование в условиях рыночной экономики: принципы и практика [Текст]: [учеб. пособие] / Федорова Т.А. – СПб.: издат. СПбЭФ, 1995. – 322 с.
9. Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями [Текст]: (монографія) / [Федосов В., Опарін В., С. Львович.]; за наук. ред. В.Федосова. – К.: КНЕУ, 2002. – 387 с.

Стаття надійшла до редакції 06.03.13

В. Тропіна, д-р экон.наук, проф.
Черніговськ. гос. ин-т экономики и управления, Чернигов,
Д. Суховой, асп.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

РОЛЬ СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ В ФИНАНСИРОВАНИИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СОЦИАЛЬНЫХ ГАРАНТИЙ

Исследовано понятие "социальное страхование", определено влияние социального страхования на финансовое обеспечение государственных социальных гарантий.

Ключевые слова: социальное страхование, финансовое обеспечение, государственные социальные гарантии, социальный фонд.

V. Tropina, PhD, Professor
Chernihiv State Univ. of Economics and Management, Chernihiv,
D. Sukhovi, post graduate student
Taras Shevchenko Kyiv Nation. Univ., Kyiv

THE ROLE OF SOCIAL INSURANCE IN THE FINANCING OF PUBLIC SOCIAL GUARANTEES

Investigated the concept of "social insurance", determined the effect of social insurance financing of state social guarantees.

Keywords: social insurance, financial security, state social guarantees, social fund.

УДК 336.027

М. Боровікова, канд. екон. наук, асист.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ЗРОСТАННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ В ПІСЛЯКРИЗОВИЙ ПЕРІОД ТА ШЛЯХИ ЙОГО СТАБІЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено основні ризики зростання державного боргу в після кризовий період як в розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються, визначені основні причини та можливі негативні наслідки цього процесу, а також запропоновано низку заходів щодо стабілізації та зменшення державного боргу країн.

Ключові слова: державний борг, боргова криза, державні фінанси, бюджетний дефіцит, бюджетна консолідація.

Постановка проблеми. Гостра фінансова криза, яка поразила світову економіку в 2008 році, не тільки викликала значне зниження обсягу виробництва і породила невпевненість щодо економічних перспектив, але й завдала шкоди державним фінансів багатьох країн. Його спадщина проявляється в масивному збільшенні державного боргу по всьому світу, причому в більшій мірою в країнах з розвинутою економікою, ніж в країнах, що розвиваються.

У країнах з розвинутою економікою державний борг, за прогнозами, досягне в середньому 108 відсотків валового внутрішнього продукту (ВВП) в кінці 2015 року.

Це приблизно на 35 процентних пунктів вище, ніж на кінець 2007 року, перед початком світової кризи. Такий високий рівень боргу не спостерігався в цих країнах з кінця Другої світової війни. Він значною мірою обумовлений постійною втратою доходу від падіння завищених цін на активи, більш низьким потенційним обсягом виробництва і антициклічними заходами бюджетного стимулювання. Рівні державного боргу в цих країнах почали підвищуватись перед кризою, головним чином внаслідок зростання витрат, але в період після глобального спаду відбувається швидке і значне накопичення

боргу, оскільки деякі країни залучали позики в обсягах, аналогічних до запозичень у воєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми зростання державного боргу привертають увагу як зарубіжних, так і вітчизняних науковців протягом останніх десятиріч. Значний внесок у дослідження питань, пов'язаних з формуванням та управлінням державним боргом зробили такі сучасні зарубіжні науковці, як Алан Ауербах, Альфред Грейнер, Річард Шмалензи, Рудігер Дорнбуш, Стенлі Фішер, а також вітчизняні вчені: В. Д. Базилевич, С.Я. Боринець, О.Д. Василик, І.О. Лютий тощо.

Невирішені раніше частини загальної проблеми.

Не зважаючи на значні наукові надбання у дослідженні підходів до формування, використання та управління державними запозиченнями, питання стабілізації державного боргу після кризових явищ в розвинутих країнах та країнах, що розвиваються, на наш погляд, все ще є недостатньо висвітленим і залишається невирішеним.

Метою статті є узагальнення основних причин, проблем та ризиків пов'язаних зі зростанням державного боргу в післякризовий період, а також обґрунтування заходів щодо його стабілізації та зменшення.

Високі рівні державного боргу в періоди після фінансової кризи – не нове явище. Дослідження свідчать, що банківські кризи мають серйозні наслідки для бюджету як в країнах з розвинутою економікою, так і в країнах, що розвиваються. Наприклад, у роботі Rogoff and Reinhart (2009) зроблено висновок, що в середньому по ретроспективній вибірці епізодів державний борг підвищувався на 86 процентів за трирічний період після банківської кризи. В роботі Laeven and Valencia (2008) зазначається, що середні показники бюджетних витрат на подолання банківських криз за минулі три десятиріччя були трохи менше 15 відсотків ВВП. Крім того, відношення державного боргу до ВВП під час цих епізодів в середньому підвищувало приблизно на 40 процентних пунктів (Baldacci, Gupta, and Mulas-Granados, 2009).

Однак цього разу безпрецедентним є те, що багато країн – а саме країни, що виробляють найбільшу частку світової продукції, – нарошують обсяги державних зобов'язань в умовах хиткої світової економічної кон'юнктури, яка характеризується високим ступенем невизначеності. Це може породжувати проблеми в силу чотирьох причин.

По-перше, високі рівні боргу підвищують ризики платоспроможності і вартість запозичення для суверенних позичальників. По-друге, високі рівні боргу можуть обмежувати бюджетний простір (здатність приймати додаткові боргові зобов'язання) для використання податково-бюджетної політики як антициклічного інструменту, наприклад, у випадку виникнення кризи. По-третє, високі процентні ставки, породжені високою заборгованістю, можуть негативно відбиватися на зростанні обсягу виробництва і продуктивності. По-четверте, при одночасному посиленні податково-бюджетної політики, відсутність зниження обмінного курсу і обмежені можливості для проведення політики грошово-кредитної експансії в ряді великих країн створюють ризик ослаблення світового сукупного попиту.

В останні два десятиліття як у країнах з розвинутою економікою, так і в країнах, що розвиваються, були

здійсненні коригування, достатні для зниження боргу до прийнятних рівнів, але цього разу бюджетна консолідація повинна була проходити на тлі більш високого ризику в світовому масштабі, більш неспокійних фінансових ринків і більш слабкого попиту. Крім того, можливості грошово-кредитної політики для підтримки зростання в разі проведення країнами бюджетної консолідації обмежені низьким рівнем ставок інтервенції в багатьох країнах з розвинутою економікою. У той же час, директивним органам буде важко використовувати заходи курсової політики для підтримки конкурентоспроможності, оскільки багато великих країн потребують одночасного проведення бюджетної консолідації.

Якими факторами пояснюється успіх консолідації державного боргу після банківських криз, і чому деяким країнам вдається знизити свій державний борг до прийняттого рівня швидше, ніж іншим? Для цього групою іноземних вчених було проаналізовано 100 епізодів банківських криз, що сталися в період з 1980 по 2008 рік у країнах з розвинутою економікою, і країнах, що розвиваються, та низькими доходами. Основна увага в цьому аналізі приділялася ряду факторів, що впливають на тривалість епізодів успішного скорочення заборгованості. Успішний результат визначався як зниження відношення державного боргу до ВВП до граничних рівнів 60/40 відсотків ВВП, але також використовувалися альтернативні граничні рівні для перевірки стійкості отриманих результатів.

Як показав аналіз, вірогідність успішної консолідації боргу нижче, коли країни переживають більш тривалу (і, як наслідок, більш важку) кризу. Це, як правило, зумовлено більшою невизначеністю і постійним зниженням обсягу виробництва, які заважають бюджетній консолідації і, в деяких випадках, значними бюджетними дисбалансами структурного характеру, накопиченими до кризи, які необхідно усувати за менш сприятливих економічних умов. Крім того, країнам, як правило, потрібно 6-8 років для зменшення державного боргу після економічної кризи, коли необхідне скорочення не перевищує 40 процентів ВВП (рис. 1).

В результаті проведеного аналізу було обґрунтовано два вагомих висновки, які варто приймати до уваги директивним органам при розробці стратегій консолідації боргу:

1) *зниження неперіоритетних витрат сприяє проведенню бюджетного коригування*: успішна консолідація боргу в цілому більш ймовірна, коли вона проводиться на основі скорочення поточних витрат. Це також відноситься до країн, в яких підвищення рівня боргу не пов'язане з фінансовою кризою, оскільки обмеження видатків на трансферти (такі як пенсії, субсидії та іншу допомогу) і заробітну плату знижує тиск на недискреційні статті витрат, які мають тенденцію до зростання з плином часу, і можуть також підвищити перспективи трендового зростання.

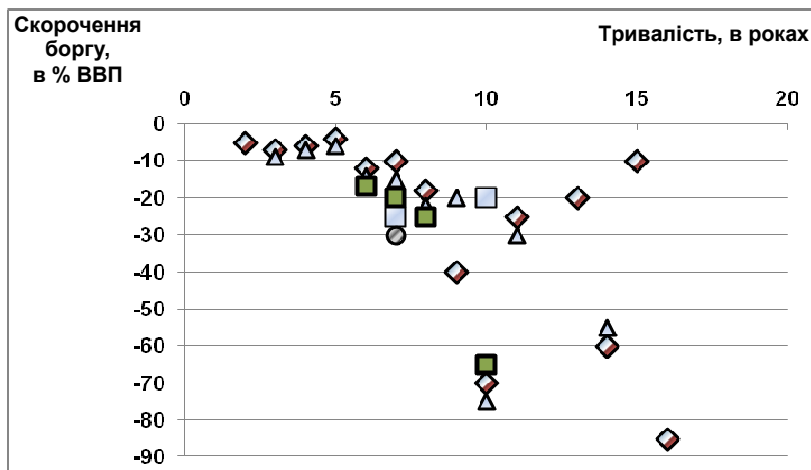

Рис. 1. Розподіл тривалості скорочення державного боргу, що збільшився в результаті економічної кризи в країнах*

Джерело: [6]

2) *може знадобитися збільшення податкових надходжень*. Збільшення податкових доходів є найважливішою умовою для успішного скорочення заборгованості в країнах, що зазнають значну потребу в бюджетному коригуванні. Разом з тим, заходи з підвищення оподаткування повинні бути побудовані таким чином, щоб уникнути зниження ефективності і звести до мінімуму викривлення, особливо якщо рівень податків вже високий щодо ВВП.

Ці висновки підкреслюють значення стратегій бюджетного коригування, які вже користуються довірою, та дозволяють зафіксувати ринкові очікування щодо стійкості бюджету. Діяльність у бюджетній сфері повинна підкріплюватися й іншими напрямками політики, такими, як:

- коли грошово-кредитна політика створює і підтримує адаптивні умови, і рівень премій за ризик залишається під контролем, вірогідність скорочення заборгованості збільшується – це важливий урок для країн, що

виходять з кризи і готуються приступити до згортання заходів бюджетної та грошово-кредитної підтримки;

- структурні реформи, що сприяють росту (включаючи лібералізацію ринків товарів і праці), завжди мають велике значення, але особливо суттєві в період після кризи: при більш високих темпах зростання легше домогтися скорочення заборгованості та закріпити цей показник.

Важливим наслідком світової фінансової кризи стало раптове погіршення стану державних фінансів країн з розвинутою економікою та країн, що розвиваються (Центральної та Східної Європи), та інших регіонів світу. Великі бюджетні дефіцити спричинили різке зростання державного боргу в країнах з розвинутою економікою, яке, швидше за все, продовжиться в наступні п'ять років і доведе цей борг до відміток, що набагато перевищує рівень, що спостерігався з часів закінчення Другої світової війни (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка державного боргу країн з розвинутою економікою та країн, що розвиваються*

Джерело: [5]

Різке підвищення рівнів дефіциту і заборгованості цілком може чинити тиск на відсоткові ставки і підірвати економічне зростання у цих країнах, а також може вплинути на інші країни, що розвиваються. Фінансові ринки стають все більш нестійкими як у наслідок стрімкого збільшення боргу, так і невизначеності щодо майбутньої політики у сфері оподаткування та витрат, особливо в Європі.

Для того щоб поліпшити сальдо бюджетів і знизити борг до економічно більш прийнятної рівня з метою послабити тиск на відсоткові ставки та економічне зростання, потрібне стримування витрат і збільшення дохо-

дів. Необхідність бюджетної стабілізації особливо гостро відчувається в країнах з розвинутою економікою, але вона також потрібна й багатьом країнам, що розвиваються. У багатьох країнах, де потужний тиск на витрати обумовлено старінням населення, траєкторія консолідації буде більш крутою.

В результаті світової фінансової кризи бюджетні дефіцити значно зросли у всіх країнах світу. Криза призвела до серйозного зниження ділової активності в країнах з розвинутою економікою і скорочення торгових і фінансових потоків в країни, що розвиваються. У сере-

дині 2000-х років офіційні органи деяких країн відреагували на винятково динамічний ріст податкових надходжень зниженням податків або збільшенням таких чутливих категорій видатків, як заробітна плата і трансфертні платежі, включаючи пенсії. Спад ділової активності під час кризи спричинив помітне зменшення податкових доходів, і при цьому багато країн також збільшили витрати, щоб підтримати свою економіку. У країнах з розвинутою економікою бюджетні дефіцити зросли в середньому приблизно на 8 процентних пунктів, з 1 відсотка ВВП у 2007 році до майже 9 відсотків ВВП у 2009 році. У ряді країн, таких як: Великобританія, Греція, Ірландія, Ісландія, Іспанія, США та Японія, – дефіцит перевищив 9 процентів ВВП. У 2010 та 2011 роках сальдо бюджетів у країнах з розвинутою економікою, додатково погіршилося через збереження нестач в системі збору доходів і розширення заходів стимулювання (а також більш високих оборонних видатків у США).

У зв'язку із збільшеними фінансовими потребами і занепокоєнням ринків з приводу майбутньої економічної політики, середні терміни погашення державних цінних паперів в країнах з розвинутою економікою зменшилися, а в деяких країнах, включаючи Грецію, Ірландію, Іспанію і Португалію, спреди різко зросли, що спричинило зростання вартості запозичення і посилило напруженість у податково-бюджетній сфері. Греція звернулася за винятково великою фінансовою допомогою до МВФ, інститутів Європейського союзу (ЄС) і країн-членів ЄС, щоб підтримати план рішучої бюджетної консолідації, а інші країни Європи оголосили про заходи щодо стабілізації.

За прогнозами, до 2015 року коефіцієнти валової державної заборгованості в країнах з розвинутою економікою досягнуть в середньому 110 процентів ВВП (якщо зважити борг за розмірами економіки), при цьому США приєднаються до Бельгії, Греції, Італії та Японії, як до країн з розвинутою економікою, що мають рівні заборгованості, що перевищують сто відсотків. У деяких країнах з розвинутою економікою зростання заборгованості буде тривати і у 2015 році, і лише в дуже небагатьох країнах – Австралії, Кореї та кількох дрібніших країнах Скандинавії і Центральної Європи – валовий борг залишиться нижче 60 відсотків ВВП, що приблизно відповідає медіанному (не виважені) рівню для країн з розвинутою економікою до кризи.

Економісти часто звертають особливу увагу на контрольований дефіцит – так званий первинний дефіцит, який не включає витрати на виплату відсотків. Їх також цікавить вихідне сальдо бюджету, скориговане з урахуванням впливу економічного циклу на доходи і витрати. Прогнози персоналу МВФ показують, що в середньому, якщо за наступні 10 років первинне сальдо з циклічними поправками покращиться приблизно на 9 процентних пунктів ВВП, а потім збережеться незмінним протягом ще 10 років, до 2030 року рівні заборгованості повернуться до 60 відсотків ВВП. Очікується, що в 2011 року первинний дефіцит в середньому складе 4,5-5 відсотків ВВП. Коригування буде включати перехід від дефіциту до сталого профіциту, рівному 4 процентам ВВП, починаючи з 2020 року. Потреби країн у стабілізації різняться, вони визначаються початковими рівнями дефіциту і боргу. Така консолідація була б доповненням до будь-яких автоматичних вигід від підвищення доходів та зменшення видатків на допомогу по безробіттю та інші програми соціального захисту, які будуть супроводжувати відновлення після кризи.

У країнах, що розвиваються, проблема не така критична. Тут рівні боргу, які розглядаються як прийнятні, нижче, ніж у розвинених країнах, – можливо, 40 відсотків ВВП, – проте багато країн вже досягли цих рівнів. Середній показник по країнах, що розвиваються, становить 38 процентів ВВП. При цьому в кількох країнах –

Бразилії, Угорщини, Індії, Малайзії, Пакистані, Польщі і Таїланді – борг перевищує 40 відсотків. У період до 2020 року необхідно домогтися зниження структурного первинного сальдо в середньому приблизно на 3 процентних пункти ВВП; цей показник слід підтримувати до 2030 року, щоб рівні боргу опустилися нижче 40 відсотків ВВП. Крім того, для цих країн характерні широкі відмінності умов. Деякі з них, з відносно високими рівнями боргу, наприклад, Бразилія та Угорщина, також мають значні первинні профіцити, що знижує їх потреби в консолідації в тому випадку, якщо вони зможуть підтримувати такі профіцити. Інші, наприклад, Індія і Південна Африка, мали вигоди з відносно ємних внутрішніх джерел фінансування. Одні країни Східної Європи – Латвія, Литва і Польща – серйозно постраждали від кризи, тоді як інші, в тому числі Болгарія та Естонія, вступили в кризу з більш низькими рівнями заборгованості і більш-менш стійким станом державних фінансів.

Країни, що розвиваються, також увійшли в кризу з дефіцитом і рівнями боргу, які різко скоротилися в порівнянні з показниками, які відзначалися у них на початку десятиліття. У групі з 43 країн, що розвиваються рівні боргу в середньому впали більш ніж з 80 відсотків ВВП у 2000 році до менш ніж 40 відсотків ВВП у 2007 році. Поліпшення сприяло полегшенню тягара заборгованості і позитивні зміни сальдо бюджетів: дефіцити скоротилися з 4 відсотків ВВП у 2000 році до менш, ніж 2 відсотків (в середньому) у 2005-2007 роках. Більш міцний стан державних фінансів і більш низький рівень боргу забезпечили можливості для активних відповідних заходів в умовах кризи, що сприяло зниженню впливу і скороченню тривалості спаду в порівнянні з кризами минулих років.

В результаті кризи бюджетні дефіцити країн знову повернулися до середнього показника в розмірі 4 процентів ВВП, звівши нанівець досягнення 2000-х років. Однак впродовж відновлення глобального зростання та скасування антициклічної бюджетної підтримки бюджетні дефіцити до 2015 року повинні поступово знизитися до 2,5 відсотків ВВП в умовах стабілізації боргу та поступової тенденції до його зниження. Разом з тим для деяких країн, що розвиваються, поліпшення сальдо бюджету, яке забезпечується за рахунок відновлення темпів зростання, буде недостатнім для стабілізації рівнів державного боргу, і буде потрібна подальша консолідація або стабільне залучення донорської підтримки або грантів на пільгових умовах. Так, в Африці на південь від Сахари, це стосується невеликого числа країн у Західній Африці (Буркіна-Фасо, Малі та Нігер) і декількох ресурсовидобувних країн (Ботсвана, Чад і Нігер), перспективи для яких можуть швидко змінюватися в разі зростання світових цін на біржові товари.

Тим не менш, реалізації такого сценарію можуть загрожувати проблеми в розвинених країнах. Бюджети країн, що розвиваються продовжують отримувати масивні гранти (в середньому 4 відсотки ВВП) та пільгове фінансування з розвинених країн. Якщо розвинуті країни, які відчувають труднощі з грошми, скоротять підтримку – при цьому зростання сповільниться, а відсоткові ставки зростуть, – то борг країн, що розвиваються, може відновити тенденцію до різкого зростання і або змусить їх піти на скорочення витрат, або поставити під загрозу позитивні зміни, досягнуті в докризовий період.

Протягом найближчих 20 років Бельгія, Фінляндія, Німеччина, Нідерланди, Росія, Словенія і США будуть відчувати потребу у витратах, пов'язаних зі старінням населення, яка оцінюється на рівні понад 5 процентних пунктів ВВП. Франція, Греція, Ірландія, Іспанія, США та Великобританія зіштовхнуться зі складними подвійними проблемами: високі вимоги до консолідації на рівні 8 процентних пунктів або більше з метою зменшення державного боргу до докризових рівнів і додаткові по-

треби у видатках на охорону здоров'я і пенсії в розмірі 4 відсотків ВВП або більше.

Стикаючись з перспективою підвищення податків і масштабних скорочень витрат, офіційні органи можуть природним чином встановити менш жорсткий цільовий показник коригування і взяти в борг кошти, яких бракує. Зрештою, вони можуть привести довід, що Італія і Японія вже протягом багатьох років продовжують існувати при більш високих рівнях боргу. Однак високі рівні заборгованості, в кінцевому рахунку, призводять до більш високих процентних ставок і повільного зростання, навіть якщо припустити, що борг можна з легкістю пролонгувати. Досвід міжнародних фінансових організацій показує, що зростання відношення боргу до ВВП майже на 40 процентних пунктів може протягом кількох наступних років привести до підвищення процентних ставок приблизно на 2 процентних пункти з несприятливими наслідками для країн, що розвиваються. Додаткові оцінки показують, що збільшення боргу на 40 процентних пунктів може привести до уповільнення економічного зростання на половину процентного пункту або на цілий процентний пункт на рік. Справді, якщо державні органи не зможуть провести стабілізацію, то поєднання більш високих процентних ставок і більш низьких темпів зростання змусить їх нарощувати необхідні зусилля з консолідації в умовах одночасного зростання витрат, пов'язаних зі старінням населення. Звичайно, нездатність пролонгувати борг призведе до більш згубних наслідків.

В умовах і без того високого податкового тягаря в багатьох країнах бюджетно-фінансова політика повинна бути орієнтована на скорочення витрат, хоча країнам з більш низькими ставками оподаткування та більш масштабними коректуваннями прийде піти на збільшення податків. Ймовірно, з'являться широкі можливості для скасування звільнень від податку на додану вартість (ПДВ) у багатьох країнах – або для збільшення ставки ПДВ в Японії і введення такого податку в США, – а також для значного збільшення доходів від оподаткування тютюнових виробів, алкоголю та викидів вуглецю.

Політика в сфері витрат може бути орієнтована на заморожування витрат на душу населення, крім охорони здоров'я і пенсій; при цьому основна увага повинна приділятися сукупним витратам на зарплату в секторі державного управління ("фонд заробітної плати") і трансфертам, а також скороченням субсидій у сільському господарстві та енергетиці. Скорочення витрат будуть нелегкою справою, вони торкнуться політично чутливих сфер, таких як витрати на соціальні виплати і зарплати на державній службі в одних країнах і скорочення військових витрат в інших. Заходи з ослаблення напруженості у сфері витрат на пенсії повинні зосередитися на підвищенні встановленого віку виходу на пенсію (трохи швидше у порівнянні зі збільшенням середньої тривалості життя – в цілях забезпечення економії), зростанні відрахувань і скорочення фінансової допомоги.

Країни, що розвиваються, стикаються з менш складним планом стабілізації, однак і там існують значні ризики, особливо пов'язані з потрясіннями на фінансових ринках і вищими процентними ставками, ніж у розвинених країнах. У країнах, що розвиваються, необхідно забезпечити, щоб пов'язані з кризою заходи бюдже-

тного стимулювання не стали постійними, і при необхідності прийняти додаткові заходи для сприяння гнучкості бюджету і забезпечення зниження траєкторії боргу. Бюджетна консолідація також може згладжувати вплив притоку капіталу і тиск на національну валюту убік укріплення. На відміну від країн з розвинутою економікою, країни, що розвиваються, можуть мати більш широкі можливості для підвищення доходів – як за рахунок вдосконалення податкових інструментів, так і за допомогою зміцнення механізму справляння доходів.

Висновки. Незважаючи на відновлення світової економіки, в багатьох країнах, як з розвинутою економікою, так і з економікою, що розвивається, відзначаються різні темпи і зберігаються ризики погіршення ситуації з державним боргом. Протягом кількох наступних років уряди багатьох країн з розвинутою економікою будуть відчувати виключно високі фінансові потреби, щоб покрити великий дефіцит бюджету і рефінансувати борг з наступаючим строком погашення. На відміну від цього, лише кілька країн, що розвиваються, мають аналогічні за масштабами потреби у фінансуванні. Несприятлива ринкова динаміка головним чином викликана бюджетною невизначеністю в країнах. Щоб подолати боргову кризу, офіційним органам багатьох країн доведеться забезпечити міжнародні ринки гарантіями, повідомивши конкретні й рішучі стратегії бюджетної консолідації з наочними орієнтирами у вигляді середніх темпів консолідації або цільового податково-бюджетного показника, який буде досягнутий в середньостроковій перспективі, що надасть змогу стабілізувати державний борг у країнах.

Список використаних джерел

1. Боринець С.Я. Міжнародні фінанси [Текст]: [підручник] / С.Я. Боринець – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005. – 494 с.
2. Гроші та кредит [Текст]: [підручник] / [І.О.Лютій, О.В.Лютіна, О.Д.Рожко]; за ред. І.О.Лютія. // Київ: нац. ун-т ім. Тараса Шевченка – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. – 559 с.
3. Макроекономіка: [підручник] / за ред. В.Д.Базилевича. – К.: Знання, 2008. – 743 с.
4. Національні фінансові системи в умовах глобалізації / [Лютій І.О., Павленко А.Ф., Оболенська Т.Є. та ін.]; за заг. ред. І.О.Лютія. – Івано-Франківськ: Галицька Академія, 2008. – 308 с.
5. Carlo C. Long-Term Trends in Public Finances in the G-7 Economies. [Електронний ресурс] / Cottarelli, Carlo, Andrea Schaechter // IMF: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/spn/2010/spn1013.pdf> – Назва з екрану.
6. Baldacci E. Restoring Debt Sustainability After Crises: Implications for the Fiscal Mix [Електронний ресурс] / Emanuele Baldacci, Sanjeev Gupta, Carlos Mulas-Granados // IMF: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10232.pdf> – Назва з екрану.
7. Stephen H. Political Institutions and Financial Development [Електронний ресурс] / Haber, Stephen, Douglass North, Barry Weingast // Stanford, California: Stanford University Press. – Режим доступу: http://eh.net/book_reviews/political-institutions-and-financial-development – Назва з екрану.
8. International Monetary Fund (IMF) "Fiscal Exit: From Strategy to Implementation" [Електронний ресурс] // IMF: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2010/fm1002.pdf> – Назва з екрану.
9. International Monetary Fund Regional Economic Outlook: Western Hemisphere, Chapter 4 [Електронний ресурс] // IMF: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2011/whd/eng/wreo1011.htm> – Назва з екрану.
10. Laeven Systemic Banking Crises: a New Database [Електронний ресурс] / Laeven, Luc, Fabian Valencia // IMF: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp08224.pdf> – Назва з екрану.

Стаття надійшла до редакції 06.03.13

М. Боровикова, канд. экон. наук, ассист.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

УВЕЛИЧЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ДОЛГА В ПОСТКРИЗИСНЫЙ ПЕРИОД И ПУТИ ЕГО СТАБИЛИЗАЦИИ

В статье исследованы основные риски роста государственного долга в посткризисный период как в развитых, так и в развивающихся странах, определены основные причины и возможные негативные последствия этого процесса, а также предложен ряд мер по стабилизации и уменьшению государственного долга стран.

Ключевые слова: подержанный долг, долговой кризис, государственные финансы, бюджетный дефицит, бюджетная консолидация.

M. Borovikova, PhD, Assist.
Taras Shevchenko Kyiv Nation. Univ., Kyiv

PUBLIC DEBT GROWTH DURING POST CRISIS PERIOD AND WAYS OF ITS STABILIZATION

In this paper the main risks of public debt growth in the post-crisis period in both developed and developing countries are examined, the main causes and possible negative consequences of this process are identified, as well as a number of measures to stabilize and reduce the national debt are developed.

Keywords: public debt, the debt crisis, public finance, fiscal deficits, fiscal consolidation.

УДК 336.226

Л. Гудзинська, канд. екон. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ПРІОРИТЕТИ ФІСКАЛЬНИХ ПРЕФЕРЕНЦІЙ: ОЦІНКА СТРАТЕГІЇ ВИБОРУ

Здійснена оцінка стратегії вибору тимчасових податкових преференцій.

Ключові слова: фіскальні преференції, податкові стимули.

Постановка проблеми. Забезпечення економічного зростання передбачає створення ефективної та результативної системи економічних стимулів. Серед останніх одне з ключових місць займають податкові преференції. Від правильності визначення пріоритетних напрямів їх спрямування значною мірою залежатиме спроможність забезпечення синергічного ефекту з точки зору формування точок загального економічного зростання. Помилковість у виборі таких пріоритетів своїм наслідком матиме створення тимчасових конкурентних переваг окремим видам діяльності, які не мають значного впливу на реалізацію загальносистемних завдань соціально-економічного характеру, особливо у довгостроковому періоді, а в гіршому випадку – окремим господарюючим суб'єктам, що, у свою чергу, суперечитиме основоположним принципам податкової системи, насамперед принципу рівності усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації та принципу нейтральності оподаткування, який передбачає установа податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоздатності платника податків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання оподаткування, проблеми розробки ефективного стимулюючого інструментарію за рахунок податкових преференцій займають досить вагоме місце в дослідженнях вчених. Над цими проблемами, зокрема, досить активно працюють В.М.Андрущенко, В.М. Аньшин, І.Г.Благун, Е.А.Бойко, О.В.Бризгаліна, Є.М.Бухвальд, З.С.Варналій, О.Д.Василик, В.П.Вишневський, В.А. Воронков, І.В.Грищенко, В.І.Гурєєв, А.М.Гур'єв, О.М. Єжова, А.І.Крисоватий, І.М.Кулішнер, Г.І.Купалова, М.В. Міляков, І.Х.Озеров, В.М.Пушкар'єва, І.Г.Русакова, А.В. Сигиневич, А.А.Соколов, А.М.Соколовська, В.М.Суторміна, М.І.Ткачук, В.М.Федосов, Л.О.Ханкевич, Д.Г.Чернік, Т.Ф.Юткіна, І.І.Янжул та інші.

Виклад основного матеріалу. "Успішна інтеграція України у європейський простір, – як зазначають Г.Купалова, Т.Матвієнко, – неможлива без зміцнення фінансового стану та конкурентоспроможності українських підприємств, що, у свою чергу, потребує створення сприятливих юридичних, фінансово-економічних та податкових умов для підприємницької діяльності" [1]. В процесі поглиблення та диверсифікації досліджень податків, визначення їх суті, ролі в розвитку суспільних відносин, конкретизації та систематизації функцій можна спостерігати певний відхід від виключно фіскального підходу до розгляду податків як економічної категорії з поступовим посиленням акцентів саме на стимулюючій функції, яка є і повинна бути домінуючою в структурі функцій податків. Передумовою для такої зміни підходів

до розгляду функціональної спрямованості податків є виклики, сформовані цілями і завданнями соціально-економічного розвитку країни. Концентрація сучасних досліджень саме в аспекті зміни акцентів у функціональній спрямованості податків у бік стимулюючої складової оцінюється як цілком закономірною та об'єктивною.

Разом із тим слід враховувати той факт, що податкова система в силу, насамперед, суб'єктивних обставин є досить динамічною. Її часті зміни зумовлені, в першу чергу, причинами кон'юнктурного характеру, які полягають в бажанні створення певного сприятливого середовища для окремих напрямів діяльності та окремих господарюючих суб'єктів, які декларуються як такі, що цілком відповідають загальносистемним пріоритетам та спроможні забезпечити реалізацію таких пріоритетів. Оцінка стратегії вибору пріоритетів фіскальних преференцій та дієвості останніх в контексті саме формування точок економічного зростання в загальносистемному вимірі видається одним з актуальних і перспективних напрямів досліджень і саме це, власне, визначає основні цілі даної статті.

"При здійсненні податкового стимулювання підприємництва, – як зазначають З.Варналій, О.Панасюк, – використовуються різні інструменти, основними з яких є: зниження ставок податків, інвестиційна податкова знижка, відміна податків на реінвестування, податкові угоди з різними країнами, податкові кредити, створення спеціальних економічних зон із особливим режимом оподаткування інноваційної та інвестиційної діяльності тощо" [2]. Слід зазначити, що з прийняттям Податкового кодексу України держава документально задекларувала власні стратегічні наміри щодо вектору формування та реалізації податкової політики, в тому числі в частині фіскального навантаження на господарюючих суб'єктів, у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі. Основний тренд у цьому напрямі полягає у послабленні загального податкового тиску, у першу чергу на великий бізнес, за рахунок, зокрема, зменшення розмірів ставок податку на прибуток підприємств: у 2011 р. – до 23%, 2012 р. – до 21, 2013 р. – до 19 та з 1 січня 2014 р. – до 16% та податку на додану вартість – до 17% з 1 січня 2014 року. Такий захід, на нашу думку, достатньо повно відповідає загальній тенденції посилення стимулюючої складової у функціональній структурі податків, спрямований на збільшення частки фінансового ресурсу, що може спрямовуватися на розвиток ділової активності.

Водночас дискусійними є положення Податкового кодексу України, якими передбачено запровадження тимчасових так званих "точкових" податкових преференцій, орієнтованих на підтримку окремих видів діяльності чи господарюючих суб'єктів. Питаннями для дискусії,

© Гудзинська Л., 2013

зокрема, є відповідність обраної стратегії формування пріоритетів в системі податкових преференцій, виходячи з стратегічних завдань забезпечення соціально-економічного розвитку, особливо у післякризовий період, а, відповідним чином, обґрунтованість критеріїв визначення таких пріоритетів, на підставі яких здійснюється відбір так званих "привілейованих" напрямів діяльності та, зрештою, суб'єктів – отримувачів.

Система податкових преференцій тимчасового (на 3-20 років) характеру, визначена Податковим кодексом України [3], в частині основних податків – податку на додану вартість, податку на прибуток підприємств, земельного податку – орієнтована, головним чином, на наступні види діяльності:

- тваринництво (у першу чергу молочний та м'ясний напрям);
- виробництво альтернативних видів палива, насамперед в частині біопалива;
- космічна діяльність;
- літакобудування;
- видавнича діяльність;
- кінематографія;
- експорт зернових та технічних культур окремих товарних позицій згідно з УКТ ЗЕД;
- імпорт необроблених шкур та чиненої шкіри без подальшої обробки;
- постачання УЄФА квитків та послуг, що є невід'ємною частиною квитка;
- імпорт газу Публічним акціонерним товариством "Національна акціонерна компанія "Нафтогаз України" (крім операцій з постачання такого газу для населення, установ та організацій, що фінансуються з державного бюджету і місцевих бюджетів, підприємств теплоенергетики для виробництва теплової енергії для населення, та інших споживачів, що не є платниками ПДВ);
- експортно-імпортні операції з відходами та брухтом чорних і кольорових металів та деревини окремих товарних позицій згідно з УКТ ЗЕД;
- вітчизняне суднобудування;
- видобуток та використання газу (метану) вугільних родовищ;
- готельний бізнес;
- легка промисловість.

Аналіз змісту передбачених Податковим кодексом України податкових преференцій за зазначеними сферами діяльності дозволяє зробити наступні висновки.

Передбачені податкові пільги за переліченими напрямками загалом мірою відповідають стратегічним завданням соціально-економічного розвитку країни з точки зору необхідності вищереження завдань розвитку високотехнологічних галузей, орієнтованих на інновації, забезпечення енергетичної безпеки, підтримання високих конкурентних позицій вітчизняних товаровиробників та вітчизняної продукції на зовнішніх ринках, в тому числі в сегменті високих технологій, створення умов для підвищення конкурентоспроможності культурної сфери, формування ємності окремих сегментів внутрішнього споживчого ринку за рахунок збільшення товарної пропозиції з боку саме вітчизняної продукції. При реалізації інших заходів економічного характеру загалом можна сподіватися на отримання певних позитивних результатів у зазначених сферах діяльності.

Водночас слід відзначити, що передбаченій системі податкових преференцій загалом властивий симптоматичний та несистемний характер. При цьому низка пільг стосується сфер діяльності, де отриманий позитивний результат об'єктивно носитиме локальний характер без здійснення достатнього мультиплікативного ефекту на низку сфер діяльності, функціонально та технологічно з ними пов'язаними, тим більше, що певна частина пільг

стосується імпорту. Це, зокрема, стосується податкових преференцій у літакобудуванні, космічній діяльності, суднобудуванні. Адже як обсяг можливого виробництва на відповідних виробничих потужностях, так і ступінь їх взаємовпливу на рівень ділової активності в інших сферах діяльності та територіях є об'єктивно обмеженими.

Окремі пільги передбачені для сфер діяльності, які потенційно і фактично є високоприбутковими. До таких, насамперед, слід віднести готельний бізнес сегменту середнього та високого класу. Фінансова підтримка відповідних суб'єктів через надання їм податкових преференцій навряд чи супроводжуватиметься підвищенням рівня їх привабливості для потенційних споживачів, контингент яких, з огляду на загальний стан розвитку туристичної сфери в країні, формуватиметься, головним чином, з громадян середнього та нижчого за середній рівень достатку. До зниження ж цінової пропозиції з боку надавачів відповідних готельних послуг надання податкових знижок, як засвідчує практика, не призводить. Дискусійним, також, видається і досить довготривалий термін надання податкових преференцій для сфери готельного бізнесу.

Надання значних податкових преференцій для сфери виробництва біопалива відбувається без вирішення низки важливих питань, пов'язаних із забезпеченням захисту національних продуктивних земель сільськогосподарського призначення від деградації, інтенсивність якої в останні роки з наданням саме цьому напрямку в аграрній сфері статусу пріоритету з кожним роком зростає. Відсутність будь-яких вимог щодо дотримання сівозмін, оптимізації площ посіву, підвищення родючості, у першу чергу економічної, ґрунтів тощо в подальшому лише призведе до інтенсифікації процесу такої деградації та, на цій основі, загального зниження потенціалу, в тому числі експортного, вітчизняного аграрного сектору.

До загальних зауважень, які стосуються стратегії вибору пріоритетів при формуванні системи податкових преференцій, можна віднести встановлення їх без прив'язки до рівня та завдань розвитку території, конкретних результативних показників (соціально-економічного характеру) потенційних отримувачів таких преференцій тощо. Саме за таких умов, на нашу думку, можна було б забезпечити оптимізацію системи податкових преференцій, підпорядкувати її завданням не лише стимулювання розвитку окремих вузькоорієнтованих сфер діяльності чи суб'єктів господарювання, а й проведення комплексних структурних змін в економіці з метою розвитку внутрішнього ринку та збалансованого розвитку території. Власне, йдеться про системний підхід до використання економічного інструментарію, де в ринковій економіці чільне місце належить саме податковим преференціям, в реалізації стратегії держави щодо розвитку продуктивних сил, яка, на жаль, на сьогодні також є білою плямою в економічній політиці держави. Загальне правило, яке має застосовуватися при формуванні стратегії податкових стимулів, має полягати не в прямому бюджетному субсидуванні бізнесу, а саме таким є даний вид підтримки в існуючому вигляді, оскільки податкова пільга є не чим іншим як недоотриманим бюджетом доходу, а у створенні у потенційного отримувача таких преференцій мотивації щодо підвищення ділової активності, що, власне, має стати підставою для реалізації права скористатися наданою преференцією – наприклад, збільшення обсягу виробництва, випуск нового продукту, здійснення територіальної диверсифікації бізнесу, підвищення його конкурентоспроможності тощо.

Подальші перспективи трансформації податкової системи в Україні, в тому числі в частині визначення пріоритетів у формуванні суб'єктного складу – отримувачів фіскальних преференцій, слід оцінювати в контексті змісту задекларованих у проекті Закону України

"Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2012 рік та основні напрями розвитку на 2013 і 2014 роки" намірів Кабінету Міністрів України щодо зміщення у 2014 р. акцентів з прямих податків на непрямі, зокрема перенесення податкового навантаження на споживання. Реалізації цих намірів, на нашу думку, має передувати ґрунтовна аналітично-дослідницька робота. Адже зміна співвідношення між прямими і непрямими податками передбачає зміну контингентів суб'єктів, на яких перекладається фінансове навантаження, і що об'єктивно слід враховувати в кожних конкретних соціально-економічних умовах, в яких знаходиться країна. В Україні, якій властивий загалом досить низький рівень життя, зростання частки непрямих податків означатиме перенесення основного фінансового навантаження саме на широкі незаможні верстви населення. Неминучими наслідками цього може стати суттєве скорочення споживчого попиту на внутрішньому ринку, що, відповідним чином, негативно має позначитися на рівні ділової активності у відповідних секторах економіки, орієнтованих на формування ємності саме внутрішнього ринку. Корисним у даному випадку є зарубіжний досвід. За узагальненими оцінками фахівців, зокрема: прямі податки переважають у Голландії, Данії, Канаді, Австрії, Швейцарії, США, зростання їх ролі відбулося у Великобританії, Німеччині, Японії, Канаді, США; непрямі ж податки переважають у Норвегії, Франції, Австралії, Італії, Греції, Іспанії, зростання їх ролі відбулося в Австралії, Італії та, особливо, у Швеції; основним чинником, який визначає співвідношення між прямими та непрямими податками, є життєвий рівень основної маси населення і саме тому переважають непрямі податки спостерігається у країнах, що розвиваються; більшість країн з досить розвинутою ринковою економікою проводять податкові реформи з метою зменшення частки непрямих податків у податковій системі

й заміни їх різними формами прямого оподаткування [4]. Викладене позиціонує означений напрям досліджень як надзвичайно перспективний як з наукової, так і практичної точок зору. Адже прийняття такого роду рішення зумовлюватиме відповідний тренд у формуванні потенційних небезпек та загроз, з одного боку, та можливостей, з іншого боку, для різних секторів суспільства.

Висновки. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що проблема оцінки стратегії вибору економічного інструментарію для вирішення поточних чи стратегічних завдань соціально-економічного розвитку має бути об'єктом постійної уваги з боку дослідників. Адже отримання результатів оцінок правильності вибору такої стратегії створюватиме можливість оперативного коригування структури такого інструментарію, що в кінцевому плані визначатиме кінцеву результативність реалізації сформульованих цілей та завдань.

Список використаних джерел

1. Варналій З., Панасюк О. Стан, проблеми та перспективи податкового стимулювання суб'єктів підприємництва умовах дії Податкового кодексу України [Електронний ресурс] / З.Варналій // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – № 148. – 2013. – С. 11-12. – Режим доступу: <http://www.library.univ.kiev.ua>. – Назва з екрана.
2. Купалова Г., Матвієнко Т. Нормативно-правове забезпечення обліку та аудиту виконання зобов'язань за податками і зборами в умовах фінансово-економічної кризи [Електронний ресурс] / Г.Купалова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – № 118. – 2010. – С. 31. – Режим доступу: <http://www.library.univ.kiev.ua>. – Назва з екрана.
3. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-УІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112) [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua. – Назва з екрана.
4. Бездітко Ю.М., Піралієв Е.В. Співвідношення прямих і непрямих податків у податковій системі України [Електронний ресурс] / Ю.М.Бездітко // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Apdup/2010_1/2_60-63.pdf. – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 07.03.13

Л. Гудзинська, канд. екон. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ПРИОРИТЕТЫ ФИСКАЛЬНЫХ ПРЕФЕРЕНЦИЙ: ОЦЕНКА СТРАТЕГИИ ВЫБОРА

*Проведена оценка стратегии выбора временных налоговых преференций.
Ключевые слова: фискальные преференции, налоговые стимулы.*

L. Hudzinska, PhD, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

PRIORITIES OF THE TAXES PREFERENCES: THE ESTIMATION OF THE STRATEGY CHOICE

*The estimation of the strategy choice the temporary taxes preferences is given in the article.
Key words: taxes preferences, taxes stimuluses.*

УДК 336.761

Т. Грищенко, канд. екон. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ,
І. Івахненко, канд. екон. наук, асист.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ПОДАТКОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ ПРОПОЗИЦІЇ ЦІННИХ ПАПЕРІВ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ

В статті розглянуто особливості податкового стимулювання пропозиції цінних паперів на фондовому ринку та впливу запропонованих змін на структуру активів організацій фінансового сектора економіки.

Ключові слова: оподаткування, фондовий ринок, акції, пропозиція цінних паперів.

Постановка проблеми. Зростання частки промислових підприємств та пожвавлення їх діяльності в післякризовий період, передбачає залучення значних фінансових ресурсів. На сьогодні, основним джерелом залучення капіталу, що використовують українські підприємства, є запозичення. У той час, у світі типово переважає фінансування діяльності за рахунок акціонер-

ного капіталу. Одним з ключових напрямків у фінансування діяльності підприємств є акумулювання фінансових ресурсів на фондовому ринку.

Так, в першому півріччі 2011 року було зареєстровано 80 випусків облігацій підприємств на суму 16,58 млрд. грн., що характеризує значну активність емітентів облігацій підприємств, емісії яких були швидко

© Грищенко Т., Івахненко І., 2013

поглинені ринком. Це пов'язано з підвищенням кредитоспроможності емітентів та більш високими, порівняно з банківськими депозитами, процентними ставками за борговими зобов'язаннями [9].

Однією із цілей розвитку фінансового ринку України, у відповідності з проектом Стратегії розвитку фінансового сектору України на період до 2015 року, є перетворення фондового ринку на один з головних механізмів фінансування інвестиційних потреб українських суб'єктів господарювання.

На сьогоднішній день фондовий ринок України недостатньо розвинений, у порівнянні з ринками країн, що являються великими світовими фінансовими центрами. На ньому є присутніми лише невелика кількість емітентів, що володіють високою ліквідністю. Це обмежує й можливість розвитку ринку похідних інструментів.

Використання позикових коштів як основного джерела фінансування підвищує ризик банкрутства підприємств. При погіршенні фінансового становища підприємства неможливість погашати відсотки й основний борг по кредиту дає можливість кредиторам ініціювати процедуру банкрутства. Неможливість виплати дивідендів не тягне подібних наслідків. Таким чином, зменшення коефіцієнта левериджу підвищить стабільність українських підприємств і економіки в цілому. Також, компанії, що використовують випуск акцій як основний інструмент залучення капіталу зобов'язані надавати інформацію про свою діяльність (у формі фінансових звітів) широкому колу осіб та проходити регулярні аудиторські перевірки. Така практика підвищує прозорість компанії й збільшує ефективність менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначені проблеми пошуку додаткових джерел фінансування діяльності підприємств перебувають у центрі уваги відомих вітчизняних та зарубіжних економістів: Борщ Л., Пересада А., Лютий І., Шелудько В., Александер Г., Басов А., Бэйли Дж., Бирман Г., Галанов В., Нешитой А., Чиненов М., Шарп У.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Враховуючи значний науковий доробок вітчизняних та зарубіжних дослідників, зауважимо, що рівень розвитку ринку цінних паперів, який визначає його провідну роль у відновленні фінансового сектору економіки України, породжує потребу подальшого наукового дослідження умов та механізмів функціонування ринку цінних паперів, глибинне осмислення яких призведе до вирішення проблеми залучення підприємствами додаткових фінансових ресурсів.

Метою статті є виявлення теоретичних підстав впливу оподаткування на прийняття рішення про джерела фінансування діяльності підприємств та на їх основі пропонуються механізми податкового стимулювання розвитку фондового ринку України.

Виклад основного матеріалу. Податкове стимулювання пропозиції цінних паперів на фондовому ринку має важливе значення, перш за все для суб'єктів господарювання, які потребують значних капітальних вкладень, але при цьому не мають достатнього обсягу внутрішніх вільних фінансових ресурсів. Система податкового стимулювання на національному фондовому ринку, як правило, передбачає або часткове зниження податкових ставок за операціями з деякими ринковими інструментами, або повну відмову від певних видів податків.

У класичній моделі Модільяні-Міллера [7] в оптимальному стані джерела фінансування підприємств не спричиняють впливу на їх діяльність. Однак цей результат залежить від ряду припущень, таких як досконалість фінансових ринків, відсутність асиметрії інформації, які практично ніколи не виконуються в дійсності.

Одним з факторів, що впливає на результат фінансування, є оподаткування.

Діюча система оподаткування як в Україні, так і в інших країнах, дає перевагу тим фірмам, які використовують боргові зобов'язання для фінансування власної діяльності. Так, кошти, залучені у вигляді інвестицій, або у вигляді позик, не обкладаються податком, виплати по кредитах і позиках зменшують податкову базу, у той час як виплата дивідендів провадиться із чистого прибутку. Отримані інвестором платежі обкладаються податком як в одному, так і в іншому випадку. Таким чином, при використанні акціонерного капіталу як інструмента фінансування діяльності виникає подвійне оподаткування.

Для того, щоб підприємство й інвестор були байдужі до вибору методу фінансування, повинна за інших рівних умов виконуватися наступна рівність [4]:

$$(1-t)(1-\phi) = 1-\psi, \quad (1)$$

де, t – загальна ефективна податкова ставка, ϕ – ефективна ставка податку на дивіденди й приріст капіталу, ψ – ефективна ставка податку на дохід від боргових зобов'язань.

Однак у більшості податкових систем, у тому числі й у російської, це співвідношення виконується як:

$$(1-t)(1-\phi) < 1-\psi, \quad (2)$$

що означає, що організація має більшу схильність до використання боргового фінансування.

Як бачимо, з даної теоретичної закономірності, стимулювати фінансування за рахунок акціонерного капіталу можна трьома шляхами: зниженням загальної податкової ставки (коефіцієнта t), зниженням ефективної ставки оподаткування дивідендів (коефіцієнта ϕ) і підвищенням податкового навантаження на доходи від боргових зобов'язань (коефіцієнт ψ). Остання шлях погіршить положення платників податків, і тому його небажано використовувати в податковій політиці. Далі будуть розглянуті перші два шляхи.

Як показують емпіричні дослідження транснаціональних корпорацій США, Канади й Німеччини [5], у юрисдикціях з більш високим податковим тягарем спостерігається більш часте використання боргових інструментів фінансування. Це співставляється й з наведеною теоретичною моделлю: податковий тягар приблизно дорівнює коефіцієнту t . Оскільки ставка податку на прибуток в Україні становить 16 відсотків і вже є досить низкою, то подальше її зниження може негативно вплинути на стан державного бюджету [1]. За таких умов треба використовувати інші методи зменшення податкового навантаження. Ефекту, аналогічного безпосередньому зниженню податкового тягара, можна домогтися також знижуючи невизначеність у сфері сплати податків. Так, значними факторами, що підвищують таку невизначеність є такі фактори, як мінливість законодавства й неоднозначність його трактування. Таким чином, стабілізуючи законодавство й стандартизуючи його трактування податковими органами й судами можна знизити податкове навантаження на організацію. Крім того, ці міри не спричинять негативного впливу на стягнення податків, навпаки – чітка законодавча база дозволить забезпечити більш точне й своєчасне виконання платниками податків зобов'язань, а також скоротить видатки на адміністрування податків.

Як показує наведена вище загальна теоретична закономірність, зниження рівня подвійного оподаткування (тобто зменшення коефіцієнта ϕ) призводить до підвищення привабливості фінансування шляхом продажу часток статутного капіталу. У зв'язку із цим перспективним може бути таке нововведення, як оподаткування консолідованих груп платників податків.

Також, шляхом зменшення рівня подвійного оподаткування можуть бути податкові пільги для інвесторів. Так, можна передбачити часткове визнання видатків інвестора при купівлі акцій компанії в процесі первинного розміщення й додаткових емісій у тому випадку, якщо емітент і інвестор не є взаємозалежними особами. У процесі підготовки емісії компанія-емітент проходить ретельну перевірку, що дозволяє з високим ступенем упевненості припустити, що дані дії не будуть направлені на ухилення від оподаткування.

Оскільки, ці зміни орієнтовані на зміну механізмів фінансування діяльності підприємств та організацій, необхідно також розглянути їхній вплив на організації фінансового сектора економіки – насамперед банки, страхові й інвестиційні компанії. Варто також оцінити вплив подібних змін на середню ставку відсотка. Тут будуть діяти два протилежних ефекти: з одного боку, зниження попиту на кредити серед організацій може привести до їхнього здешевлення, з іншого боку – за борговим фінансуванням будуть звертатися в першу чергу ті організації, які в силу свого погіршеного фінансового становища не зможуть вийти на ринок капіталу, і будуть схильні приймати більше ризиковані рішення для можливості продовження своєї діяльності. Якщо банки не зможуть із упевненістю розрізняти "гарних" і "поганих" позичальників, вони будуть змушені підвищувати процентні ставки для компенсації ризику неповернення кредиту.

Розглянемо вплив цих ефектів. Насамперед, відокремимо боргове фінансування за допомогою випуску облігацій від фінансування шляхом залучення банківських кредитів. У той час як банк самостійно оцінює ризики позичальника й сам несе ризик неповернення кредиту, розміщення облігацій і оцінка ризику позичальника здійснюється, як правило, за посередництва андеррайтерів, що викуповують випуск цінних паперів і розміщують його серед інвесторів. Дохід андеррайтера становить при цьому різницю між ціною, що сплачується їм емітенту, і ціною пропозиції цінних паперів інвесторам. У такій ситуації може виникнути так званий "моральний ризик" – ситуація, коли андеррайтери будуть перебільшувати надійність позичальника з метою продажу можливо більшої кількості цінних паперів по можливо завищеній ціні. Захистом від такого поведіння є, по суті, репутація андеррайтера. Як страхування випуску цінних паперів, так і використання таких інструментів, як credit default swaps лише переносить страховий ризик на страховика. У той же час боргове фінансування з використанням банківських кредитів звільнено від такої форми морального ризику. Таким чином, можна чекати, що прихований ризик інвесторів при використанні фінансування діяльності шляхом випуску облігацій буде вище, ніж при використанні банківських кредитів. Як було показано в дослідженні [6], випуск боргових зобов'язань будь-якого типу негативно позначається на цінах акцій компанії-позичальника на українському фондовому ринку. При запровадженні в життя запропонованих заходів, випуск боргових зобов'язань скоротиться, а отже, скоротиться й частота негативних шоків на фондовому ринку, що позитивно відіб'ється на його стабільності й прибутковості.

Таким чином, найбільш значним виражається зміна структури активів банків: зниження обсягу кредитних портфелів внаслідок більше низького попиту на кредити й ріст обсягів портфелів цінних паперів. Зміниться також структура портфелів цінних паперів: можна чекати росту частки акцій внаслідок росту їхньої відносно прибутковості й зниження частки облігацій, а також росту надійності портфелів цінних паперів внаслідок скорочення частки облігацій, які можуть бути обтяжені прихованими ризи-

ками. Аналогічні зміни портфелів цінних паперів очікують також страхові й інвестиційні компанії. Слід також зазначити й можливу сферу ризику для страхових компаній: при зниженні випуску облігацій зменшиться і їхній дохід від страхування випусків цінних паперів.

При інвестуванні в акції у світовій практиці активно застосовувалися такі методи податкового стимулювання.

1) Зниження ставок або повна відмова від оподаткування доходів, отриманих у результаті виплати дивідендів і зростання курсової вартості акцій. Однією з найбільш розповсюджених варіацій такого заходу є надання спеціального податкового кредиту на сплату податку з прибутку, отриманого в результаті управління портфелем акцій.

Метод податкового стимулювання досить широко використовується в багатьох країнах. Зокрема, в Австралії і Великій Британії передбачалося повне звільнення від податку з прибутку дивідендів, отриманих резидентами від компаній-резидентів. У країнах Континентальної Європи застосовується часткове зниження ставок податку з прибутку, отриманого як дивіденди (Бельгія, Італія, Фінляндія), а також повне звільнення від такого податку, якщо частка акцій, що знаходиться у розпорядженні інвестора, була не нижче встановленої величини (Данія, Люксембург, Нідерланди, Швеція). У деяких країнах такі пільги вводять із застереженням, що зниження ставок чи скасування податків відбувається, якщо дивіденди реінвестуються в розвиток бізнесу підприємства [3].

2) Уніфікація податкового законодавства для інвесторів-резидентів та інвесторів-нерезидентів. Цей захід досить широко використовувався у 70–80-х роках минулого століття, тобто в період підвищеної нестабільності світової фінансової системи. У той час багато держав впроваджували різні протекціоністські заходи для захисту національних фінансових ринків від надмірного припливу іноземного спекулятивного капіталу, включаючи жорстку систему оподаткування іноземних інвесторів при здійсненні операцій на внутрішньому фондовому ринку.

Прикладом такої уніфікації можуть бути дії уряду Австрії у 80-х роках щодо звільнення від сплати податку з прибутку за цінними паперами інвесторів-нерезидентів за умови, що цей інвестор володіє не менш як 10% акцій такої компанії протягом не менш ніж 5 років. У результаті для цієї категорії інвесторів режим оподаткування було уніфіковано з режимом оподаткування інвесторів-резидентів.

3) Зарахування негативних курсових різниць, отриманих у результаті зміни курсової вартості паперів, шляхом відповідного зменшення доходів при їх оподаткуванні. Досить розповсюдженою варіацією такого заходу є перенесення негативних курсових різниць на декілька років вперед та їх зарахування у період, коли курсова вартість акцій підвищується [2].

Такі заходи досить поширені у світі. Зокрема, у Канаді і Швеції передбачено повне зарахування негативних курсових різниць шляхом зменшення доходів при визначенні бази для сплати прибуткового податку.

4) Цільові податкові пільги, спрямовані на стимулювання:

- інвестицій у цінні папери окремих галузей економіки;
- прямих довгострокових інвестицій, що передбачають придбання великих частин власності;
- спеціальних інвестиційних планів;
- виводу цінних паперів на організовані ринки.

Цільові податкові пільги у тій чи іншій формі застосовуються практично в усіх індустріально розвинutih країнах. Наприклад, у Бельгії передбачено податкові переваги для інвесторів, які купують акції пріоритетних для держави галузей.

Значного поширення цільові податкові пільги набули в країнах з ринками, що розвиваються, уряди яких зацікавлені в прискореному розвитку окремих галузей економіки. В Індії, зокрема, сформовано перелік пріоритетних галузей (телекомунікації, виробництво програмного забезпечення і багато інших), інвестиції в які вилучено з бази оподаткування. У Мексиці та Чилі з бази оподаткування при сплаті прибуткового податку вилучено частки пайових фондів, а також низка пріоритетних акцій при їх первинному розміщенні [8].

Пільгове оподаткування банківських кредитних операцій, що використовуються як джерело коштів при довгостроковому інвестуванні в корпоративні цінні папери, найбільш поширено в країнах з розвинутим банківським сектором. У цьому випадку держава зацікавлена в ефективнішому використанні ресурсів банківської системи, у тому числі й для перерозподілу потоків капіталу на користь пріоритетних галузей економіки. В європейських країнах такі заходи активно використовуються в Італії, Ірландії та Фінляндії. В Японії при оподаткуванні дивідендів за акціями інвестор має право вилучити з оподаткованої суми відсотки за кредитом, що узятий для придбання таких акцій.

Висновки. Дослідивши процес впливу оподаткування на активність суб'єктів господарювання щодо використання інструментів фондового ринку для фінансування своєї господарської діяльності, можна зробити наступні висновки:

1) основним джерелом залучення капіталу в Україні є, на сьогоднішній день, використання банківських кредитів, на другому місці – випуски облігацій і лише на третьому – залучення капіталу шляхом випуску акцій.

2) діюча система оподаткування дає переваги компаніям, що покладаються в основному на борговий метод фінансування діяльності;

3) разом з тим, залучення акціонерного капіталу має ряд важливих переваг: по-перше, збільшується прозорість економіки завдяки обов'язку публічних компаній регулярно публікувати фінансову звітність і проходити аудиторські перевірки; по-друге, збільшується стабільність економіки в цілому й фінансовому ринку зокрема при кризових потрясіннях, завдяки зменшенню коефіцієнта леввериджу; по-третє, це буде сприяти здійсненню державної політики розвитку фінансового ринку; і, нарешті, це дозволить наблизити українську фінансову систему до світової практики;

4) розглянуто два шляхи податкового стимулювання пропозиції акцій на українському фондовому ринку: зниження загального податкового навантаження й мінімі-

зація подвійного оподатковування дивідендів. У якості заходів по зниженню податкового навантаження виділяється, насамперед, максимально можливе усунення невизначеності в сфері обчислення й сплати податків і зборів. Крім зниження ефективної податкової ставки воно здатно також знизити витрати на адміністрування податків і забезпечити більше точне добровільне виконання платниками податків своїх зобов'язань. У якості заходів по зниженню подвійного оподатковування дивідендів розглядається проект про консолідовані групи платників податків, а також пропонується варіант надання податкових пільг інвесторам;

5) у результаті запропонованих перетворень значних змін зазнає й структура активів організацій фінансового сектора економіки: знизиться розмір кредитних портфелів банків, але, за рахунок нових випусків акцій і підвищення їхньої прибутковості зростуть обсяги портфелів цінних паперів.

При проведенні запропонованих перетворень варто використовувати комплексний підхід. Так, необхідно вжити заходів по вдосконалюванню фінансових ринків. В протилежному випадку компанії можуть віддати перевагу розміщенню своїх акцій на закордонних біржах, що не приведе до бажаного розвитку фінансового сектора України.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – №13-14, №15-16, №17. – ст.112 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. Цінні папери / [Базилевич В. Д., Шелудько В. М., Ковтун Н. В. та ін.]; за ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання, 2011. – 1094 с.
3. Котирло О.О. Шляхи підвищення конкурентоспроможності фондового ринку України [текст] / О.О. Котирло // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – №1. – С.102-105.
4. Auerbach A. Handbook of public economics [текст] / Auerbach A., Feldstein M. – Vol.3. – Amsterdam, 2002. – 674 p. Buettner T. At all taxation and capital structure choice—Evidence from a panel of German multinationals [текст] / Buettner T. // Economics Letters, 2009. – Vol. 2. – P. 3-23.
5. Godlewski C.J. Stock market reaction to debt financing arrangements [текст] / Godlewski C.J., Fungacova Z., Weill L. // Working Papers of LaRGE, 2010. – Vol. 10. – P. 3-19.
6. Modigliani F. The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment [текст] / Modigliani F., Miller M. // The American Economic Review, 1958. – Vol. 48., No. 3. – P. 261-297.
7. Романюк М.В. Податкове регулювання, як дієвий інструмент антикризової економічної політики [текст] / М.В. Романюк // Фінанси України – 2009. – №12. – С.67-70.
8. Річний звіт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2010 рік: [Рекомендовано до друку рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 13.05.2011 № 482] [Електронний ресурс] // Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.ssmc.gov.ua/activities/annual> – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 11.03.13

Т. Грищенко, канд. экон. наук, доц.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев,
І. Ивахненко, канд. экон. наук, ассист.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

НАЛОГОВОЕ СТИМУЛИРОВАНИЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЦЕННЫХ БУМАГ НА ФОНДОВОМ РЫНКЕ

В статье рассмотрены особенности налогового стимулирования предложения ценных бумаг на фондовом рынке и влияния предложенных изменений на структуру активов организаций финансового сектора экономики.

Ключевые слова: налогообложение, фондовый рынок, акции, предложение ценных бумаг.

T. Grischenko, PhD, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv,
I. Ivakhnenko, PhD, assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

TAX-BASED STIMULATION OF EQUITY SUPPLY SECURITIES AT THE STOCK MARKET

Methods of tax-based stimulation of equity supply are proposed, and the expected changes of an asset structure of the financial organizations are described.

Keywords: taxation, stock market, shares, supply securities

УДК 336.1

В. Зайчикова, канд. екон. наук, ст. наук. співроб., докторант
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ПОЛІТИКИ СТАБІЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

В статті розглядаються актуальні проблеми використання досвіду зарубіжних країн щодо заходів бюджетної політики в частині скорочення дефіциту державного бюджету, оптимізації витатків бюджету в умовах фінансової нестабільності.

Ключові слова: фінансова політика, бюджетна політика, державний бюджет, дефіцит бюджету, витатки бюджету.

Постановка проблеми. Основним завданням бюджетної політики України на сучасному етапі економічного розвитку є стабілізація державних фінансів з метою стійкого економічного зростання. Зокрема, до основних заходів бюджетної політики відноситься проведення оптимізації кількості державних цільових програм та оптимізації витрат (насамперед адміністративних) фондів загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування шляхом здійснення контролю за цільовим спрямуванням коштів та публічного звітування про їх використання [5].

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Вітчизняними науковцями проведений ґрунтовний аналіз антикризових заходів у податково-бюджетній та грошово-кредитній сфері, спрямованих на зменшення впливу фінансово-економічної кризи 2008 року⁴. В сучасних публікаціях у наукових виданнях України наголошується на необхідності використання зарубіжного досвіду стабілізації державних фінансів, зокрема: реструктуризації витатків бюджету [7]⁵; використання компенсуючих і стимулюючих витатків державного бюджету як джерела розв'язання створених фінансовою кризою проблем⁶; вжиття засобів макроекономічної політики, спрямованих на нівелювання деструктивних наслідків переливів іноземного капіталу⁷; покращання державного регулювання фінансових ринків за рахунок посилення "контролю діяльності його професійних учасників – фінансових інститутів"⁸; подолання суперечностей реалізації бюджетної політики держави в контексті еволюції системи ринкових відносин та демократизації суспільства⁹; запровадження структурних реформ, формування сприятливого інвестиційного клімату та інвестиційної політики держави в умовах жорстких бюджетних обмежень¹⁰. В той же час актуальними залишаються теоретичні та прикладні наукові дослідження проблем використання нових підходів у формуванні фінансової політики стабілізації державних фінансів.

Метою статті є визначення сучасних фінансових інструментів та заходів бюджетної політики, які засто-

совуються в зарубіжних країнах в умовах фінансової нестабільності.

Викладення основного матеріалу. У результаті фінансової та економічної кризи стан державних фінансів в зарубіжних країнах значно погіршився, що сприяло встановленню зростаючого консенсусу в урядових колах щодо необхідності відновлення державних фінансів, що, в свою чергу є необхідною умовою для сталого економічного зростання. Відновлення сталого розвитку суспільних фінансів у фінансовій політиці зарубіжних країн розраховане на середньострокову перспективу і втілюється шляхом ухвалення середньо- та довготермінових фінансових стратегій держави і планів фінансової (бюджетної) консолідації.

Ключовим фактором у визначенні мети планів фінансової консолідації є підтримка ринкової конкуренції. Очевидно, оголосивши такі параметри плану бюджетної консолідації, як фінансово-бюджетні показники, конкретні заходи та терміни їхньої реалізації, уряд країни прозоро посилає потужний сигнал міжнародній спільноті про відданість вимогам ринкової конкуренції та готовність зробити необхідні кроки для виконання своїх фінансових цілей. Більшість зарубіжних країн проголосили корективи у фінансовій політиці, які передбачають заходи структурного характеру щодо скорочення витатків та введення тимчасових податків, удосконалення пенсійної системи та бухгалтерського обліку в державному секторі. Реалізація заходів у 2011-15 роках стане важливим кроком у відновленні державних фінансів, дозволить скоротити співвідношення боргу до ВВП. Зменшення поточних витатків бюджету передбачається досягнути за рахунок зниження заробітної плати та зайнятості в державному секторі. Скорочення торкаються також соціального забезпечення та цільових витатків на охорону здоров'я, хоча і в меншій мірі, ніж очікувалося, з урахуванням їхньої великої частки в сукупних суспільних витатках. Зменшення субсидій, особливо в сільськогосподарському секторі, застосовуються тільки в деяких країнах і спрямовані на досягнення подвійної вигоди через поліпшення державних фінансів і скорочення економічних спотворень ринкового середовища в аграрному секторі, які утворюються внаслідок надання державних субсидій. Серед заходів удосконалення структури доходів бюджету переважає збільшення податків на споживання, включаючи ПДВ, введення додаткових акцизів на алкоголь і тютюн та екологічних податків.

Бюджетний дефіцит в зоні ОЕСР склав 7,9% ВВП в 2009 році, і очікується, лише часткове поліпшення у 2010 і в 2011 роках. Дефіцит такого масштабу є явно нестійким, особливо якщо в майбутньому збільшення державних витрат, пов'язаних зі старінням населення в багатьох країнах будуть прийняті до уваги. Для деяких країн, важка фінансова ситуація призвела до податково-бюджетних проблем та, як наслідок зниження платоспроможності, що проявляється у підвищенні процентних ставок по суверенних облігаціях і по зниженню кредитного рейтингу рейтинговими агентствами. Вищі довгострокові процентні ставки й значний рівень боргу може

© Зайчикова В., 2013

⁴ Фіскально-бюджетна та грошово-кредитна політика в Україні: проблеми та шляхи посилення взаємозв'язку : монографія / [А.І.Даниленко, А.А.Гриценко, В.В.Зимовець та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України А.І.Даниленка; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2010. – 456 с.

⁵ Геєць В.М. Посткризові перспективи та проблеми розвитку економік України й Росії (макроекономічний спектр) // Фінанси України. – 2011 – № 3. – С. 11–23.

⁶ Ярошенко Ф.О. Бюджетні дефіцити як інструмент посткризового відновлення світової економіки // Фінанси України. – 2011 – № 1. – С. 3–12.

⁷ Богдан Т. П. Управління державним боргом і макрофінансові ризики в економіці України // Фінанси України. – 2011 – № 1. – С. 13–22.

⁸ Базилович В.Д. Розвиток фінансового ринку в сучасних умовах // Фінанси України. – 2009 – № 12. – С. 5–12, с.12.

⁹ Лютий І.О. Теоретико-методологічні засади бюджетної політики держави // Фінанси України. – 2009 – № 12. – С. 13–19.

¹⁰ Рибак С.О. Бюджетна стратегія в контексті структурних реформ // Фінанси України. – 2010 – № 12. – С. 32–43.

перешкодити майбутньому економічному зростанню, що підвищує уразливість державних фінансів відносно змін на ринку і може скоротити можливості фінансової політики протидії майбутньому економічному спаду. Тим не менш, безпрецедентний бюджетний дефіцит і високий рівень державного боргу в даний час спостерігається не тільки в результаті економічної кризи. Постійний бюджетний дефіцит за останні кілька десятиліть у країнах-членах ОЕСР доповнений державним боргом в умовах економічного спаду, але дефіцит знижується лише в невеликій мірі в благополучні часи економічного зростання. У 2011 році валовий державний борг, як очікується, перевищить 100% ВВП в країнах зони ОЕСР. У той час, коли економічне зростання має все ще нестійкий характер у деяких країнах-членах ОЕСР, урядовим органам нелегко наважитися на компроміси між цілями короткострокового економічного зростання та необхідністю вжиття заходів з фінансової консолідації. Відповідно до вказаного вище обмеження заходи бюджетної консолідації для кожної з країн залежатимуть від багатьох факторів, у тому числі економічного потенціалу, державного боргу, боргового фінансування, і політичних рішень стосовно збільшення податків і скорочення державних витрат. В той же час відновлення темпів економічного зростання, за оцінками експертів, буде недостатньо для стабілізації боргу. Економічне зростання може дещо зменшити дефіцит, але не буде до-

статнім для зменшення рівня заборгованості в багатьох країнах. За оцінками ОЕСР, з 2011 року необхідно, щоб бюджет був профіцитним для стабілізації співвідношення боргу до ВВП до 2025 року. Відповідно до цієї моделі, Японії, наприклад, необхідним є первинний профіцит у розмірі 3,7% ВВП в 2025 році для стабілізації боргу. Якщо припустити, дефіцит 5,5% ВВП в 2010 році, Японії потрібно вжити заходи фінансової консолідації 9,2% потенційного ВВП до 2025 року. Використовуючи той же розрахунок, жорсткість більш ніж на 8% від ВВП, передбачених у Сполучених Штатах, Ірландії, Польщі, Португалії, Словацькій Республіці та Великобританії потребують консолідації 5-7 відсоткових пунктів ВВП до 2025 року. У країнах зони ОЕСР поліпшення більш ніж на 5% ВВП від поточного фінансового становища потрібно для стабілізації співвідношення боргу до ВВП. Для багатьох країн стабілізуючий борг все одно залишиться на високому рівні, тому плани фінансової консолідації будуть ще більш вимогливими, якщо за мету встановити повернення співвідношення боргу до ВВП до докризового рівня або доведення до 60% ВВП.

Всі країни-члени ОЕСР перебувають під впливом особливо зростаючого бюджетного тиску у зв'язку з очікуваним збільшенням витрат, пов'язаних зі старінням населення, в тому числі витрат на охорону здоров'я, довгостроковий догляд і пенсії.

Таблиця 1. Прогнозні показники впливу витрат пов'язаних із старінням населення у 2010–2025 роках, у % до ВВП*

Країна	Витрати на охорону здоров'я	Довгострокові витрати	Пенсійне забезпечення	Всього
Австралія	0.5	0.4	0.3	1.2
Австрія	1.2	0.4	0.7	2.3
Бельгія	1.0	0.4	2.7	4.1
Канада	1.4	0.5	0.6	2.5
Фінляндія	1.3	0.6	2.7	4.6
Франція	1.1	0.3	0.4	1.8
Німеччина	1.1	0.6	0.8	2.5
Греція	1.2	1.0	3.2	5.4
Ірландія	1.2	1.1	1.5	3.9
Італія	1.2	1.0	0.3	2.5
Японія	1.5	1.2	0.2	2.9
Люксембург	1.0	0.9	3.5	5.5
Нідерланди	1.3	0.5	1.9	3.7
Нова Зеландія	1.4	0.5	2.4	4.2
Португалія	1.2	0.5	0.7	2.4
Іспанія	1.2	0.8	1.2	3.2
Швеція	1.1	0.2	-0.2	1.1
Великобританія	1.1	0.5	0.5	2.0
Сполучені Штати Америки	1.2	0.3	0.7	2.1

Джерело: OECD Economic Outlook, Volume 2010/2, No. 88, OECD Publishing, Paris

Стратегія реалізації планів фінансової консолідації передбачає відновлення державних фінансів на основі встановлення меж дефіциту бюджету та державного боргу як основної мети, ухвалення загальнодержавної програми – плану фінансової консолідації, а також забезпечення суспільної довіри шляхом деталізації заходів консолідації та результатів досягнення встановлених цілей. Майже у всіх країнах-членах ОЕСР ухвалено рішення щодо скорочення дефіциту бюджету до 2013 року. Більшість планів консолідації представляють детальну інформацію та обґрунтування необхідності скорочення бюджетних витрат і збільшення доходів.

За ознаками ступеня запровадження програм фінансової консолідації можна виділити чотири групи країн: перша – країни, в яких консолідація відбувається під тиском ринку; друга – країни, які використовують превентивні заходи консолідації; третя – країни, які ухва-

лили відповідний план консолідації; четверта – країни з низькими фінансовими потребами консолідації.

До першої групи країн відносяться Угорщина, Греція, Ірландія, Португалія та Іспанія, в яких державні фінанси та перспективи економічного зростання погіршилися з такою швидкістю, що значні заходи з консолідації ухвалені під тиском ринків облігацій. Ці програми в значній мірі були реакційними за своєю природою і необхідність бюджетної консолідації є істотною умовою на початковому етапі в 2010 і 2011 роках.

До другої групи відносяться Німеччина, Нідерланди, Нова Зеландія, Словаччина і Великобританія, Естонія, які ухвалили середньострокову стратегію бюджетної консолідації на 2012-14 роки. Як правило, ці країни зіткнулися з істотним бюджетним дефіцитом або оголосили про плани консолідації з внутрішніх причин. Ухвалення планів консолідації в цій групі передбачає досягнення

60% боргу до ВВП та спрямоване на сигналізацію на ринків і суспільства, що уряд визнає, ступінь поточної фінансової ситуації і готовий до вирішення довгострокових завдань забезпечення фінансової стійкості.

До третьої групи відносяться Японія, США, Франція та Польща, які визнали що консолідація потрібна, але ніяких істотних детальних програм на середньострокову перспективу не ухвалено або відкладено їх анонсування до відновлення економіки. Японія і США прийняли нові програми стимулювання економіки в кінці 2010 року, спрямовані на підтримку економічного відновлення. На даний момент, тільки відносно скромні плани консолідації були оголошені, і фінансові проблеми залишаються.

Порівняно низький рівень потреби фінансової консолідації відзначається у четвертій групі країн – Австралії, Чилі, Фінляндії, Кореї, Норвегії, Швеції та Швейцарії, в яких порівняно краще фінансове становище і низькою потреба зменшення дефіциту або боргу до ВВП. Ці країни виграють від реалізації стратегії зміцнення податково-бюджетної політики до кризи. Ефективна консолідація включає незначні обмеження витрат, підвищення податкових надходжень і згорання тимчасових заходів стимулювання. Крім того, поліпшення макроекономічної політики в Мексиці призвело до помірного дефіциту і відносно низькі рівні боргу.

Заслугує на увагу досвід організації бюджетного процесу у Сполучених Штатах Америки при формуванні Федерального бюджету, зокрема утворення двопартійної державної комісії з фінансово-бюджетної реформи, яка розробила рекомендації щодо збалансування бюджету. Деякі з рекомендацій комісії, подані в грудні 2010 року, були включені бюджетну заяву президента на 2012 рік.

В Ісландії профіцит бюджету протягом трьох років, що передували економічній кризі, становив майже 5,5% ВВП на рік протягом цього періоду. Сальдо бюджету, однак, різко погіршилося з дефіцитом в 13,5% ВВП в 2009 році і був оцінений в 9,9% ВВП в 2010 році у зв'язку з наслідками кризи. Ісландія здійснила Програму бюджетної консолідації з 2009 року з метою повернутися до позитивного сальдо державних фінансів у 2012 році. Суспільні фінанси, як очікується, покращаться із здійсненням витрат такі заходи, як скорочення поточних витрат та пенсійне страхування витрат і скорочення видатків на будівництво доріг. У частині доходів, уряд прийняв ряд заходів, у тому числі збільшення прибуткового податку і соціального податку, а також введення додаткових акцизних податків на бензин, дизельне паливо і тютюнові вироби.

Встановлення числових обмежень співвідношення дефіциту бюджету до ВВП є ключовим елементом програм фінансової консолідації. Греція прагне до найбільшого скорочення дефіциту за горизонт прогнозу від 15,4% ВВП в 2009 році до 4,3% ВВП в 2013 році. Ірландія (за винятком видатків на порятунк банків), Португалії, Іспанії та Сполучене Королівство орієнтуються на скорочення дефіциту в розмірі близько 7-8 процентних пунктів від ВВП до 2013 року. США орієнтовані на поліпшення дефіциту на 7 процентних пунктів ВВП. На відміну від прогнозованого дефіциту покращення в Данії і Німеччині складає менше 3 процентних пунктів ВВП.¹¹

Уряд Німеччини оголосив про свій намір зменшити структурний дефіцит на 0,5% в рік з 2011 року. У червні 2010 року уряд також ухвалив на 80 мільярдів євро Програму консолідації, що становить 3% від ВВП і буде здійснюватися протягом чотирирічного періоду, що розпочався в 2011 році, що допоможе Німеччині досягти цілей структурного дефіциту в середньостроковій перспективі. Понад 80% заходів консолідації будуть реалізовані в 2012-14 роках.

У пакеті фінансових стимулів по боротьбі з рецесією, які реалізовані в 2008-09 роках в Японії, показник співвідношення дефіцит бюджету до ВВП значно погіршився до 7,1% ВВП в 2009 році. Великий дефіцит бюджету надає підвищувальний тиск на урядовий борг, який за прогнозами сягне 200% ВВП в 2011 році. Крім того, Японія представила два фінансові пакети в кінці 2010 року для того, щоб реагувати на уповільнення економічного зростання. Японія оголосила фінансові стратегії управління у червні 2010 року, спрямовані на скорочення вдвічі первинний дефіцит бюджету до 2015 року. Для задоволення дефіциту бюджету, уряд заморозить витрати (без обліку погашення заборгованості та виплати відсотків) з 2011-13, щоб не перевищувати рівня в первісному бюджеті на 2010 рік. Крім того, уряд буде докладати зусилля, щоб зберегти кількість знову випущених державних облігацій в 2011 році на тому ж рівні в 2010 році. Японія ухвалила проект бюджету 2011 року в грудні 2010 року з урахуванням деяких заходів, включаючи скорочення громадських робіт, скорочення трансфертів місцевим органам влади та запровадження показників доходів для підтримки відповідної межі видатків.

Отже, в кожній з країн з плани фінансової консолідації варіюються в залежності від фінансового становища країни, а також поточного стану та термінів плану консолідації. Не дивно, що країни з найбільшим економічним дисбалансом і найбільш швидким погіршенням в області державних фінансів встановлюють більший рівень бюджетної консолідації. Наприклад, Греція та Ірландія з їх дуже великою фінансовою консолідацією вимірюється на рівні близько 22% і 17% ВВП, відповідно. Португалія, Іспанія і Велика Британія також оголосили про великі програми бюджетної консолідації, рівні 6-7% ВВП (рис. 1.5). Естонія реалізувала великомасштабну консолідацію в 2009 році і 2010 році, щоб зменшити дефіцит і підготуватися до прийняття євро. Франція та Польща оголосили відносно скромні плани консолідації до кінця 2010 року. У Франції, це включає в себе багаторічний закон про бюджет на 2011-14 роки та пенсійну реформу. Японія і Сполучені Штати мають, як зазначено вище, зобов'язання стосовно встановлення фінансової стійкості до 2012 року.

Ірландський уряд ухвалив багаторічний план бюджетної консолідації ще в 2008 році, причому бюджет 2011 року був виправлений з метою уточнення заходів консолідації шість разів за два з половиною роки. Дискреційних бюджетних коректувань було реалізовано в 2009 році в розмірі 5% від ВВП, потім 2,6% від ВВП в 2010 році. Чотирирічний Національний план відновлення, ухвалений урядом Ірландії в листопаді 2010 року, передбачав додаткові 15 млрд. євро (9,4% ВВП) заходів з консолідації, які будуть здійснені в період 2011-14. Останній пакет заходів консолідації був ухвалений з економією 6 мільярдів євро (3,7% від ВВП) запланованих в бюджеті 2011 року.

В Іспанії уряд ухвалив сукупний обсяг фінансової консолідації 65 млрд. євро, що становить приблизно 6,2% від ВВП, на період з 2010-13. Тиск від ринків передбачав план консолідації на початковому етапі на 2010 і 2011 роки. Консолідація у 2010 році сягнула 2,7% від ВВП. Програма фінансової консолідації стосувалася, в основному, скорочення державних витрат і рамкову угоду щодо стійкості державних фінансів, яку було затверджено на всіх рівнях державного управління (центральному, регіональному та місцевому) з метою посилення уваги до важливості завдань фінансовому консолідації.

Програми фінансової консолідації є важливим кроком у відновленні суспільних фінансів, зокрема, для першої категорії країн під тиском ринку після їхнього прийняття на початковому етапі фінансового коригу-

¹¹ OECD Economic Outlook, Volume 2010/2, No. 88 (OECD, 2010h)

вання і для другої категорії країн з метою упереджувальної консолідації. Довготермінові плани консолідації повинні включати докладний перелік заходів. Однак стратегічний підхід в управлінні суспільними фінансами може бути обмежений короткостроковим характером державних бюджетів, коли бюджет приймається на один рік. Проте країни під тиском ринків на початковому етапі скоригували плани і мають досить докладні плани на період після 2011 року.

Країни першої категорії оголосили найбільш амбітні плани консолідації для того, щоб відновити довіру ринку і державних фінансів. Консолідація у цих країнах запланована на чотири або п'ять років. В Угорщині, Ірландії та Португалії детально розроблені всі заходи у планах консолідації (хоча пенсійні трансферти в Угорщині та Португалії були піддані критиці). В той же час кількісні показники реалізації відповідних заходів прописані тільки для перших років.

У країнах другої категорії плани бюджетної консолідації деталізовані в значній мірі. У Великобританії та Новій Зеландії діє відносно великий п'ятирічний план консолідації. Однак, у Сполученому Королівстві показник скорочення витрат бюджету в таких областях, як управління, оборона, транспорт і т.д. не визначені кількісно на щорічній основі. В Естонії, більшість заходів з консолідації відбувалася в 2009 і 2010 роках.

Зважаючи на те, що структурний дефіцит є основним індикатором поточного стану суспільних фінансів, валовий рівень боргу країни є також важливим показником довгострокової фінансової стійкості державних фінансів.

Терміни консолідації бюджету залежить від тиску ринку і сили відновлення, тому темпи і обсяги консолідації повинні бути приведені у відповідність зі станом державних фінансів, можливостями фінансування державного боргу, потенціалу відновлення. Швидкість, з якою планується здійснити консолідацію у країнах-членах ОЕСР різняться. Приблизно дві третини країн планували завершити першочергові заходи програм у 2010 – 2011 роках. З фронтакним завантаженням консолідації пов'язані країни, які стикаються з гострим ризиком втрати довіри ринку, оскільки їхні показники дефіциту і державного боргу різко погіршуватися. Кілька країн оголосили про консолідацію відносно постійними темпами, в той час як решта країн оголосили про консолідацію, з основним навантаженням на 2012-14 роки – Німеччина, Нідерланди і Нова Зеландія. Фінансова та часова гнучкість дозволяють цим країнам ухвалювати середньострокові плани консолідації. Часто, ці країни перебувають у більш зручній фінансовій позиції, припускаючи, що основні темпи консолідації можуть бути уповільнені слабшим економічним зростанням, ніж прогнозувалося.

Більшість країн покладаються на скорочення витрат, оскільки консолідація складається в середньому на дві третини із заходів щодо скорочення витрат і на одну третину із заходів щодо збільшення доходів. Існує значна різниця у підходах щодо конкретних заходів з консолідації державних витрат. Ряд країн засновує консолідацію в основному на показниках обмеження витрат бюджету. Це, як правило, країни з меншою потребою консолідації. На відміну від цього, Бельгія, Фінляндія і Туреччина спираються на збільшення податкових надходжень як основу програм консолідації. Країни, які вимагають більшої консолідації, в тому числі Греція, Португалія, Іспанія і Великобританія, вибирають "золоту середину". В той же час, частка консолідації з віднесенням скорочення витрат до основних заходів залежить від фінансової ситуації в кожній країні. Якщо це необхідно для фінансової стійкості, у країнах з низьким податковим навантаженням можуть використовуватися більш широкі можливості для реалізації через консолідацію заходів збільшення доходів бюджету. Наприклад,

у Мексиці після заклопотаності ринку із приводу майбутнього зниження доходів від видобутку нафти, уряд розпочав консолідацію державних фінансів за рахунок підвищення податків і обмеження зростання витрат. Уряд має намір поступово скорочувати дефіцит бюджету, за винятком інвестицій з державної нафтової компанії Pemex, і для відновлення балансу в 2012 році. Основна частина бюджетного коригування була застосована на початковому етапі в 2010-11 роках, спираючись в основному на заходи підвищення надходжень до бюджету з метою послаблення залежності бюджету від плинних нафтових доходів. Ставка ПДВ була підвищена з 15% до 16% на початку 2010 року, а також корпоративної і верхньої маргінальної ставки особистого прибуткового податку були тимчасово збільшені до 30%. Ставка податку на грошові вклади була збільшена до 3%, акцизний податок на сигарети було збільшено. З метою стримування зростання витрат була ухвалена в 2010 році Національна програма по скороченню суспільних витрат. Програмою заплановано скорочення адміністративних та поточних витратів 40 млрд. мексиканських песо в 2010-12, і перенаправлення зекономлених коштів на програми соціальної політики. Крім того, темпи зростання загальних витрат на період 2011-14 заплановані нижчими, ніж доходи.

Обсяг заходів, спрямованих на скорочення витратів бюджету, на основі яких здійснюються програми фінансової консолідації, як прогнозується в Німеччині, Португалії та Великобританії буде збільшуватися у майбутні періоди. Водночас, заходи зі скорочення витратів потребують більше часу для повної реалізації, у той час як збільшення податків може забезпечити негайні вигоди.

Досвід Люксембургу засвідчив, що співвідношення загального дефіциту державного бюджету до ВВП погіршилося з 0,7% ВВП в 2009 році до прогнозованих 2,2% в 2010 році. Це було результатом великого пакету стимулюючих заходів, а також з більш низькими доходами і більш високими соціальними витратами, пов'язаними з кризою. Бюджет 2011 року направлений на приведення дефіциту до 1,2% від ВВП, стримування витрат, зокрема державних інвестицій і субсидій підприємствам, а також на підвищення податків, у тому числі застосування верхньої ставки податку на прибуток. Уряд має на меті збалансування бюджету в 2014 році і збереження валового боргу нижче 30% ВВП.

Частка суспільних витрат у ВВП вказує на обсяг уряду і відображає історичні та поточні політичні рішення про його роль у наданні послуг та у перерозподілі доходів. Тим не менше, відмінності цього показника по різних країнах відображають різні підходи до надання товарів та послуг і забезпечення соціальної підтримки, а не відмінності у витраченні коштів. Наприклад, якщо підтримка надається через податкові пільги, а не прямі витрати, частка суспільних витрат до ВВП, природно, буде нижчою. У середньому по країнах ОЕСР частки витрат у ВВП становила вище 40% в 2007 році, збільшуючись в 2009 році на кілька процентних пунктів у зв'язку з прийняттям урядами різних стимулюючих заходів, які збільшувалися циклічно з урахуванням обов'язкових витрат і зменшення рівня ВВП.

Соціальне забезпечення або соціальний захист є найбільшою категорією витрат бюджету, друга за значенням найбільша частка ВВП витрачається на охорону здоров'я та освіту, економічні питання, які включають в себе крім іншого субсидії, а також витрати на загальні суспільні послуги. Платежі по відсотках становлять близько 5% від державних витрат по всій зоні ОЕСР. Загалом, країни-члени ОЕСР витрачають найменшу кількість державних фінансових ресурсів на охорону навколишнього середовища та житлово-комунальне господарство. У зоні ОЕСР, платежі по відсотках стано-

вили в середньому 2,5% ВВП в 2009 році, трохи більше в порівнянні з 2007 роком, але сума, яку уряд платить за відсотками значно змінюється між країнами-членами ОЕСР, з 0,3% ВВП в Естонії до 6,6% ВВП в Ісландії. Більш високий рівень боргу може викликати пік циклу, так як ризик суверенного дефолту у подальшому підвищує процентні ставки.

Частка ресурсів, що виділяються на різні види діяльності також змінився за останні десятиліття. Зокрема, країни-члени ОЕСР сьогодні витрачають більшу частку ресурсів на охорону здоров'я та соціальний захист, ніж це було в 2000 році. Пропорційне збільшення коштів, які витрачаються на охорону здоров'я і соціальне забезпечення були приблизно збалансовані за рахунок пропорційного зниження коштів, витрачених на загальні суспільні послуги, останнім якоюсь мірою через зниження процентних платежів.

Суспільний сектор є також чутливим до фактору "людський капітал". Фонду заробітної плати коливається від порівняно низького рівня у Японії становить близько 7% ВВП до приблизно 15% ВВП в середньому в країнах Північної Європи в 2009 році. Аналогічна ситуація склалася щодо частки зайнятості в державному секторі в загальній чисельності робочої сили. Хоча в цілому уряд компенсації збільшилася в більшості країн від 2000-09, державна частка зайнятості робочої сили залишався практично незмінним у порівнянні з аналогічним періодом. У кількох таких країнах, як Австрія, Німеччина, Мексика і Швеція, частка зайнятості в державному секторі зменшилася за десятиліття.

Консолідація видатків відбувається за трьома категоріями: скорочення поточних видатків, програмування видатків, інші ініціативи. Першої категорія, поточні видатки, в цілому можна визначити як експлуатаційні витрати. Ці заходи включають оплату праці або скорочення штатів, реорганізації уряду, так і підвищення ефективності від скорочення адміністрації. Друга категорія, програмних заходів, відображає в загальному і цілому витрати за функціональною класифікацією ОЕСР національних рахунків, включаючи трансферти регіональним і місцевим урядам. Ця класифікація включає в себе охорону здоров'я, зміни в системі соціальної допомоги, пенсії по старості, капітальної інфраструктури та офіційна допомога на розвиток. В класифікації витрат за функціями національних рахунків ОЕСР включаються витрати на персонал, наприклад, зарплати лікарів і вчителів включені в охорону здоров'я та освіти. Третя категорія, інші ініціативи, включає в себе заходи, які не потрапляють до двох інших категорій. Ініціативи в цій категорії в основному стосуються загального скорочення видатків або заморожування суспільного споживання.

Вплив кількісного скорочення витрат як відсотка ВВП коливається в широких межах. Наприклад, Слове-

нія має велику частку скорочення витрат. У Нідерландах, незважаючи на скорочення ВВП відповідно до ОЕСР середній і кращому фінансовому становищі, ніж у більшості країн-членів ОЕСР, метою зниження дефіциту в межах п'ятирічної середньострокової програми скорочення витрат спонукало уряд пропонувати значний кумулятивний консолідації. Якщо загальна кількісна міра витрат включена в щорічний середній рейтинг зміни, високий річний вплив середньому кількісній мірі витрат в даний час в Естонії, Греції та Ірландії з річним впливом значно вище 1% ВВП. Через тиск ринку, а також критерії єврозони у випадку з Естонією, цих країн на початковому етапі плани консолідації в тому числі великі фінансові коригування раніше ніж інші країни. У більшості країн заходи витрати за програмами додати до консолідації, ніж оперативних заходів, що не є несподіваним, враховуючи велику частку програмних заходів. У Німеччині майже всі консолідації засновані на зниженні видатків за програмами. В інших країнах, як Канада, Чеська Республіка, Данія і Сполученому Королівстві, скорочення операційних витрат мають набагато більшу частку: вони припадає більше 40% від загального кількісного скорочення витрат. В Чеській Республіці і Естонії, інші ініціативи", мають відносно велику частку.

Оскільки суспільний фонд оплати праці становить значну частину державних витрат, показники зайнятості справляють істотний вплив на формування програм фінансової консолідації. У більшості країн ухвалено рішення щодо скорочення поточних видатків бюджету, хоча рівень деталізації заходів відрізняється. Поточні видатки центрального уряду Франції будуть скорочені на 10%. Нідерланди і Великобританія оголосили далекосяжні і вельми істотні скорочення оперативних витрат. У Нідерландах, економія на експлуатаційних витратах буде здійснюватися на всіх рівнях державного управління на суму 6 млрд. євро до 2015 року. Кумулятивне зниження експлуатаційних витрат п'ятирічного плану консолідації досягає більше 1% від ВВП у Нідерландах та в Естонії. Поточні бюджети всіх міністерств Великобританії будуть знижені від 33% до 42% до 2014 року. У Греції, очікується економія в розмірі 0,8% від ВВП тільки у 2011 році.

Приклади встановлення мораторію на підвищення операційних витрат до 2013 році наявні в Канаді та Данії, де передбачається заощадити в розмірі 0,5% від ВВП на операційні витрати датських міністерств. У Великобританії передбачено дворічне заморожування заробітної плати, у Чехії здійснюється скорочення заробітної плати на 10%, в Ірландії передбачено зниження заробітної плати приблизно на 14%. Загальне кількісне скорочення заробітної плати становить від 0,6% від ВВП у Греції до більше ніж 0,8% від ВВП в Угорщині, Ірландії та Португалії.

Таблиця 2. Цілі скорочення видатків на заробітну плату в країнах ОЕСР*

Країна	Заходи щодо скорочення видатків на заробітну плату
Бельгія	0,7% економія на витрати на персонал
Чехія	10% скорочення заробітної плати у державному секторі (за винятком вчителів).
Естонія	9% економії на витрати на персонал
Франція	Заморожування зарплат у суспільному секторі в 2011 році
Греція	допомоги скорочені на 20% в 2010 році. Скасування 13-го і 14-бонуси місяць для місячного заробітку вище EUR 3 000 (= 14%)
Ірландія	13,5% заробітної плати в державному секторі скорочення в 2009-10 рр. Подальше більш значне скорочення очікується в 2011-14
Португалія	5% скорочення заробітної плати у державному секторі. З 0,11% до 0,84% від ВВП передбачається скоротити заробітну плату до 2013 року
Словаччина	10% скорочення заробітної плати центрального уряду
Словенія	14% скорочення заробітної плати
Іспанія	5% скорочення заробітної плати в 2010 році, заморожені в 2011 році
Великобританія	Дворічне заморожування заробітної плати

У деяких країнах кількість зайнятих в державному секторі буде значно скорочена. Чеська Республіка планує звільнити 10% працівників державного сектору, за винятком вчителів. До 2014 року повинно бути менше

330000 працівників бюджетної сфери в Великобританії і близько 25000 в Ірландії. Франція, Греція, Португалія та Іспанія будуть тільки заміщати певну кількість вакантних посад або пенсійних співробітників.

Таблиця 3. Заходи щодо скорочення кількості зайнятих в суспільному секторі в країнах ОЕСР*

Країна	Заходи щодо скорочення штату працівників суспільного сектора
Австрія	3000 федеральних чиновників до 2014 року
Франція	97 000 робочих місць у державному секторі, тільки замінивши одним двох пенсіонерів державних службовців
Німеччина	10 000 робочих місць у державному федеральному секторі до 2014 року
Греція	Скорочення 20% працівників, які виходять на пенсію, зменшення кількості співробітників на державних короткострокових контрактах
Ірландія	24 750 робочих місць у державному секторі в 2014 році
Португалія	мораторій на набір персоналу державних службовців
Словенія	скорочення 1% працівників бюджетної сфери з 2010-11 рр.
Іспанія	10% заміщення вакантних посад у 2011-13 рр.
Великобританія	330 000 робочих місць у державному секторі в 2014 році

Джерело: OECD Fiscal Consolidation Survey 2010", Public Governance and Territorial Development Directorate, OECD, 2010, Paris

Може бути кілька причин скорочення фонду заробітної плати та суспільної зайнятості. Суспільний фонд заробітної плати сектора державного управління складає значну частину державних витрат і скорочення заробітної плати забезпечує негайне зниження витратів державного бюджету, отже, швидке поліпшення фінансового балансу. Скорочення персоналу також допомагає урядам знизити дефіцит бюджету, але зазвичай це займає триваліший час для повної реалізації заходів і отримати бюджетну економію можна лише з певною часовою затримкою. Однак, не менш важливим може бути сигнал, посланий ринкам і населенню щодо визначення уряду по поліпшенню фінансового балансу шляхом ухвалення політично важких рішень, скорочення заробітної плати і персоналу.

Державні фінанси в багатьох країнах ОЕСР сильно постраждали від недавньої економічної кризи. Дефіцит бюджету та державний борг зросли до неприйнятних рівнів, що змусило уряди цих країн здійснювати плани консолідації. На 31-му щорічному засіданні Робочої групи ОЕСР головних посадових осіб з бюджетних питань у 2010 році делегати підкреслили необхідність встановлення всеосяжного огляду реалізації планів консолідації з відновлення державних фінансів країнами-членами ОЕСР. Досвід зарубіжних країн засвідчив вагомий роль інституційних структур в якості ключових елементів для поліпшення бюджетної політики поряд із встановленням податково-бюджетних правил, обме-

женням середньострокових витратів бюджету і довгостроковим бюджетним прогнозуванням.

Висновки. Урахування унікального досвіду зарубіжних країн дозволить розвивати вітчизняну бюджетну систему та здійснювати реформування її інституційної структури з метою підтримки довгострокової бюджетної стійкості.

Список використаних джерел

1. Базилевич В.Д. Розвиток фінансового ринку в сучасних умовах // Фінанси України. – 2009 – № 12. – С. 5–12, с.12.
2. Богдан Т.П. Управління державним боргом і макрофінансові ризики в економіці України // Фінанси України. – 2011 – № 1. – С. 13–22.
3. Геєць В.М. Посткризові перспективи та проблеми розвитку економіки України й Росії (макроекономічний спектр) // Фінанси України. – 2011 – № 3. – С. 11–23.
4. Лютий І.О. Теоретико-методологічні засади бюджетної політики держави // Фінанси України. – 2009 – № 12. – С. 13–19.
5. Про Основні напрями бюджетної політики на 2012 рік: [затверджено Постановою Верховної Ради України від 13 травня 2011 року № 3358-VI]. // Голос України від 31.05.2011 – № 97.
6. Рибак С.О. Бюджетна стратегія в контексті структурних реформ // Фінанси України. – 2010 – № 12. – С. 32–43.
7. Фіскально-бюджетна та грошово-кредитна політика в Україні: проблеми та шляхи посилення взаємозв'язку : монографія / [А.І.Даниленко, А.А.Гриценко, В.В.Зимовець та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України А.І.Даниленка; НАН України ; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2010. – 456 с.
8. Ярошенко Ф.О. Бюджетні дефіцити як інструмент посткризового відновлення світової економіки // Фінанси України. – 2011 – № 1. – С. 3–12.
9. OECD Fiscal Consolidation Survey 2010", Public Governance and Territorial Development Directorate, OECD, 2010, Paris.
10. OECD Economic Outlook, Volume 2010/2, No. 88, OECD Publishing, Paris.

Стаття надійшла до редакції 11.03.13

В. Зайчикова, канд. екон. наук, ст. науч. сотр., докторант
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ФИНАНСОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ПОЛИТИКИ СТАБИЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ФИНАНСОВ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

В статье рассматриваются актуальные проблемы использования опыта зарубежных стран относительно мероприятий бюджетной политики по сокращению дефицита государственного бюджета, оптимизации бюджетных расходов в условиях финансовой нестабильности.

Ключевые слова: финансовая политика, бюджетная политика, государственный бюджет, бюджетный дефицит, бюджетные расходы.

V. Zaichykova, PhD, Associate Professor, Doctoral Candidate
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

FISCAL POLICY INSTRUMENTS OF STABILIZATION OF PUBLIC FINANCES IN FOREIGN COUNTRIES

The article deals with topical issues to use the experience of foreign countries on measures of fiscal policy in reducing the public deficit, streamlining expenditure in terms of financial instability.

Keywords: financial policy, fiscal policy, budget, budget deficit, budget expenditures.

УДК 336.221.336.76 (477)

Г. Калач, канд. екон. наук, доц.
Націон. ун-т ДПС України, Ірпінь

СУПЕРЕЧНОСТІ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ФУНКЦІОНАЛЬНО-ЦІЛЬОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Досліджено особливості інверсійного типу формування фондового ринку та його суперечності, обґрунтовано необхідність переходу до функціонально-цільового регулювання фондового ринку, запропоновано шляхи оптимізації інституціональної системи шляхом інтеграції функцій регулюючих органів.

Ключові слова: фондовий ринок, функціонально-цільове регулювання, інституціональна система фондового ринку.

Постановка проблеми. В світі відомо два основних шляхи здійснення інституційного розвитку – еволюція інституцій та інституціональне реформування (інституціональний конструктивізм – запозичення, привнесення інституцій). Особливістю формування фондового ринку постсоціалістичних країн є формування фондового ринку внаслідок інверсійного типу системної трансформації економіки. *"Інверсія* (на латині *inversion* – перегортання, перестановка) – термін, що означає зміну прямого порядку, стан розвитку процесу, коли завершення стає його початком" [1, с. 87].

Саме інверсійний тип перетворень визначив інституціональну структуру українського фондового ринку, яка створювалась в короткі терміни шляхом перенесення у вітчизняну практику іноземного досвіду функціонування інститутів та інструментів фондового ринку. Внаслідок цього виникла низка структурно-функціональних внутрішніх протиріччя фондового ринку, які свідчать, що вітчизняна модель фондового ринку залишається не сформованою, це вимагає нагального формування теоретичних концепцій та розробки практичних пропозицій щодо подальшого розвитку фондового ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теорії фондового ринку, визначення його особливостей на сучасному етапі зробили зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема Трахтенберг І.А., Я.Міркін, О.М.Мозговий, І.О.Школьник, І.О.Лютій, Куліш О.А. та інші. Особливостям інверсійного типу системних трансформацій присвячено праці А.А.Гриценка, Т.В.Гайдая.

Проте, віддаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних та зарубіжних вчених з даної проблематики, слід зауважити, що існує потреба у її подальшому дослідженні. **Невирішеними частинами проблеми** залишаються обґрунтування шляхів подальшого розвитку інституціональної структури фондового ринку, визначення напрямків оптимізуючого та дестабілізуючого впливу фондового ринку на стан економічної системи, та пошук шляхів розв'язання існуючих суперечностей в системі регулювання фондового ринку.

Метою статті є визначення особливостей інверсійного типу фондового ринку України, його суперечностей, обґрунтування необхідності переходу до моделі функціонально-цільового регулювання фондового ринку шляхом інтегрування розрізнених управлінських функцій в єдину систему.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прагнення у короткий термін побудувати в Україні "розвинений" фондовий ринок визначило його інституціональну побудову шляхом трансплантації (перенесення) розроблених в розвинених країнах інститутів та механізмів, які розвивалися в іншому інституційному середовищі, в українську практику без врахування національної специфіки. Відсутність фундаментальних передумов для трансплантації інститутів, запозичених як фрагменти соціально-економічної структури інших країн, призвела до виникнення протиріччя між рівнями розвитку формальної та реальної інституціоналізації.

Проявом суперечливої взаємодії формальних та неформальних інституцій під час реалізації інверсійного типу розвитку фондового ринку України є наступні протиріччя фондового ринку:

➤ протиріччя між необхідністю виконання державним інститутом фінансів традиційних функцій, пов'язаних з виконанням бюджету, і сучасних функцій, які пов'язані з формуванням та захистом фінансових ринків. Співвідношення витрат на виконання сучасних функцій до традиційних в світі становить 3,5/1, а в Україні – 1,6 /1. Це означає, що фінансова політика нашої держави не спрямована на формування конкурентоспроможного фінансового ринку, на створення сучасної держави. Це протиріччя є основним макроекономічним протиріччям фінансового ринку;

➤ між обсягом і динамікою фіктивного, втіленого в цінних паперах та реального капіталу, що надходить до емітентів і визначає динаміку їх розвитку. Внаслідок цього протиріччя на фондовому ринку виникають "цінові бульбашки", які провокують кризові явища. За період з 2000 по 2009 роки показник відношення капіталізації ринку цінних паперів до обсягу ВВП збільшився в 4,3 рази, в той час як обсяг ВВП збільшився за цей період лише в 1,7 рази, що говорить про те, що ціни на цінні папери формувалися переважно під впливом спекулятивної складової;

➤ між інституціональною моделлю реального сектору, яка наближена до континентально-європейської або японської моделі (переважання великих акціонерів в структурі власності акціонерних товариств), та інституціональною моделлю фондового ринку, яка побудована на основі англо-американської моделі (орієнтованої на залучення дрібних інвесторів до інвестування);

➤ між розгалуженою інфраструктурою фондового ринку та не значним за обсягом масштабом фондового ринку, функції деяких інститутів цієї інфраструктури дублюються, є неефективними;

➤ між вузько кон'юнктурним підходом професійних учасників до оцінки фінансових інструментів та необхідністю спрямування фінансових потоків в галузі, які найбільш ефективно використовують інвестиційні кошти;

➤ між необхідністю залучення фінансових ресурсів через фондовий та домінуванням на ринку сегменту державних цінних паперів, внаслідок цього, реальний сектор сприймає не фондовий ринок, а бюджет як природне джерело інвестиційних ресурсів, що, у свою чергу підштовхує до чергових державних запозичень, створюючи "порочне коло";

➤ між значним обсягом зобов'язань акціонерних товариств, що виникли в результаті роздержавлення власності та відсутністю еквівалентного забезпечення підприємств інвестиційними ресурсами. Результатом ідеології приватизації є недостатня пропозиція приваблених для портфельних інвесторів цінних паперів на фондовому ринку та нерозвиненість біржової торгівлі, це позбавляє підприємства можливостей для залучення фінансо-

вих ресурсів через механізми фондового ринку і змушує звертатися лише до системи банківського кредитування;

- між необхідністю підвищення ліквідності цінних паперів (яка повинна забезпечуватись високим рівнем дивідендів), та обмеженими можливостями емітентів здійснювати такі виплати;

- між високими потребами емітентів цінних паперів в залученні інвестиційних ресурсів за допомогою механізмів фондового ринку та низьким рівнем оцінки учасниками ринку потенційної та фактичної продуктивності активів емітентів;

- між інтересами мажоритарних та міноритарних інвесторів, між потребою у великих обсягах інвестиційних ресурсів та прагненням великих акціонерів встановити контроль над підприємством, шляхом захоплення власності. Ці протиріччя призводять до загострення корпоративних конфліктів, підвищення ризикованості вкладень в цінні папери і справляють вирішальний вплив на багато аспектів функціонування фондового ринку;

- між політикою фінансової лібералізації та низькою капіталізацією національних суб'єктів фондового ринку. Неконтрольовані трансграничні потоки капіталів, які мають переважно короткостроковий, спекулятивний характер, роблять фондовий ринок волатильним і вразливим до будь-яких негативних зовнішніх чинників;

- між невиправдано витратною торгівельно-розрахунковою інфраструктурою фондового ринку та вузьким спектром фінансових послуг, більшість яких має незадовільний рівень якості, а законні права та інтереси споживачів цих послуг погано захищені.

Отже, сучасний український фондовий ринок складається з окремих елементів, яким не вистачає інтеграції в цілісну інтегровану систему. Ефективність формування та розвитку такої системи залежить від регуляторного впливу як державних так і недержавних інституцій, тому що за способом регуляторного впливу інституційна система фондового ринку України належить до систем комбінованого типу. Регулювання фондового ринку здійснюється: із зовні – загальнонаціональними регуляторними інституціями та з середини – спеціальними інституціями.

Розвиток вітчизняного фондового ринку не можна вважати задовільним, тому що емітенти не виходять на ринок цінних паперів з метою отримання необхідних коштів, досі не працює належна депозитарна система, неефективно здійснюється як державне регулювання, так і саморегулювання фондового ринку. Невідкладною є проблема незахищеності законних прав інвесторів. Ринок ще не достатньо відкритий і прозорий для його учасників.

В практиці функціонування сучасних фондових ринків за ознакою об'єкта регулювання розрізняють 2 основні моделі організаційно-економічного механізму: за секторальним/інституційним принципом, коли регулювання здійснюється різними органами управління диференційовано по групах фінансових інститутів (об'єкт регулювання – комерційний банк, інвестиційна компанія, пенсійні фонди, страхові компанії), чи за функціональним/цільовим принципом, при якому функції встановлення норм, напрямків розвитку ринку, контролю, нагляду і захисту прав інвесторів здійснюються різними органами управління (діяльність на фондовому ринку, діяльність на кредитному та депозитному ринку), крім того існують змішані моделі, в яких створюється єдиний мегарегулятор фінансового ринку (об'єктом регулювання при цьому є фінансові конгломерати, які включають комерційні та інвестиційні банки, страхові компанії та інші фінансові інститути) [2].

В Україні, як і в деяких інших країнах з ринками, що розвиваються (Угорщині, Іспанії, Казахстані) здійснюються перехідні кроки до моделі функціонально-

го/цільового регулювання фондового ринку. Основним регулятором є Державна комісія по цінним паперам та фондовому ринку, окремі функції регулювання здійснюють Національний банк та Міністерство фінансів.

В сучасному організаційно-економічному механізмі регулювання фондового ринку в Україні можна виділити 4 рівні регулювання: рівень законодавчих органів, рівень державних регуляторних органів, рівень державних контролюючих органів; рівень саморегулювних організацій.

Функціонування законодавчих органів у складі організаційно-економічного механізму регулювання фінансового ринку здійснюється в нормотворчій діяльності Верховної Ради України, що сьогодні фактично зведена до оформлення законопроектів, які готуються в структурах виконавчої влади.

У системі органів державного регулювання, що здійснюють управлінські функції стосовно фондового ринку (функції його регуляторів), як найбільш важливих суб'єктів регулювання варто виділити Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку, на яку відповідно до Закону України "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні" покладено контроль та нагляд за дотриманням учасниками ринку цінних паперів вимог актів законодавства.

Відповідно до законодавства України державне регулювання щодо ринку банківських послуг здійснюється Національним банком України, щодо ринків цінних паперів та похідних цінних паперів – Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, щодо інших ринків фінансових послуг – Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України.

Реалізація державної політики у сфері приватизації здійснюється Фондом державного майна України.

Антимонопольний комітет України здійснює контроль за дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції в процесі обігу цінних паперів, контроль за концентрацією суб'єктів господарювання.

Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва виконує завдання щодо координування діяльності виконавчих органів у процесі розробки і реалізації політики, що стосується розвитку і підтримки підприємництва в Україні та здійснення державної регуляторної політики.

Міністерство юстиції України здійснює завдання щодо забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина у визначеній сфері, проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів, державної реєстрації нормативно-правових актів, координації нормотворчої діяльності центральних органів виконавчої влади та контролю за такою діяльністю.

Міністерство економіки України здійснює завдання щодо створення сприятливих економічних умов для функціонування суб'єктів господарювання усіх форм власності, розвитку ринкових відносин, конкурентного середовища, розроблення пропозицій щодо формування державної політики у сфері реалізації прав власності.

Міністерство фінансів України здійснює завдання щодо забезпечення реалізації єдиної державної фінансової, податкової політики, політики у сфері державного внутрішнього фінансового контролю.

При вирішенні найважливіших питань розвитку фондового ринку Комісія використовує інтелектуальний потенціал Консультаційно-експертної ради Комісії, до складу якої входять вчені, спеціалісти та практики, які надають вагомий методологічний підтримку у підготовці законодавчих та нормативних документів.

У рамках законодавства та у відповідності із загальнодержавною політикою у сфері зовнішніх відносин, яка має багатовекторний характер та орієнтована на за-

провадження в Україні світових стандартів регулювання економіки, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку співпрацює з органами регулювання ринку капіталів інших країн, міжнародними організаціями.

Процес дезінтермедіації (відмова від посередництва банків на ринку позикових капіталів на користь прямого випуску цінних паперів) сприяв консолідації сучасних фондових ринків, шляхом реформування регулюючої системи багатьох країн світу. Реформування полягало в тому, що замість великої кількості спеціалізованих організацій, що займалися моніторингом та контролем різних учасників фондового ринку (банків, торговців цінними паперами) був створений єдиний регулятор, що здійснює контроль за фінансовою системою в цілому. Таким шляхом розвиваються системи регулювання фінансової системи Канади, Норвегії, Данії, Швеції, Австралії, Сінгапура, країн Скандинавії, Великобританії, Японії.

В країнах, де створений єдиний регулятор, реально відбулася інтеграція фінансових ринків, сформувалися універсальні фінансові комплекси, контроль над якими рціонально здійснювати з єдиного центру.

Висновки. Наявність великої кількості регулюючих органів при невеликих масштабах самого фондового ринку в Україні породжує неузгодженість дій, конфлікти інтересів.

Необхідно перейти до нової моделі фондового ринку, яка б одночасно базувалася як на жорстких нормах та обмеженнях, так і на домовленостях між основними учасниками ринку, які стосуються концептуальних засад організації та розвитку фондового ринку.

Для цього необхідно:

- посилити співпрацю з міжнародними регуляторами в сфері попередження ризиків та моніторингу макроекономічної ситуації;

- досягти взаємоузгодженості між різними державними регуляторами. Повинні бути створені постійно діючі форми координації різних фінансових регуляторів з метою узгодження їх фінансової політики та попередження фінансових криз (спільні органи, робочі групи, комісії тощо). Регулятор повинен не лише розробляти нові правила, захищати права акціонерів, сприяти розкриттю інформації, але й стимулювати реструктуризацію фондового ринку, для того, щоб він більшою мірою сприяв довгостроковим інвестиціям у реальний сектор економіки. Доцільність створення в Україні єдиного фінансового регулятора є предметом наукових дискусій і потребує додаткового вивчення;

- створити умови для розвитку спільного інвестування, залучення коштів дрібних на фондовий ринок, для цього необхідно розробити заходи податкового стимулювання вкладень в фінансові активи для фізичних осіб;

- створити систему дієвого моніторингу за обсягом іноземних інвестицій в різні сегменти фондового ринку, з метою відстеження потоків спекулятивного капіталу та потоків "брудних" грошей на фондовому ринку;

- сприяти процесам концентрації в банківському секторі фондовому ринку. Треба йти шляхом зосередження торгівлі цінними паперами на регульованому ринку, дотримуватись вимог, які містяться в Директиві 2004/39/ЄС від 21.04.2004 р. "Про ринки фінансових інструментів". У відповідності до цієї Директиви, необхідною вимогою до біржі є наявність клірингово-розрахункової установи;

- вдосконалення пруденційних вимог і пруденційного нагляду, тобто підвищення вимог щодо обов'язкової наявності мінімального капіталу, який би відповідав рівневі ризиків фінансової установи; оволодіння процедурами оцінки якості активів і забезпечення, а також резервів для відшкодування можливих втрат за креди-

тами та інвестиціями; лімітів для обмеження ризику; наявності адекватної системи внутрішнього контролю та аудиту [3, с. 222].

Перспективи подальших досліджень. Потребує подальшого дослідження та обґрунтування ідея створення в Україні єдиного мегарегулятора. Сьогодні існують аргументи як у підтримку створення єдиного мегарегулятора, так і проти цього. Рациональність об'єднання функціональних регуляторів пов'язана, в першу чергу, з прагненням до економії витрат на утримання управлінських структур. Основними причинами створення єдиного мегарегулятора прихильники цього підходу вважають: незначний розмір ринків капіталу, недостатній рівень регулювання різних секторів ринку, недовлік ресурсів для фінансування діяльності регулюючих органів, непослідовність нормативно-правової бази [4, с. 63].

Сьогодні під мегарегулятором розуміють модель об'єданого або інтегрованого нагляду за фінансовим сектором. Така модель діє зараз приблизно в 50 країнах – як розвинених, так і тих, що розвиваються. Основним спонукальним чинником консолідації органів регулювання фондового ринку є формування додаткових переваг в умовах посилення конкурентного тиску, пов'язаного з процесами глобалізації.

За формальними ознаками мегарегулятором стає спеціалізована держустанова, уповноважена регулювати не менше двох із трьох категорій фінансових посередників (банки і страхові компанії; банки і компанії, що працюють на ринку цінних паперів; інвестиційні і страхові компанії). Із цього погляду мегарегулятора в Україні ще немає. Основними аргументами на користь створення в Україні єдиного мегарегулятора є наступні:

- основні учасники фондового ринку – банки, страхові компанії, пенсійні фонди або інвестиційні структури – використовують ті самі фінансові інструменти і зазнають тих самих ризиків, звідси виникає потреба в єдності їх регулювання;

- велику роль починають відігравати великі фінансові конгломерати, що належать одним власникам, але включають до свого складу різні структури. Нагляд за такими організаціями припускає консолідований підхід, а це також підсилює аргументи на користь створення мегарегулятора;

- переважання на фондовому ринку спекулятивних потоків капіталу збільшує можливості його перерозподілу шляхом штучного маніпулювання фінансовими потоками, сприяє збільшенню грошей, незабезпечених відповідним приростом виробництва, що потребує кардинальних змін в структурі організаційно-економічного механізму;

- відсутність єдиних правил і законів фінансового ринку, гарантії рівних прав учасників і захисту капіталу не сприяють планомірному розвитку ринку. Наявність дисбалансу між значними інвестиційними потребами та обмеженими можливостями отримання інвестором високих доходів від інвестування потребує державного контролю за цільовою спрямованістю інвестиційних потоків. Це дозволить державі гнучкіше реагувати на ризики, пов'язані зі специфікою діяльності піднаглядних суб'єктів, а також підвищити рівень погодженості при підготовці нормативно-правових актів, вплив яких може виходити за рамки окремого сегмента і реалізації наглядових функцій;

- в умовах кризи повноваження держорганів, що регулюють банківський і небанківський фінансові ринки, треба розширювати, а також упроваджувати сучасні стандарти, наближаючись до єдиної політики у сфері регулювання фінансових послуг та створення єдиного мегарегулятора. Вихід з кризи значною мірою залежатиме від скоординованості дій між урядом та НБУ, між регуляторами фінансових послуг та вищою владою. Саме

до такого висновку дійшли економічні експерти на Всесвітньому економічному форумі у Давосі, де обговорювалась криза в Україні [5].

➤ основними економічними причинами створення мегарегуляторів є наявність фінансових конгломератів (багатофункціональних фірм), діяльність яких потребує багатьох узгоджень між різними державними органами. Саме для подолання цієї проблеми створюється мегарегулятор, який будуватиметься за секторальним принципом – банки, цінні папери, страхування.

Імовірно, в найближчий перспективі, в Україні будуть поєднуватися функціональний та інституційний принцип державного регулювання фондового ринку. В цих умовах необхідним є розвиток різних форм взаємодії між фінансовими регуляторами, які б забезпечили цілісність та ефективність регулювання фондового ринку. Подібна взаємодія може забезпечуватися у таких формах:

➤ створення спільних органів регуляторів (колегії, міжвідомчі комісії, робочі групи, експертні ради);

➤ взаємне узгодження дій та політики, врахування взаємних інтересів регуляторів;

➤ спільна розробка концептуальних підходів щодо створення моделі ринку, програми його розвитку, запобігання створенню паралельних структур фондового ринку;

➤ узгодження процедури обміну інформацією з метою запобігання ризикам, інсайдерству, завчасне інформування про нові підходи до регулювання;

➤ спільне регулювання фінансових конгломератів, з визначенням основного регулятора, організація спільних процедур розробки норм та правил їх діяльності.

Список використаних джерел

1. Гайдай Т.В. Інституційно-еволюційний підхід у дослідженні інверсійного типу системної трансформації [Текст] // Т.В.Гайдай // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – Вып.37-1. – с.87.
2. Лансков П.М. Совершенствование механизма регулирования финансового рынка: [государством] [Текст] // П.М.Лансков// Финансы и кредит. – 2005 г. – №36. – с. 27-34.
3. Калач Г.М. Сучасні тенденції фінансової політики у сфері фондового ринку. [Текст] // Г.М.Калач // Актуальні проблеми економіки. Науковий економічний журнал. – 2009. – №6 (96). – с. 222.
4. Калач Г.М. Напрями удосконалення інституційної інфраструктури фондового ринку. [Текст] // Г.М.Калач// Науковий вісник Національної академії Державної податкової служби України (економіка, право). – 2007 – №1 (36). – с.63.
5. Суслів В. Хто відповідь перед вкладниками? [Текст] // В.Суслів //Урядовий кур'єр. – 19 лютого 2010. – № 32.

Стаття надійшла до редакції 11.03.13

Г. Калач, канд. екон. наук, доц.
Нац. ун-т ГНС України, Ірпень

ПРОТИВОРЕЧИЯ ФОРМИРОВАНИЯ МОДЕЛИ ФУНКЦИОНАЛЬНО-ЦЕЛЕВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ФОНДОВОГО РЫНКА УКРАИНЫ

Исследованы особенности инверсионного типа формирования фондового рынка и его противоречия, обоснована необходимость перехода к функционально-целевому регулированию фондового рынка, предложены пути оптимизации институциональной системы путем интеграции функций регулирующих органов.

Ключевые слова: фондовый рынок, функционально-целевое регулирование, институциональная система фондового рынка.

A. Kalach, PhD, Associate Professor
National State Tax Service University of Ukraine, Irpin

THE CONTRADICTIONS OF THE FORMATION OF FUNCTIONAL AND TARGET REGULATION OF THE STOCK MARKET OF UKRAINE

The characteristics of formation of the inversion type of the stock market and its contradictions were investigated, the necessity of transition to a functional-target regulation of the stock market was proved the ways of optimization of the institutional system by integrating the functions of regulatory authorities were proposed.

Keywords: the stock market, a functional-target regulation, the institutional system of the stock market.

УДК 336.02: 330.341.11

О. Катигрובה, канд. екон. наук, асист.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті визначено сутність системи фінансового забезпечення, її структуру та інструменти, проаналізовано особливості формування в Україні та розроблено рекомендації щодо його подальшого розвитку.

Ключові слова: фінансове забезпечення, фінансові інструменти, інвестиції, інноваційний розвиток, інновації, державна політика.

Постановка проблеми. В сучасних умовах зростання взаємної залежності країн інноваційний розвиток став запорукою загального прогресу, а також фактором формування та нарощування конкурентної сили, забезпечення добробуту населення. Це відбувається шляхом поширення базових та адаптивних інновацій в економічній системі та їх реалізації за принципом різношвидкісного руху. Стратегічними факторами успіху України в економічному змаганні за входження на світові ринки стають інноваційні зрушення.

Інноваційний шлях розвитку означає, що практично кожний цикл відтворення і кожна одиниця інвестицій повинні бути носіями нововведень, що поліпшують або змінюють технології виробництва з метою вищої кінцевої (економічної і соціальної) результативності. Залучення інвестицій, органічно поєднаних з національними

ресурсами та зусиллями, дозволяє генерувати за принципом ланцюгової реакції високий інтегральний ефект на основі застосування сучасних технологій.

Фінансування інноваційної сфери підтримує процес розвитку технологій та отримання доступу до ринків, починаючи з моменту здійснення інвестицій у виробничі ресурси та закінчуючи моментом надходження фінансів від продажу продукції [1, с. 260]. Однією із особливостей формування сучасної національної інноваційної системи є розробка і реалізація механізмів встановлення партнерських та кооперативних відносин між державою і бізнесом, серед яких провідну роль відіграє система фінансового забезпечення інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем розвитку інноваційної сфери, її фінансування, відтворення та ефективності використання ін-

вестиційних ресурсів в інноваційному процесі присвячено праці вітчизняних та зарубіжних економістів і учених, таких як Геець В. М., Ігнатюк А. І., Кваснюк Б. Є., Мешко Н. П., Осецький В. Л., Федулова Л. І. та інших науковців.

Мета роботи полягає у визначенні сутності системи фінансового забезпечення, її складових елементів, аналізі сучасного стану в Україні та розробці рекомендацій щодо подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система фінансового забезпечення інноваційного розвитку – економічні відносини з приводу фінансування інноваційної сфери шляхом відтворення Бюджету розвитку, створення міжрегіональних інноваційних фондів, мережі венчурних підприємств, розвитку інноваційного кредиту і страхування та інших заходів реалізації інноваційних проектів. Якісна взаємодія всіх складових елементів системи фінансового забезпечення передбачає наявність ефективної інноваційної інфраструктури, важливим елементом якої є інституційно-фінансова складова.

Інституційно-фінансова підсистема інноваційної інфраструктури охоплює механізми фінансування центрів розробок і аналітичних центрів, науково-дослідних інститутів, територіальні і галузеві органи управління, холдингові фінансово-промислові групи, приватних осіб, які беруть участь у відтворювальному процесі і формуванні кінцевого суспільного продукту. До її складу також належить сукупність державних інституцій, фінансових інститутів банківського і небанківського секторів, а саме інноваційних фондів і банків, венчурних фондів, бюджетних та позабюджетних кредитних організацій, промислово-фінансових груп, лізингових центрів і страхових компаній. Продуктом діяльності названих структур є розрахунки, інтелектуальні розробки, цільові програми розвитку, що передбачають залучення фінансового капіталу та його розподіл між пріоритетними сферами господарства у межах державної фінансової політики.

Суб'єктами державної політики щодо залучення фінансового капіталу є Національне агентство України з реконструкції та розвитку; Українська державна кредитно-інвестиційна компанія; Палата незалежних експертів з питань іноземних інвестицій; Координаційна рада з питань інвестиційно-клірингового співробітництва; Валютно-кредитна рада Кабінету Міністрів та Державний інвестиційно-кліринговий комітет. Основні завдання даних інститутів визначимо як формування державної політики при взаємодії з міжнародними фінансовими організаціями та закладами з метою залучення кредитів, грантів, іноземних інвестицій тощо; контроль за використанням наданих коштів; запобігання конфліктам між інвесторами та органами виконавчої влади; надання гарантій при залученні кредитів та ін.

Інвесторами при опосередкованому фінансуванні є інституційні інвестори. У широкому розумінні інституційні інвестори – будь-які фінансові посередники. У вузькому – пенсійні фонди, страхові компанії, інвестиційні фонди. Основне завдання інституційних інвесторів – акумулювати кошти, а потім через інструменти ринку цінних паперів розмістити їх у довгострокові інвестиційні проекти.

Основними функціями перелічених інститутів є забезпечення розширеного фінансування інноваційного процесу і підвищення ефективності використання ресурсів, тобто реалізація високорентабельних проектів, консалтингова підтримка, пряме і часткове фінансування, кредитування та інвестування.

Серед особливих інституціональних фінансових інструментів взаємодії складових елементів інноваційної інфраструктури нами виокремлено:

➤ державний грант – фінансова форма підтримки наукових досліджень і розробок, що забезпечує нормальні

умови наукової творчості та вимагає формування певних критеріїв (зокрема, вимоги до оцінки підсумків роботи);

➤ державний контракт на виконання досліджень і розробок використовується, коли отримані результати є сферою інтересів не тільки фірми-розробника, але і держави;

➤ кооперативні угоди типу CRADO і CRAFT. CRADO (Cooperative Research and Development Agreement) – Кооперативна угода про дослідження та розробки – була введена в США як інструмент підтримки кооперативних процесів між приватними і державними секторами, що не вимагав жорстко визначеного в часі заданого та миттєвого корисного результату, проте в ньому державі належало право контролю ходу робіт, чіткого розподілення права і внеску учасників угоди в ресурсне забезпечення; визначення принципів розподілу інтелектуальної власності. CRAFT (Cooperative Research Action for Technology) – кооперативна угода в контексті рамкових програм Європейського Союзу;

➤ фонд державного венчурного фінансування має за мету фінансову підтримку високотехнологічних фірм на початковому етапі досліджень;

➤ організації спін-офф – стартові компанії для здійснення трансферу технологій, що, як правило, створюються в межах університетів і бувають двох категорій: пасивні – дочірні утворення з метою передачі ліцензій; активні – більш складна форма, що утворюється фактично в процесі "виращування" нової технологічної фірми. Такі компанії повинні мати захищений законом абсолютний контроль над інтелектуальною власністю, на якій започатковується їх бізнес;

➤ бізнес-янголі – термін, що характеризує багатих людей, якікладають свої кошти в ранні стадії розвитку технологій. Проте це не меценатство, а вигідне вкладання капіталів і бажання безпосередньої участі в управлінні проектом [2].

Віддача науково-технічного потенціалу перебуває в чіткій кореляції із часткою валового внутрішнього продукту, що направляється на наукові дослідження. Світовий досвід показує, що при значенні цього показника менше 0,4 % наука може виконувати тільки соціально-культурну функцію в державі. Тільки при збільшенні питомої ваги витрат на науку більше 0,9 % ВВП можна розраховувати на помітний вплив науки на розвиток економіки, тобто при цьому рівні включається економічна функція науково-технічного потенціалу [3, с. 72].

Серед основних інституційних джерел фінансування інноваційної діяльності в промисловості України виділимо власні кошти й кошти інвесторів, частки яких у 2010 р. склали 59,4 % (4775,2 млн. грн.) і 30,0 % (2411,4 млн. грн.) відповідно, та державні бюджетні кошти, питома вага яких – 1,0 % (87 млн. грн.).

Доцільно відмітити нестабільну динаміку інвестицій в основний капітал. У 2010 р. їх обсяг склав 150667 млн. грн., що в 4 рази більше, ніж у 2002 р. Проте, оскільки у фінансуванні інвестицій найбільша питома вага належить саме коштам підприємств (близько 60 %), то з метою поживлення інвестиційної активності інноваційних підприємств виникає потреба у зростанні доходів підприємств, за рахунок яких можливо було б збільшити витрати на інновації, або у зростанні державної участі в фінансуванні ризикових робіт [4].

Механізм фінансування інноваційної сфери є важливим чинником структурування секторів науки. Існує тісний зв'язок фінансової залежності установи певного сектору від джерел фінансування та її відомого підпорядкування. Чим більший обсяг державних коштів одержує структура, тим більше державні інститути зацікавлені у обмеженні його розміну, мають важіль впливу

на установу та бажають управляти її діяльністю. Співвідношення обсягів коштів з різних джерел, серед яких основними є державний та місцеві бюджети, кошти вітчизняних та іноземних інвесторів, власні кошти організацій, визначає адміністративний статус установи та її ринкову поведінку.

В цілому в період за десять років спостерігаємо збільшення фінансування за всіма джерелами у декілька разів, що свідчить про підвищення уваги до наукових і науково-технічних робіт в Україні, проте здійснення такого фінансування вимагає більшої участі держави у підтримці інноваційного розвитку у податковій, кредитній, інституціональній та інших сферах.

Досвід показує, що найбільш ефективною формою організації інноваційного процесу є венчурне інвестування. Венчурні фонди – самостійні фінансові інститути, утворені на основі великих компаній з метою здійснення проектів з дослідження та комерціалізації результатів в галузі наукоємних та високотехнологічних розробок, що передбачають вкладення засобів у малі та середні підприємства з підвищеним ризиком неповернення інвестицій.

Венчурні фірми фінансують в усьому світі не більше 5 тисяч фірм на рік. Залучення венчурного капіталу можливе тільки у випадку, якщо характеристики пропонованого бізнесу мають потенціал, здатний через 5-7 років забезпечити щорічну реалізацію в обсязі 50 млн. долл. та щорічні темпи зростання доходу 40-60% [5, с. 237-240].

Оскільки власних коштів з метою фінансування інновацій може бути недостатньо, то з'являється необхідність одержання необхідних фінансових ресурсів ззовні. Одним із механізмів одержання цих коштів є кредити [6, с. 132]. Одним із інститутів, спрямованих на пошук фінансування інноваційного процесу, є інноваційний банк – різновид комерційного банку, що виконує функцію довгострокового фінансування та кредитування венчурного капіталу, впровадження винаходів та нововведень, спрямованих на підвищення технічного рівня виробництва, а також випуску нових високоефективних видів продукції. На відміну від інноваційного банку, джерелом фінансування наукових розробок інноваційного фонду є спонсорські внески, які розподіляються між учасниками інноваційного проекту на конкурсній (тендерній) основі.

Проте, з нашого погляду, банківський сектор сьогодні спроможний вирішити проблеми інноваційного розвитку лише для окремих промислових підприємств чи інноваційних проектів. Через неналежне опрацювання проектів, недостатнє обґрунтування їх реальності та економічної ефективності, невиконання вимог щодо оформлення необхідної документації є проблемами щодо кількості проектів, привабливих для інноваційних вкладів. Складність фінансування довгострокових інвестицій обумовлена недосконалістю інституціональної системи, обмеженістю власних ресурсів комерційних банків, недостатнім обсягом строкових депозитів у комерційних банках, наявністю істотних кредитних ризиків.

Зниження ступеню ризику інвестицій у інноваційний капітал досягається, головним чином, через страхування. Суттєвою проблемою в державі лишається слабкий розвиток інституцій страхування інновацій та недосконалість процедури страхування ризикових підприємств. У сучасних умовах в Україні страхові компанії, як правило, неохоче страхують вкладення в інноваційну діяльність, оскільки інвестиційні ризики призводять до часткової або повної втрати інвестицій, недоодержання (неодержання) запланованого прибутку від зроблених інвестицій та до додаткових витрат при реалізації застрахованої інвестиційної діяльності.

Вважаємо, що економічне зростання на основі інновацій вимагає від фінансово-банківського сектору адекватного наповнення економіки фінансовими ресурсами, тобто ефективного фінансового забезпечення. За даних умов особливого значення набуває запровадження кредитування пріоритетних інноваційно-інвестиційних проектів через фінансові установи реконструкції та розвитку, підвищення капіталізації кредитно-фінансових інституцій, застосування та вдосконалення механізмів рефінансування й часткової компенсації ставки відсотку за кредитами комерційних банків, створення умов для розвитку небанківських фінансових установ, інституцій спільного інвестування, широкого використання іпотеки та лізингу.

Розумне, зважене посилення ролі держави при проведенні інноваційної політики передбачає важливість та актуальність формування бюджету розвитку для України; державні гарантії та страхування інвестицій, які скорочують інноваційні ризики; обґрунтовану підтримку вітчизняних виробників; проведення збалансованої зовнішньоекономічної політики, яка повинна бути пов'язана з програмами технічного переозброєння вітчизняних виробництв.

Логічно, що запропоновані вище заходи потребують посилення фінансування науки і науково-технічних розробок та освоєння їх результатів у виробництві. Безпосереднє державне інвестування в певні галузі економіки дозволить створити сприятливий клімат для активізації вкладень приватних інвесторів, тобто, з одного боку, держава є ініціатором і учасником інвестиційного процесу, а з іншого – через економіко-правове регулювання вона враховує і забезпечує інтереси приватних інвесторів [7, с. 180].

Для формування стабільного інноваційного зростання важливо розробити систему заходів державної фінансової політики щодо посилення фінансового забезпечення шляхом активізації та ефективного регулювання іноземних інвестицій в Україні. Традиція інвестувати не у стратегічно важливі для національної економіки галузі, а в найбільш рентабельні, що призводить до витіснення вітчизняних інвестицій, поступово вичерпує себе. Тому в умовах переходу до постіндустріального розвитку особливістю інституціоналізації інноваційної сфери є спрямування державного регулювання на нагромадження національного інвестиційного потенціалу.

На думку автора, пошуків іноземного інвестування повинне відбуватися як наслідок реального економічного зростання в державі, а не виступати як його чинник. Надходження прямих іноземних інвестицій повинні бути чітко обумовлені інтересами перебудови держави на засадах розвитку третинного і четвертинного секторів. Загальноновизнаною нині є важливість збільшення внутрішніх нагромаджень та заощаджень за рахунок залучення коштів населення для інвестування у розвиток галузей із швидким оборотом капіталу.

Основне призначення державного бюджету полягає у "формуванні централізованого фонду фінансових ресурсів держави та його використанні на задоволення найважливіших на даному етапі розвитку потреб суспільного відтворення" [8, с. 21]. Пріоритети прямого державного фінансування надаються, як правило, тим напрямкам, які не можуть бути профінансовані приватним сектором, оскільки великомасштабні науково-технічні проекти загальнодержавного значення вимагають великих витрат при наявності високого рівня ризику та невизначеності. В більшості ж випадків держава у більшою мірою стимулює приватні інвестиції. Логічною є думка, що в постіндустріальних країнах відмічається значне пошуків діяльності з підтримки наукоємного виробництва шляхом непрямих методів стимулювання замість прямого фінансування.

Найбільш розповсюдженою формою непрямого фінансування є використання податкових пільг, які сприяють проведенню НДДКР і здійсненню інноваційної діяльності:

- податкове стимулювання розвитку інформаційних технологій та сучасних телекомунікаційних засобів;
- пільгове оподаткування інноваційних підприємств на початкових стадіях освоєння ними нових технологій і організації випуску нової продукції;
- вивільнення від оподаткування прибутку, отриманого підприємством-патентовласником від використання винаходу (корисної моделі, промислового зразка) на строк окупності витрат на придбання ним патенту (ліцензії), але не більше ніж на 5 років;
- виключення з оподатковуваної бази всієї суми витрат організації і підприємств статей витрат на наукові дослідження і дослідно-конструкторські розробки, які безпосередньо пов'язані зі створенням і виробництвом нової конкурентоздатної продукції, або спрямовані на освоєння високих технологій;
- зменшення оподатковуваної бази всієї суми витрат через амортизаційні відрахування витрат на створення (придбання) основних засобів і модернізацію устаткування, які використовуються для виробництва і реалізації інноваційної продукції;
- повне звільнення від оподаткування частини прибутку, яка спрямовується на технологічний розвиток та модернізацію обладнання (за умов повного використання на ці цілі амортизаційних коштів);
- звільнення від оподаткування доходів і прибутку інноваційних підприємств, які експортують не менше 50 % товарів, виготовлених з використанням інтелектуальної власності і ноу-хау, на період повернення інвестицій;
- з метою стимулювання організації спільного виробництва звільнення на певний період від усіх видів податків (з наступним 50 % оподаткуванням) за умови випуску інноваційним підприємством імпортозамінної продукції та реалізації її всередині України.

В основі таких відносин має бути переорієнтація політики державних інституцій з фінансової донорської підтримки окремих підприємств і галузей виробництва на створення привабливих умов і середовища для інвестування інноваційної діяльності та розповсюдження інновацій у всіх секторах вітчизняної економіки. Зміст основних принципів встановлення державою обсягів капіталовкладень у розвиток інституцій продукування наукових знань та інновацій визначимо як:

- випереджаюче нарощування обсягів витрат у дану сферу порівняно з державними витратами на розвиток економіки в цілому;

➤ збалансування обсягів бюджетних витрат на науку, освіту та виробництво на раціональному для інноваційних моделей економіки рівні (1 : 3,5 : 5) [9, с. 373];

➤ забезпечення відносно вищого ступеню фінансування пріоритетних напрямів науки та інновацій, збалансованості обсягів витрат на фундаментальні, прикладні дослідження і розробки на рівні співвідношень 15% : 25% : 60%;

➤ стимулювання розвитку вітчизняних наукових шкіл, наукових установ, які мають статус національного надбання;

➤ забезпечення рівноправної участі України в загальноєвропейських науково-технічних програмах.

Висновки. Таким чином, необхідність становлення інноваційної моделі розвитку, складність впровадження нововведень у економічне життя суспільства зумовлюють необхідність формування системи фінансового забезпечення. Даний процес в Україні є нерівномірним, стикається з великою кількістю інституційних перешкод. Глибоких досліджень вимагає детальна розробка стратегії реалізації державної фінансової політики, спрямованої на поширення інноваційних засад господарювання, пошуки ефективних фінансових інструментів та методів, джерел фінансування інновацій з метою підвищення рівня конкурентоспроможності української економіки та вирішення найскладніших економічних проблем сучасності.

Список використаних джерел

1. Ігнатюк А.І. Галузеві ринки: теорія, практика, напрями регулювання: монографія / Ігнатюк А.І. – К.: ННЦ АІЕ, 2010. – 465 с.
2. Геєць В.М., Федулова Л.І., Багал Ю.М., Рудченко О.Ю., Осецький В.Л. Національна інноваційна система: зарубіжний досвід, стан в Україні: аналітичні матеріали до Парламентських слухань / В.М.Геєць (ред.), Л.І.Федулова (ред.). – К.: ІЕП НАН України, 2007. – 184 с.
3. Маліцький Б.А. Перспективні напрями науково-технологічного та інноваційного розвитку України / Маліцький Б.А., Попович О.С., Соловйов В.П. – К.: Фенікс, 2006. – 208 с.
4. Статистична інформація Офіційного сайту Комітету статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Шарко М.В. Концептуальные основы инновационного развития экономики Украины: теоретико-методологические аспекты / Шарко М.В. – Херсон: ХНТУ, 2005. – 394 с.
6. Мешко Н.П. Інноваційний розвиток країн світової економіки в умовах глобалізації: монографія / Мешко Н.П. – Донецьк: Юго-Восток, 2008. – 348 с.
7. Осецький В.Л. Інвестиції та інновації: проблеми теорії і практики: монографія / Осецький В.Л. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 412 с.
8. Юрій С.І. Казначейська система: підручник / Юрій С.І., Стоян В.І., Данич О.С. – 2-ге вид. змін. і доп. – Тернопіль: Карт-бланш, 2006. – 818 с.
9. Конкурентоспроможність національної економіки / [А.В. Бабак, С.Ф. Биконя, О.Ю. Болховітінова, Л.Ю. Волощенко, Т.В.Голікова]; Б.Є.Кваснюк (ред.). – К.: Фенікс, 2005. – 495 с.

Стаття надійшла до редакції 11.03.13

Катигрובה О., канд. экон. наук, ассист.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

СИСТЕМА ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ

В статье определено сущность системы финансового обеспечения, ее структуру и инструменты, проанализировано особенно-сти формирования в Украине и разработано рекомендации относительно ее дальнейшего развития.

Ключевые слова: финансовое обеспечение, финансовые инструменты, инвестиции, инновационное развитие, инновации, государственная политика.

Katygrobova O., PhD, assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE SYSTEM OF FINANCIAL SUPPORT FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE

The article explains the essence of financial providing system, its structure and instruments, analyzed the features of formation in Ukraine and developed recommendations for its further development.

Keywords: financial providing, financial instruments, investments, innovation development, innovation, public policy.

УДК 336.22

Т. Коляда, канд. екон. наук, ст. наук. співроб., доц.
Націон. ун-т ДПС України, Ірпінь,
Ю. Прохоров, наук. співроб.
Ін-т економ. та прогнозув. НАН України, Київ

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОДАТКУ ТОБІНА НА ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОМУ РИНКУ В УМОВАХ КРИЗИ ДОВІРИ ДО БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ЄВРОЗОНИ ТА ЗРОСТАННЯ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ

В статті проаналізовано аргументи щодо визначення доцільності запровадження податку Тобіна на фінансово-кредитному ринку в умовах кризи довіри до банківської системи Єврозони та зростання обсягів дефіциту державних фінансів, та зроблено прогнози для адаптації української банківської системи до нових умов функціонування.

Ключові слова: фінансово-кредитний ринок, доходи держави, податок на фінансові операції, рівень довіри до банківської системи.

Постановка проблеми. За час фінансової кризи, що охопила більшість провідних країн світу, на порятунк банківського сектора було витрачено близько 4,6 трлн. євро за рахунок коштів платників податків. Як заявив президент Єврокомісії Жозе Мануел Баррозу: "Настав час повертати борги". Тому у вересні 2011 р. Єврокомісія запропонувала Європарламенту з 2014 р. ввести податок на фінансові операції у всіх 27 країнах ЄС. Оскільки вважається, що цей податок дозволить реанімувати державні фінанси в ЄС [1].

За розрахунками фахівців Єврокомісії, новий податок на фінансові транзакції принесе 57 млрд. євро щорічно. Отримані від оподаткування гроші витратяться на суспільні потреби, як громадян, так і підприємств. Оскільки через звільнення від сплати ПДВ та отримання державної підтримки, фінансовий сектор знаходиться у більш вигідному становищі, порівняно з іншими секторами економіки, це не призведе до суттєвого зростання вартості послуг суб'єктів фінансового ринку через збільшення податкового навантаження на них. Крім того, введення потенційного податку на транзакції (угоди) одночасно може виступати механізмом попередження викривлення та асиметрії інформації про обсяги укладених договорів і страхування ризиків відносно ефективності діяльності системи в цілому, що збільшить рівень довіри до банківської системи.

За опитуванням служби Eurobarometer цей захід схвалює понад 65% громадян ЄС. Пропонується, що ставка податку може варіюватися: операції з акціями і облігаціями обкладатимуться збором у 0,1% з обороту, похідні інструменти – 0,01%. Новий податок призначений для банків, інвестиційних, брокерських і страхових компаній, пенсійних і хедж-фондів [1].

Ідея щодо введення "податку Тобіна" висувалася Німеччиною ще в 2009 році. Наприкінці того ж року ініціативу підтримали у Франції. Проте в жовтні 2010 року в Єврокомісії вирішили відкласти введення подібного податку, оскільки ця ідея не знайшла підтримки в США і Міжнародному валютному фонді, а також у багатьох членів ЄС. Тому у серпні 2011 року лідери Німеччини і Франції знов заявили про необхідність введення в Євросоюзі загального податку на фінансові операції. Але 28 вересня поточного року проти нового податку виступили у Великобританії, де розташований один з найбільших світових банківських центрів. В Уряді країни підкреслили, що "не мають нічого проти ідеї самого податку, але вважають, що вводити його потрібно відразу у всьому світі" [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню впливу податкових важелів державного регулювання на ефективність функціонування фінансової (насамперед, банківської) системи присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: А. Гальчинського, В. Геєця, Т. Єфіменко, Ю. Іванова, В. Корнєєва, І. Лютого, В. Опаріна, А. Соколовської, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія, а також Н. Рубіні,

П. Самуельсона, Р. Солоу, Дж. Стігліца, Дж. Тобіна, М. Фрідмана, С. Фішера та інших.

Метою статті є визначення доцільності запровадження податку Тобіна на фінансово-кредитному ринку в умовах кризи довіри до банківської системи Єврозони та зростання обсягів дефіциту державних фінансів, та розробка пропозицій щодо адаптації української банківської системи до нових умов функціонування.

Виклад основного матеріалу. Розробка нових підходів до регулювання фінансової системи у кризовий та посткризовий періоди є досить складною та дискусійною проблемою. На даний момент найбільш актуальним в світовій фінансовій спільноті є обговорення питання про доцільність впровадження податку на фінансові транзакції (операції) – трансграничні або мережеві крос-ринки. Такий обмежувальний податок найчастіше називають ще податком Тобіна, тим самим підкреслюючи, що саме Нобелівський лауреат Джеймс Тобін запропонував таку ідею на початку 1970-х років. Проте пропозиція вченого-економіста мала певні обмеження. Вона стосувалася лише валютних транзакцій і була спрямована на обмеження обсягів вказаних операцій трансграничних перетікань капіталу, замість сприяння підвищенню їх прибутковості. Зокрема, Тобін пропонував ввести помірний податок на операції з іноземними валютами із ставкою на рівні 0,1–0,25%, що сприяло б різкому скороченню трансграничних валютних спекуляцій і зробило б велику їх частину економічно не вигідною, а також понизило б їх шкоду, особливо для країн, що розвиваються. За оцінками Тобіна, цей податок здатний щорік акумулювати не менш ніж 150 млрд. дол. до бюджетів (за умови запровадження у всьому світі) [3].

Впродовж тривалого періоду "гіпотетичний" податок Тобіна розглядався економістами немарксистських та інших альтернативних мейнстріму економічних шкіл швидше як інструмент можливого перерозподілу світового багатства від провідних країн до менш розвинених" [3, с.45] Його роль стримуючого антикризового чинника, що перешкоджає надмірному зростанню операцій із "віртуальними" деривативами тимчасово залишалася недооціненою.

В той же час деякі з сучасних прибічників податку на фінансові операції розглядають його, перш за все, як потенційне джерело формування доходів держави. В умовах значних дефіцитів бюджетів багатьох країн світу (в першу чергу, Греції, Ісландії, країн Балтії та ін.) і тенденції до можливого зростання в 2011–12 роках дефіциту державного бюджету в інших країнах, у тому числі й в Україні, від вчених і практиків потрібний дуже уважений підхід до розробки варіантів бюджетної політики. Зокрема, опрацьовуються підходи, що передбачають справедливий і адекватний вклад фінансового сектора у формування доходів держави. Можна це сприймати як компенсацію за будь-які антикризові заходи, пов'язані з державним втручанням у функціонування фінансової системи і реформуванням нагляду за фінансовим ринком.

При цьому мало хто з фахівців та практиків акцентує увагу, що сам Дж.Тобін за рік до смерті фактично відрікся від свого головного дітища. Так, у своїй статті "Це не мій податок" [4], опублікованій у 2001 р. Тобін відмітив, що більш ніж через 30 років після того, як він "вперше сформулював ідею податку на міжнародні спекулятивні валютні операції, "податок Тобіна" почав набувати популярності". Глави урядів Франції та Німеччини, "як і багаточисельні критики глобалізації, висловилися в його підтримку." Але Тобін підкреслював, що "у зоні євро, звичайно, таких операцій немає" [4].

Повертаючись до 1970-х рр. коли долар переживав нелегкі часи і ситуація на валютному ринку ставала важливим питанням для політиків і економістів у всьому світі після того, як Бреттон-Вудська валютна система припинила існування після виходу з неї США, Тобін повторює, що тоді "фінансисти і економісти обговорювали питання, чи відновлювати систему фіксованих валютних курсів або вводити плаваючі курси." Він вважав, що різниця між цими валютними системами перебільшена, оскільки "фіксовані курси в реальності не були фіксованими". Це була плаваюча прив'язка: "курс змінювався, коли валютні резерви центрального банку скорочувалися унаслідок зростання дефіциту торговельного балансу або спекулятивних атак на валюту". МВФ дозволяв використовувати інструменти валютного контролю для запобігання відтоку капіталу, але їх ефективність зменшувалася.

Технології системи комунікацій і розрахунків вже тоді розвивалися так швидко, що за словами Тобіна, "будь-яка людина у будь-який час в будь-якому місці світу могла швидко і без проблем провести фінансову операцію". У 1971 р. з'явилися пропозиції ввести єдину світову валюту, або утворити всесвітній валютний союз. Тобін думав, що це "дуже бажано, але неможливо – ні тоді, ні зараз, – враховуючи те, що всі країни – різні. Сьогодні (у 2001р.) *це незрозуміло, що буде з євро*. А ситуація, що склалася в Аргентині (дефолт після краху прив'язки національної валюти до долара США), служить нам уроком".

Тобін в 1971 р. вважав, що "міжнародна валютна реформа повинна дати відповідь не на питання, який курс доцільний – фіксований або плаваючий, а на питання, як добитися відносної стабільності ринкових валютних курсів". Він пригадав, як "Мейнард Кейнс після краху на фондовому ринку в 1929 р. розглядав питання про доцільність введення податку із обігу, аби "прив'язати" інвесторів до їх активів. Він тоді думав про американських спекулянтів; на його думку, такий податок на Лондонській фондовій біржі в значній мірі зміг би протверезити його співвітчизників – британців" [5].

Головним прагненням Тобіна було зберегти певну міру національної автономії. Серед аргументів, що приводив Тобін, основним є те, що "арбітраж і спекулятивні операції утримують процентні ставки на грошовому ринку (з поправкою на ризик) на одному рівні у всіх країнах", не дозволяючи центробанкам "підганяти" грошову політику під особливості національної економіки. Проте якщо з "арбітражних і спекулятивних операцій постійно стягувати податок, процентні ставки в Нью-Йорку, Токіо та якій-небудь третій країні відрізняться".

Податок величиною в 0,05%, спочатку запропонований Тобіном – сума, якою можна нехтувати, якщо йдеться про однократну транзакцію. Проте якщо платити його щотижня, то річний дохід від операцій скорочується на 2,5 процентних пункту. Ще більше знижується прибутковість щоденних операцій. Цей "буфер" в 2,5%, за думкою Тобіна, дає центробанкам можливість маневрувати своїми ставками.

Тобін нагадає, що про цю ідею "ніхто не згадував протягом багатьох років. У США цей захід продовжують ігнорувати, проте в Європі *"податок Тобіна" стає улюбленим коником різних реформаторських і*

протестських рухів. Повинен сказати, що я не маю з ними нічого спільного і нічого не знаю про їх платформи" [4]. Тобін підкреслює, що ця заява не означає, що він відмовляється від власної пропозиції. "Я передбачаю, що більшість прибічників "мого" податку бажають лише кращого, але я категорично відкидаю методи боротьби, вживані екстремістами. Як і більшість економістів, я підтримую свободу торгівлі і виступаю за інвестиції в економіку бідних країн – і приватні, і державні. Крім того, я вважаю існування Світового банку і МВФ виправданим, хоча критично відношуся до деяких їх методів і дій. Я підтримую зміцнення їх ресурсів і розширення повноважень. *В ідеалі МВФ міг би бути організацією, відповідальною за збір податку на транзакції*" [4].

Тобін усвідомлював недоліки своєї пропозиції: те, що податок погіршуватиме ліквідність, і в те, що його доведеться збирати як із дестабілізуючих транзакцій спекулянтів, так і зі стабілізуючих транзакцій. На його думку, "сенса податку в тому, що він найсильніше б'є по тим, хто здійснює операції частіше. На ринку постійно відбуваються операції по купівлі-продажу валюти між банками-ділерами". Податок, наполягає Тобін, слід стягувати "не з кожного переказу грошей, а з суми, на яку змінилася позиція банку за якийсь період, наприклад за тиждень". Аби нейтралізувати вплив податкових офшорів, *податок, на думку Тобіна, слід стягувати у всіх країнах, де валютообмінні операції є значною частиною банківського бізнесу* [5].

Тобін не намагався пропонувати свій податок як податок для ООН, у чому його звинувачували деякі американські сенатори. Він вважав, що такий податок "повинен збирати уряд кожної країни відповідно до звичайних місцевих процедур і воно ж повинне самостійно вирішувати, як поступати з вирученими коштами".

Тобін із самого початку пропонував, що надходження від податку з транзакцій доцільно було б спрямовувати на які-небудь міжнародні проекти, наприклад на проекти Світового банку. Він підкреслює, що рішення цього питання ніколи не було головною метою його роботи. Насправді метою було зниження обсягу оподатковуваних транзакцій. Проте як сумно резюмує Нобелівський лауреат 1988 р., "тепер зрозуміло, що *ентузіазмів "мого" податку більш всього надихають можливі надходження від нього, а також помилкова думка, що такий податок може якимсь чином позбавити світ від жавів глобалізації*" [4].

Плани Європейського Союзу щодо запровадження з 2014 р. transaction tax не у світовому масштабі, а лише у банківській системі ЄС, спрямовані дійсно більше "можливими надходженнями" від податку Тобіна, який у британській пресі в критичних статтях вже назвали "податком Робіна (Гуда)" [1].

Найбільш гострою проблемою, з точки зору фахівців МВФ, у найближчій період стане фінансування банків і суверенних структур, особливо в деяких уразливих країнах Єврозони. Як зазначено у Доповіді МВФ з питань глобальної фінансової стабільності: "заходи політики, націлені на бюджетну консолідацію і зміцнення банківських балансів в цих країнах, повинні підтримуватися надійними гарантіями того, що багатобічні механізми підтримки є досить гнучкими і володіють достатніми засобами для сприяння впорядкованому зниженню левериджу без створення додаткової напруженості з бюджетом або банківським фінансуванням" [6].

Аналітики МВФ вважають, що "в цілому, не дивлячись на передачу ризиків від приватного сектора до державного під час кризи, довіра до банківської системи в багатьох країнах з розвинутою економікою не була відновлена" [7]. Рівень довіри до банків – потенційних суб'єктів нового оподаткування податком на транзакції, як і раніше характеризується, за розрахунками МВФ "негативним взаємозв'язком з суверенними ризиками в зоні євро" [7].

Тому у базисному сценарії розвитку подій на світових фінансових ринках МВФ прогнозує, що в 2011-12 рр. підвищення витрат на фінансування і зростаюча сума нагромадженого державного боргу приведуть до збільшення державних процентних платежів в більшості країн з розвинутою економікою.

Європейська банківська система, обтяжена кредитами корпоративному сектору, якість яких знижується в умовах кризи, після триваючого зниження кредитних рейтингів держав та провідних банків ЄС знаходиться під великим, але слабо контрольованим державними регуляторами ризиком знецінення банківських інвестицій у суверенні цінні папери проблемних країн Зони PIIGS, якими фінансується дефіцит їхнього державного боргу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Тому можна зробити висновок, що додаткове податкове навантаження може виявитися суттєвою проблемою для банків зони Євро, посилить існуючі протиріччя між Великобританією, як потужним світовим фінансовим центром, та іншими країнами-членами ЄС, а також спричинить у середньостроковій перспективі відтік коштів з європейських ринків цінних паперів на американські та азійські фондові та ф'ючерсні біржі, та призведе до збільшення частки банківських транзакцій на позабіржових ринках у офшорних зонах та Швейцарії, що знаходяться поза регулюванням Євросоюзу. Це знизить базу оподаткування фінансових транзакцій у межах Єврозони та призведе до неотримання очікуваних Єврокомісією додаткових надходжень до бюджету ЄС.

Т. Коляда, канд. екон. наук, доц., ст. науч. сотр.
Национ. ун-т ГНС України, Ірпень,
Ю. Прозоров, науч. сотр.
Ин-т экон. и прогноз. НАН Украины, Киев

ВНЕДРЕНИЕ НАЛОГА ТОБИНА НА ФИНАНСОВО-КРЕДИТНОМ РЫНКЕ В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА ДОВЕРИЯ К БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЕ ЕВРОЗОНЫ И РОСТА ДЕФИЦИТА ГОСУДАРСТВЕННЫХ ФИНАНСОВ

В статье проанализированы аргументы относительно определения целесообразности внедрения налога Тобина на финансово-кредитном рынке в условиях кризиса доверия к банковской системе Еврозоны и роста объемов дефицита государственных финансов, и сделаны прогнозы для адаптации украинской банковской системы к новым условиям функционирования.

Ключевые слова: финансово-кредитный рынок, доходы государства, налог на финансовые операции, уровень доверия к банковской системе.

T. Kolyada, PhD, Associate Professor
National State Tax Service University of Ukraine, Irpin,
Yu. Prozorov, Institute for Economics and Forecasting
Ukrainian National Academy of Sciences, Kyiv

INTRODUCTION OF TAX TOBINA AT THE FINANCIAL AND CREDIT MARKET IN THE CONDITIONS OF CRISIS OF TRUST TO BANKING SYSTEM OF EUROAREA AND GROWTH OF DEFICIT OF STATE FINANCES

In the article arguments are analysed in relation to determination of expedience of introduction of Tobin's tax at the financial and credit market in the conditions of crisis of trust to the banking system of Eurozone and growth of volumes of deficit of state finances, and prognoses are done for adaptation of the Ukrainian banking system to the new operating conditions.

Keywords: financial and credit market, profits of the state, tax on financial operations, level of trust to the banking system.

УДК 336.744

М. Романюк, канд. екон. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ,
Д. Аманжаєв, стажер
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ІПОТЕЧНИЙ РИНОК ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ МЕТИ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

В статті розглядаються шляхи забезпечення реалізації фінансової політики держави за допомогою іпотечного ринку: накопичення капіталу, розширення житлового будівництва, забезпечення соціального розвитку. Проведений аналіз переваг та недоліків основних зарубіжних моделей іпотечного ринку та ролі в них держави.

Ключові слова: іпотека, іпотечний капітал, іпотечний ринок, житлове будівництво, ощадно-позичкова модель, розширено-відкрита модель, соціально-економічна політика, усічено-відкрита модель.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Іпотечний ринок є невід'ємною частиною будь-якої економіки: від планової до ринкової. Наряду з інструментом поліпшення соціально-економічних умов він істотно впливає на економічну ситуацію в цілому. З

Подальші наукові розробки у цьому напрямку повинні показати чи доцільно Україні імплементувати новітнє Європейське законодавство щодо оподаткування фінансових транзакцій до вітчизняного Бюджетного та Податкового кодексів. Якщо такі податкові новації будуть визнані доцільними, то необхідно встановити оптимальний перехідний термін для адаптації української банківської системи до нових умов функціонування при збереженні конкурентоспроможності вітчизняних банків та зростання рівня довіри до банківської системи держави у цілому.

Список використаних джерел

1. Еврокомиссия предложила Европарламенту с 2014 г. ввести налог на финансовые операции во всех 27 странах ЕС // [Електронний ресурс] / Аналитический банковский портал. – 28.09.2011. // Режим доступу до статті: <http://www.my-banks.info>
2. European Commission financial tax opposed by UK // Режим доступу до статті: <http://www.bbc.co.uk/news/business-15090761>
3. Коляда Т.А., Прозоров Ю.В. Альтернативні інституційні підходи щодо змін у державному регулюванні довіри до фінансової системи: спеціальний банківський збір Обами чи податок Тобіна. // Журнал "Економічна теорія", № 2, 2010. – С. 39-46.
4. Тобин Дж. Это не мой налог // Газета Ведомости. – 20.09.2011. // Режим доступу до статті: <http://www.vedomosti.ru/newspaper/article/2001/09/20/34730>
5. Tobin J. The Tobin tax. Coping with Financial Volatility / James Tobin // Edited by Mahbub ul Haq Inge Kaul Isabelle Grunberg. Oxford University Press, New York Oxford, 1996. – 18 p.
6. Доповідь з питань глобальної фінансової стабільності // [Електронний ресурс] / Міжнародний валютний фонд. – Квітень 2011. – Режим доступу до статті: <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/fmu/2011/02/0611r.pdf>
7. Fiscal Exit: From Strategy to Implementation. Fiscal Monitor Update // [Електронний ресурс] / IMF. – November 2010. – Режим доступу до статті: <http://www.imf.org/external/russian/index.htm>

Стаття надійшла до редакції 11.03.13

іншого боку система іпотечного ринку є складним механізмом, що включає в себе такі підсистеми як ринок нерухомості, фондовий ринок, кредитний ринок та операції секьюритизації іпотечних активів тощо (рис. 1). За рахунок іпотеки здійснюється інвестування реального сектора економіки та збільшення його капіталу та вна-

слідок цього забезпечується стабільне зростання доходів у різних галузях економіки. Іпотека також є важливим інструментом національної системи заощаджень. За рахунок управління розгалуженими фінансовими потоками держава має можливість впливати на соціально-економічні процеси в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Аналізом питань функціонування та розвитку іпотечного ринку та ролі в ньому держави займалися ряд вітчизняних і закордонних учених: В. Д. Базилевич, О. Т. Євтух, О. С. Іванілов, В. Д. Лагутін, К. В. Паливода, А. В. Разумова, М. В. Тітенков, О. Л. Филипчук і ін.

Так, В. Д. Лагутін розглядає стан іпотечного ринку на території України, Росії й Казахстану, визначає основні перспективи розвитку цього ринку. Зокрема, один з напрямків розвитку кредитування ринку нерухомості він вбачає у впровадженні обігу іпотечних цінних паперів. К. В. Паливода висвітлює концептуальні основи, етапи розвитку й проблеми іпотечного житлового кредитування в Україні, зазначаючи при цьому, що, всі ці роки в загальній масі залучень коштів у іпотеку на юридичних осіб припадало не більше 1,5%, решта 98,5% – на фізичних осіб [8, с. 91].

Розглядаючи іпотеку як певний взаємозв'язок різних складових (елементів), що забезпечують рух ресурсів (цінностей) з метою одержання доходу (прибутку) і підвищення ефективності їхнього використання, О. Т. Євтух увів ключове поняття "іпотечний механізм" у наступному трактуванні: іпотечний механізм – це взаємозв'язок різних суб'єктів і об'єктів ринку на основі певних принципів, соціально-економічних важелів, методів, норм і процедур, що забезпечують дохідний рух ресурсів при довгостроковому кредитуванні під заставу нерухомості, що залишається в користуванні в заставника або третьої особи [4, с. 74]. Також він визначає методи управління ризиками іпотечного кредитування, аналізу фінансового стану й професійної діяльності позичальника при наданні іпотечного кредиту

Разом з тим дослідження питань, пов'язаних з іпотечним ринком як засобом реалізації економічних функцій держави на макрорівні продовжує залишатися актуаль-

ним. Особливої гостроти воно набуває у зв'язку з іпотечною кризою в США.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз іпотечного ринку як складової забезпечення реалізації фінансової політики держави.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових висновків. Іпотечний ринок є одним з складових ринку довгострокового капіталу. Він забезпечує залучення довгострокових ресурсів у реальний сектор економіки.

Ринок іпотечного кредитування є складовою частиною ринку іпотечного капіталу (рис. 1).

Всі елементи іпотечного механізму умовно поділені на дві великі групи. Перша група елементів складає "каркас" іпотечного механізму – предмети іпотеки. До другої групи належать елементи, які сприяють обігу капіталу: соціально-економічні важелі і принципи, нормативно-правове та інформаційне забезпечення, методи і процедури роботи іпотечного механізму.

Суб'єкти іпотечного механізму взаємодіють із різними ринками. Цей взаємозв'язок за певних умов дає можливість поживлення роботи на одному ринку переносити на інші ринки. Таким чином іпотека може давати поштовх широкому спектру економіки: від стимулювання накопичення внутрішніх коштів у державі до поживлення та розвитку різноманітних галузей народного господарства. Це досягається наявністю в іпотечному механізмі чіткого взаємозв'язку елементів, який забезпечує раціональне використання ресурсів. Ринок нерухомості з допомогою іпотечного механізму взаємодіє з ринком іпотечного капіталу, а разом вони створюють ринок іпотеки. Злиття двох ринків має велике значення для економіки: по-перше, сприяє підвищенню капіталізації ресурсів і, насамперед, забезпечує ефективне використання вільних грошових коштів; по-друге, розширює іпотеку від схеми "позичальник – кредитор" до схеми "позичальник – кінцевий інвестор"; по-третє, дає змогу згладити негативні характеристики ринків, небажані для суб'єктів іпотечного механізму, і розширити вплив позитивних характеристик.

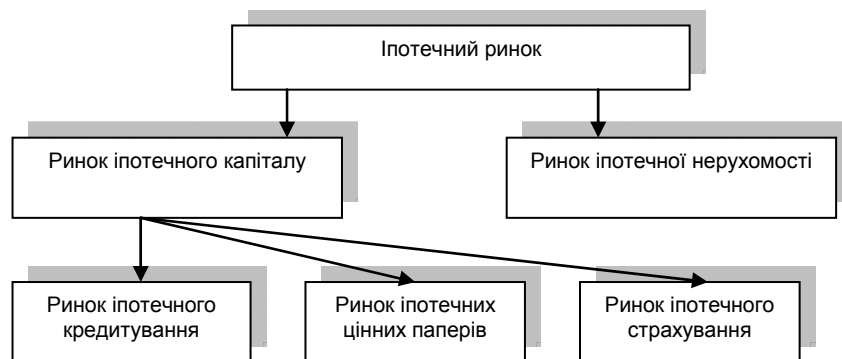

Рис. 1. Структура іпотечного ринку [2, с. 44]

В економічній літературі також уживається термін "іпотечна система" як сукупність елементів, зв'язаних у єдине ціле, які створюють єдину структуру іпотеки й взаємодіють за допомогою іпотечного механізму з метою ефективного розподілу ресурсів при довгостроковому кредитуванні під заставу нерухомого майна [4, с. 31].

Поряд з розглянутими вище термінами в економічній літературі розглядається також таке поняття як "іпотечний капітал" докладно досліджений і обґрунтований В. Д. Базилевичем і Н. П. Погорельцевою як об'єкт відносин на іпотечному ринку, характерними рисами якого є [2, с. 704]:

- забезпеченість заставою нерухомості зі збереженням за іпотекодавцем права володіння й користування предметом іпотеки;
- довгостроковість;
- функціонування у формі іпотечних кредитів і іпотечних цінних паперів;
- особливий механізм руху, що визначається інституціональною організацією іпотечного ринку;
- спрямованість на формування інвестиційних мотивацій на ринку нерухомості.

Аналіз функціонування ринку іпотечного капіталу свідчить, що за допомогою ринку вторинних заставних відбувається розподіл дохідності і ризиків його учасників.

Вторинний ринок заставних забезпечує ліквідність капіталу іпотечних кредиторів, пом'якшуючи при цьому циклічний потік позичкового капіталу, зв'язує грошову масу, додатково мобілізує кредитні ресурси, прискорює їх обіг і сприяє переливу в найбільш рентабельні галузі господарювання (проекти) і регіони.

Отже, іпотечний ринок – складе явище. В ньому переплітаються інтереси банків, клієнтів, страхових компаній, інвестиційних фондів, кредитних спілок, забудовників. Усі чинники, які впливають на роботу іпотечного механізму на макrorівні, можна умовно поділити на економічні, політичні, правові та історико-культурні. Одним з найважливіших факторів, який створює умови для ефективної роботи іпотечного механізму, крім ринку, є його державне регулювання. Немає жодної країни в світі, де б не спостерігалась участь держави у іпотечному ринку. Держава відіграє вагомий роль в його розвитку, у одних моделях іпотечного ринку її вплив менший (усічено-відкрита, розширено-відкрита), у інших – більш вагомий (збалансовано-автономна).

Світовий досвід сформував наступні основні види моделей іпотечного кредитування: усічено-відкрита (Англія, Данія, Іспанія), збалансовано-автономна (Німеччина), розширено-відкрита (США).

Усічено-відкрита модель є найбільш простішою моделлю. Надаючи довгострокові кредити населенню, банк у даній моделі залучає ресурси з різних джерел, включаючи міжбанківські кредити, цільові кредитні лінії, рахунки й депозити клієнтів, боргові цінні папери, а також кошти від продажу заставних паперів [5, с. 30].

Збалансовано-автономна або ощадно-позичкова модель іпотечного кредитування – це автономна збалансована модель іпотеки, що базується на ощадно-позичковому принципі функціонування по типу "будівельних ощадних кас" [10, с. 92]. Будівельна ощадна каса, що є замкнутою фінансовою структурою, починає свою діяльність із формування статутного капіталу й має на його основі власне джерело коштів для видачі кредитів. Всі кошти каси (власні й залучені) використовуються тільки для ведення статутної діяльності, тобто йдуть на фінансування будівництва житла й видачу іпотечних кредитів [7, с. 29].

Розширено-відкрита модель припускає використання дворівневої моделі ринку. Банк видає іпотечний кредит позичальнику в обмін на зобов'язання протягом певного строку щомісяця переводити в банк фіксовану суму. Це зобов'язання позичальника забезпечено заставою житла, що отримується. Банк продає кредит одному з іпотечних агентств, передаючи при цьому й зобов'язання по забезпеченню кредиту. Агентства відшкодовують банку виплачені позичальникові кошти, а банк переводить одержувані від позичальника щомісячні виплати за винятком свого прибутку (маржі) в агентство. Величину щомісячних виплат, тобто ставку, по якій агентство зобов'язується купувати іпотечні кредити, встановлює агентство на підставі вимог, пропонує інвесторами до прибутковості фінансових інструментів [6, с. 54].

Іпотечний ринок за збалансовано-автономної моделі є однорівневим, а за розширено-відкритої – дворівневим. Однорівнева модель (замкнута) є більш консервативною та замкнутою на ресурсах (як правило, депозитних вкладах), що формуються під іпотечний інвестиційний кредит. Для дворівневої моделі (незамкненої) притаманна наявність як первинного, так і вторинного ринку іпотеки. Дана модель більш ризикова, вона не замкнута на ресурсах, і іпотечні кредити надаються за загальноприйнятими стандартами з можливістю їх наступного перепродажу, сек'юритизації або використання як забезпечення для залучення рефінансування.

Вплив держави на розвиток іпотечного ринку може бути від прямого – часткова компенсація відсоткових ставок за іпотечними кредитами з державного бюджету,

до опосередкованого – включення витрат за іпотечним кредитом до податкового кредиту позичальника, а отже, зменшення його оподаткованого доходу.

Ефективність роботи іпотечного механізму на макrorівні проявляється в кількох напрямках: у збільшенні загальних активів у країні, інвестуванні реального сектора економіки, виникненні іпотечного мультиплікатора в економіці, розширенні системи інвестиційних інструментів у державі і трансформації інвестиційних потоків, зростанні багатства всіх учасників іпотечного механізму, створенні національної системи заощаджень, створенні умов для подолання кризових явищ у країні [6, с. 52]. Крім того, безумовно, іпотечний ринок, будучи інструментом фінансування будівництва житла, має соціально-економічні прояви.

На ріст багатства суспільства впливає ефективність функціонування іпотечного механізму. Крім постійних факторів, на роботу іпотечного механізму також можуть впливати і тимчасові фактори, які проявляються в певній економічній ситуації (інфляція, зміна кон'юнктури ринку та інше). У зв'язку з значним соціальним ефектом від розвитку механізму іпотеки, державі (законодавцю) повинна належати особлива роль в управлінні постійними і тимчасовими факторами. По-перше, законодавець повинен сприяти ефективній роботі всіх ринків, з якими пов'язана іпотечна система. По-друге, він повинен створити умови для вирішення проблем всередині іпотечного механізму.

Що стосується вдосконалення роботи ринку заставних, то держава повинна вжити заходи, які передбачають гарантії для інвесторів і банків у їх роботі з цінними паперами. Законодавець повинен створити умови для вільного обігу різноманітних заставних, які дають змогу розширити доступ позичальників й інвесторів до іпотек у різних економічних ситуаціях з одночасним захистом ресурсів кредиторів.

Держава повинна сприяти зниженню іпотечного процента за рахунок зниження облікової ставки Центрального банку і створювати умови для конкуренції фінансово-кредитних установ на іпотечному ринку. В ході конкуренції кредитор змушений удосконалювати менеджмент і прагнути до скорочення витрат, які є складовими вартості кредиту. Покращення розроблення і здійснення кредитної політики дає змогу банку ефективніше визначати кредитоспроможність позичальника і керувати ризиками за певним проектом або усім кредитним портфелем.

Розглядаючи моделі застосування іпотеки у середньо-азійських країнах, можна зазначити, що аналіз схем іпотечного ринку, що застосовуються у світовій практиці, буде корисним при формуванні шляхів впливу на іпотечний ринок для Туркменістану, адже середнє забезпечення житлом в Туркменістані становить 20 кв. м. на особу, що в три рази менше, ніж у розвинутих країнах [1]. Громадяни цих країн із середнім достатком змінюють житло 7-8 разів протягом життя, звичайно завдяки отриманню іпотечних кредитів.

В Туркменістані роль держави досить вагома у всіх сферах економіки, і на іпотечному ринку зокрема, що є традиційним для середньо-азійських країн. Проте це можна вважати позитивним фактором, оскільки саме завдяки цьому республіка меншою мірою була залежна від зовнішніх ринків та майже не зазнала впливу світової фінансово-економічної кризи. Даний вплив був опосередкований в основному через зниження попиту на нафту та газ. За двадцять років реформ Туркменістан зумів подолати трансформаційний спад та перевищити рівень економіки радянського періоду. Так, у 2009 році індекс ВВП Туркменістану склав 156% від рівня 1990 року [1]. Тому є всі передумови для розвитку іпотечного ринку як засобу реалізації фінансової політики держави в цій країні.

Світова фінансово-економічна криза визначила багато проблем іпотечного кредитування в Україні. Ста-

ном на 2008 рік кредитування населення на купівлю житла набуло масового характеру, що, в свою чергу призвело до стрімкого зростання цін на квартири. Низка комерційна грамотність кредиторів, зростання курсів іноземних валют щодо гривні та відсутність законів прямої дії на стягнення застави призвели до кризи іпотечного кредитування.

По своїй суті кредити на купівлю квартир в Україні були і залишаються звичайними комерційними кредитами без механізмів сек'юритизації. Головна ознака відмінності комерційного кредиту від іпотеки – це їх мета й процентна ставка. Комерційний кредит беруть під високі відсотки, розраховуючи на майбутній прибуток, що в підсумку дозволить погасити кредит, відсотки по ньому й мати залишок фінансових коштів у якості прибутку. Так звану іпотеку в Україні видавали й продовжують видавати по тому ж принципу, тобто як високоприбутковий комерційний продукт. Але іпотека – це кредит на покупку нерухомості під заставу цієї нерухомості. І вже по своїй цільовій категорії має на увазі низький банківський відсоток, тому що тут не передбачена комерційна діяльність і одержання прибутку. Така світова практика й іпотека в Україні нічим не повинна в цьому відрізнятися. Оскільки одна із цілей будь-якої держави – забезпечення своїх громадян житлом, то відсотки на іпотеку повинні бути в межах до 4 – 6 відсотків, що діють в більшості країн світу [9, с. 16].

Проте в Україні замість підтримки державою даного виду кредитування, склалася ситуація коли позичальник фактично фінансує ту ж таки державу. Як вже зазначалося, фактично іпотечний кредит в Україні – це комерційний кредит на загальних підставах. Тобто, сплачені позичальником за кредит кошти в кінцевому варіанті, після вирахування всіх видатків банку на обслуговування кредиту, трансформуються у банківський прибуток, частина якого йде у бюджет держави у вигляді податків. Тому від іпотечного кредитування отримують прибуток і банки і держава.

Іпотека в Україні потребує державної підтримки, і найпростіша схема надання насправді іпотечних кредитів без збитків для держави наступна:

- видача кредитів повинна здійснюватись Ощадним банком України. Логічно, що це повинен бути державний банк тому що комерційний банк не може безкоштовно забезпечити всіх недорогим житлом;
- відсоткова ставка повинна бути не більше 13-14% у національній валюті. Це за умови, що держава повністю усувається від цієї проблеми. Ці цифри скла-

даються з розрахунку очікуваної інфляції в 10-11% плюс оплата послуг банківських співробітників по обслуговуванню кредитів. При розробці державної програми забезпечення житлом малозабезпечених та молодих сімей відсоткова ставка повинна бути в межах 5-8% річних. При цьому погашення різниці у відсотках буде провадитися по окремій статті державного бюджету.

Висновки. Іпотечний ринок активно функціонує у розвинених державах світу і роль держави в ньому досить вагома. Це зумовлено декількома факторами. По-перше, залучення довгострокових коштів у будівництво житла зменшує тиск грошової маси на економіку держави, що, в свою чергу, знижує інфляційні процеси. По-друге, використання механізму іпотеки сприяє розв'язанню житлової проблеми як складової соціально-економічної політики держави. По-третє, іпотека – це форма інвестицій в реальний сектор економіки, що сприяє мультиплікаційним процесам відтворення капіталу. По-четверте, іпотечний механізм є складовою створення національної системи заощаджень. Тому іпотека є досить дієвим механізмом реалізації фінансової політики держави.

Список використаних джерел

1. Постанова Президента Туркменістану №5801 від 29.07.2002 р. "Про реалізацію квартир в індивідуальних домах підвищеної комфортності і покращеного планування в м. Ашхабаді і велаятських центрах".
2. Базилевич В.Д. Іпотечний ринок [Текст]: підручник / Базилевич В.Д., Погорельцева Н.П. – К.: Знання, 2008. – 715 с.
3. Гончарова Н.М. Удосконалення інституційних основ ринку іпотечного кредитування [текст] / Гончарова Н.М. // Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки. 2010. – С. 29 – 32.
4. Євтух О.Т. Іпотека як інструмент позабюджетного житлового інвестування [текст] / Євтух О.Т. // Фінанси України. – 1999. – №11. – с. 69-78.
5. Іванілов О.С. Іпотечне кредитування у країнах Західної Європи, США та України [текст] / Іванілов О.С., Тітенкова М. В. // Фінанси України. – 2007. – №4. – С.28 – 35.
6. Кручок С.І. Іпотечне кредитування: європейська практика та перспективи розвитку в Україні [текст] / Кручок С.І. – К.: Урожай, 2003. – 207 с.
7. Лимаренко В.А. Іпотечне кредитування – шлях до поліпшення соціально-економічних умов? [текст] / Лимаренко В.А. // Вісник Хмельницького національного університету 2010, №2, Т.1 – С. 224 – 228.
8. Паливода К. В. Капітальні інвестиції (на прикладі житлового будівництва в Україні) [Текст]: монографія / К. В. Паливода. – К.: Знання, 2009. – 711 с.
9. Петровська Л.М. Необхідність впровадження цільової моделі іпотечного ринку на теренах вітчизняної економіки [текст] / Петровська Л.М. // Рівненський інститут відкритого міжнародного університету розвитку людини "Україна". – 2010. – С. 15 – 18.
10. Разумова А.В. Аналіз моделей іпотечного кредитування, що живилися в мировій практиці, і можливості їх застосування на іпотечному ринку України [текст] / Разумова А.В. // Економічний простір. – №20/1, 2008. – С. 90 – 98.

Стаття надійшла до редакції 12.03.13

Н. Романюк, канд.еко. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ,
Д. Аманджаєв, стажер
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ИПОТЕЧНЫЙ РЫНОК КАК СПОСОБ ДОСТИЖЕНИЯ ЦЕЛИ ФИНАНСОВОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА

В статье рассматриваются пути обеспечения с помощью ипотечного рынка финансовой политики государства: в сфере накопления капитала, расширения жилищного строительства, обеспечения социального развития и др. Проведен анализ преимуществ и недостатков основных зарубежных моделей ипотечного рынка и роли в нем государства.

Ключевые слова: ипотека, ипотечный капитал, ипотечный рынок, жилищное строительство, ссудо-сберегательная модель, расширенно-открытая модель, социально-экономическая политика, усеченно-открытая модель.

N. Romaniuk, PhD, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv,
D. Amandzhaev, trainee
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

MORTGAGE MARKET AS A MEAN OF ACHIEVING THE STATE FINANCIAL POLICIES OBJECTIVE

The article discusses ways to ensure the implementation of financial policies of the state through the mortgage market: capital accumulation, expansion of house construction, providing social development. It is analyzed main advantages and disadvantages of foreign models of the mortgage market and the role of the state in them.

Keywords: mortgage, mortgage capital, mortgage market, housing, loan-economy model, expanded-opened model, socio-economic policy, truncated-opened model.

УДК 336.3

М. Свердан, канд. екон. наук, доц.
Міжгалузовий інститут управління, Київ

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ ТА УПРАВЛІННЯ БОРГОМ

Досліджуються питання державних запозичень, сучасних особливостей формування державного боргу та його управління. Проведена оцінка структури державного боргу та ймовірність виникнення боргових ризиків держави. Обґрунтовано пріоритети сучасної політики державних позик та обслуговування державного боргу.

Ключові слова: державні запозичення, державний борг, боргова політика держави, боргова безпека держави, державні боргові гарантії, управління державним боргом.

Постановка проблеми. Державний кредит – обов'язкова та невід'ємна компонента у фінансовій системі кожної країни. В умовах ринкової економіки механізм державних запозичень є надзвичайно масштабним та динамічним. Державні позики у системі ринкових відносин мають значення не лише у вирішенні державних фінансових питань, але й відіграють вагомий роль для суспільства через доволі потужний вплив на мікроекономічне середовище. Таким чином визначається як фінансовий статус держави, так й обумовлюється комплексна фінансово-економічна ситуація в країні загалом. Практика використання боргових зобов'язань в Україні підтверджує важливість державних запозичень під час проведення ринкових перетворень. Оптимізація державної політики щодо внутрішніх і зовнішніх запозичень та погашення фінансових зобов'язань відіграє важливу роль у реалізації визначених макроекономічних пріоритетів та можливостей проведення ефективної соціальної політики.

Нагромадження внутрішнього та зовнішнього державного боргу – іманентна ознака більшості країн з ринковою економікою. Державні позики часто використовуються як інструмент макроекономічного управління як під час прояву кризових явищ так і для реалізації програм економічного розвитку. У ході ринково-трансформаційних процесів в Україні нагромадження державного боргу відбувалося безсистемно, а запозичені кошти як правило спрямовувались на фінансування поточних видатків, наслідком чого була незбалансована структура державного боргу та, відповідно, режим його обслуговування й управління.

Сучасна світова динаміка нагромадження державних боргів спонукає до постійного відстеження й дослідження тенденцій державних боргових стратегій. Вивчення й аналіз закономірностей утворення державного боргу та прогнозування його динаміки створює умови для формування зваженої монетарної та фінансової політики держави. Зростання вимог до ефективності управління фінансами державного сектора економіки, необхідність прийняття зважених поточних і стратегічних управлінських рішень щодо державних боргових зобов'язань в умовах макроекономічної нестабільності та недопущення розвитку кризових явищ спричиняє необхідність розроблення цілісної системи аналізу, оцінки та прогнозування державного боргу.

Державні позики є інструментом залучення додаткового фінансування державою своїх функціональних повноважень. Однак залученням додаткових значних фінансових ресурсів для фінансування бюджетного дефіциту роль державних запозичень не обмежується. Істотною функціональною властивістю державних позик є їх реальна здатність розширювати ресурсну базу держави з метою фінансування перспективних видатків, що перетворює їх на активний засіб макроекономічного фінансового та монетарного регулювання. В сучасних умовах державні позики використовуються для досягнення фінансового балансу та макроекономічної рівноваги.

Здійснення нових запозичень та обслуговування боргу може суттєво впливати не тільки на фінансову політику держави, але й на стан і розвиток економіки країни цілому. Тому вивчення ролі державного боргу в економіці, його впливу на всі сектори економіки, на параметри монетарної та фінансової політики є необхідним елементом ефективної реалізації економічної стратегії країни та розв'язання першочергових завдань оперативного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відстежуючи фінансову історію розвитку сучасних економічно розвинутих держав, можна побачити, вони з давніх часів уряди країн зверталися до такого ефективного способу мобілізації фінансових ресурсів, як позики. Наявність державного боргу, його значний вплив на економіку та фінансовий стан держави зумовлюють потребу чіткої системи його управління. Механізм державних запозичень має місце практично в усіх країнах світу. При цьому, простежується чітка тенденція, що чим більш економічно розвинута країна, тим вищий рівень у неї запозичень і державного боргу.

В Україні державні позики також присутні: у зв'язку утворенням дефіцитного бюджету за роки незалежності сформувалася власна система державного боргу. Актуальність питання механізму реалізації державних запозичень є особливо важливою в періоду сучасних глобальних фінансово-економічних криз.

Втім, факт існування державного боргу не дає уяви про реальний фінансово-економічний стан держави. Зростання державного боргу – складне явище, обумовлене цілим рядом чинників, яке в кожній окремій країні за певних обставин може мати свою специфіку. Неефективне використання залучених коштів призводить до зростання державного боргу. Відтак, величина боргу та вплив його на економіку значною мірою залежать від механізму управління та обслуговування державних запозичень.

Основний блок питань у сфері дослідження державних позик включає такі найважливіші позиції: (1) вивчення особливостей функціонування механізму державних запозичень в сучасному динамічному соціально-економічному розвитку суспільства, визначення специфіки економічної природи державного кредиту [4; 9]; (2) дослідження місця державних позик у фінансовій системі держави та їх вплив на фінансово-економічну систему країни [8]; (3) вплив механізму державних запозичень на суспільний прогрес та соціально-економічне зростання суспільства [5; 6]; (4) обґрунтування засад та доцільності використання державних запозичень, напрямів ефективного розміщення позикових коштів держави [7]; (5) визначення співвідношення внутрішніх та зовнішніх часток позикових ресурсів та їх вплив на стан державних фінансів [2]; (6) дослідження фінансової безпеки держави у контексті реалізації механізму державних запозичень, визначення боргових ризиків у фінансовій діяльності держави [1; 10]; (7) вивчення сучасних особливостей формування державного боргу і його раціонального управління [3].

© Свердан М., 2013

Вплив державного боргу на економічний розвиток набуває особливої актуальності у кризовий період. Дефіцит державного бюджету та платіжного балансу, неефективний механізм залучення позик та їх використання, не врахування об'єктивних закономірностей управління державним боргом можуть призвести до загострення фінансової кризи. Управління державним боргом супроводжується рядом проблем, починаючи зі звуженості поняття державного боргу в національному законодавстві, що не сприяє більш реалістичному прогнозуванню основних макроекономічних показників соціально-економічного розвитку країни, ускладнюючи проблематику структуризації боргу та його управління. Незважаючи на ряд позитивних зрушень у сфері управління державним боргом, які відбулися протягом останніх років, необхідність вирішення проблеми оптимізації управління державним боргом є надзвичайно актуальною, оскільки за умов ринкової економіки фінансово-кредитна система держави є показником загальної динаміки соціально-економічного зростання, здійснюючи багатосторонній вплив на процеси суспільного відтворення та розвитку.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у систематизації наукових доробок у сфері державних запозичень, вивченні динаміки державного боргу поетапно за причинами і наслідками виникнення в період кризової економіки з метою ефективного управління державним боргом, обґрунтуванні перспективних проєктів як залучення позикових коштів, так і їх розміщення.

Виклад основного матеріалу. В ході свого еволюціонування фінансова система України постійно створювала та вдосконалювала інститут державного кредиту. Вперше ідея запровадження власного ринково-орієнтованого механізму державних позик мала місце наприкінці 1990 р. у Концепції переходу Української РСР до ринкової економіки (від 1.11.1990, № б/н). Ця ініціатива стала наслідком прийняття Декларації про державний суверенітет України (від 16.07.1990 р., №55-XII) та Закону УРСР "Про економічну самостійність Української РСР" (від 3.08.1990 р., №142-XII). За цими документами, в Україні активізуються у контексті оздоровлення грошово-фінансової системи процеси реформування та розбудови власної національної фінансово-бюджетної системи держави, в складі якої важливе місце займає державний кредит як об'єктивний та економічно аргументований з фінансових позицій елемент.

Динаміка державних позик в Україні дозволяє констатувати, що з самого початку мало місце безсистемне утворення та нагромадження боргу. Це відбувалося, зокрема, через: (1) залучення прямих кредитів Національного банку України, (2) надання гарантій українським підприємствам на іноземні кредити. Зазначене спонукало до прояву тенденції зростання ролі зовнішніх запозичень:

на початок 1995 р. частка зовнішньої заборгованості у структурі державного боргу України становила 75%. Державні позики на внутрішньому ринку в цей час практично не здійснювались. Посилення зовнішньої боргової політики відбулося починаючи з другої половини 1994 р. – тривали не тільки тенденції попередніх років, але й активізувались зв'язки з міжнародними фінансовими організаціями [2]. За цей період зовнішній борг зріс на 56%.

До того ж, однією з головних причин наявності державного кредиту в сучасних умовах є дефіцит бюджетних коштів. В Україні вперше в 1995 р. було здійснено фінансування дефіциту бюджету через реалізацію державної позики. Починаючи з цього часу, держава не здійснювала емісію грошових знаків для покриття бюджетної дефіцитності. Адже державний кредит є більш доцільною формою мінімізації (ліквідації) бюджетного дефіциту у порівнянні з грошовою емісією, наслідком якої є посилення інфляції. Втім, державні запозичення, мотивовані дефіцитом бюджету, автоматично зумовлюють інтенсифікацію процесу подальшого збільшення дефіцитності бюджету, що пов'язано з обставинами обслуговування і погашення державного боргу.

Доволі поширена форма державного кредиту – використання державою для фінансування своїх потреб коштів державного позикового фонду. Однак, наслідок цього відбувається заміщення фінансових ресурсів кредитними, що є економічно недоцільним, оскільки провокує загострення фінансової кризи та посилення інфляції. Хоча, в Україні саме ця форма державного кредиту активно використовувалась через дефіцит державних фінансових ресурсів в межах бюджетної системи країни.

Ринково-трансформаційні перетворення в Україні розпочались на загальному фоні глибоких фундаментальних макроекономічних зрушень та диспропорцій. Макроекономічна інституційно-інфраструктурна розбалансованість спричинила гострий дефіцит бюджету та платіжного балансу, мотивуючи швидкий розвиток державного боргу. Внаслідок цього істотно інтенсифікувалась фінансова діяльність держави у залученні у досить вагомих обсягах позикових коштів – як внутрішніх, так і зовнішніх.

Позики – це доволі швидкий для держави спосіб пошуку додаткових коштів, а старі борги погашати за рахунок нових запозичень. В Україні таких можливостей менше, ніж у багатьох країнах світу. Альтернатива проста й очевидна: позики слід здійснювати тоді, коли вони сприятимуть прискоренню зростання суспільства, а не вирішувати тимчасові фінансові труднощі бюджету. Крім цього, пильніше треба ставитись до збільшення гарантованих кредитів (з формальною державною гарантією і неявних умовних державних зобов'язань, особливо – до зростання заборгованості державних підприємств) (табл. 1).

Таблиця 1. Державний та гарантований державою борг України в 2004-2010 рр.*

Рік	Всього, млрд. \$	Державний борг			Гарантований борг		
		всього	внутрішній	зовнішній	всього	внутрішній	зовнішній
2004	16,096	9,992	1,184	8,808	3,521	0,182	3,339
2005	15,474	12,504	3,800	8,704	2,970	0,191	2,970
2006	15,950	13,092	3,289	9,803	2,858	0,191	2,857
2007	17,573	14,118	3,526	10,592	3,455	0,198	3,257
2008	24,599	16,973	5,801	11,172	7,626	0,260	7,366
2009	39,685	28,428	11,405	17,023	11,257	1,761	9,496
2010	54,289	40,629	17,793	22,836	13,660	1,737	11,924

*Складено на основі даних Міністерства фінансів України (на кінець року)

Простір для певного збільшення боргу в країні завжди існує, але тільки якщо ці гроші підуть на інвестиції в інфраструктуру. Хоча макроекономічні межі державних запозичень є жорсткими, а наслідки можуть бути жахливими.

За Бюджетним кодексом України, основна сума державного боргу не має бути вищою за 60% ВВП країни. Сьогодні державний борг в Україні становить понад \$56 млрд. (внутрішній борг – \$20 млрд., 35%; зовнішній

борг – \$36 млрд., 65%), що становить $\approx 40\%$ ВВП. Гарантований борг є досить вагомим і в загальному обсязі державного боргу України складає $\approx 33\%$.

У випадку налагодженої системи й організації державного кредиту, управління боргом держава не відмовляється від можливості мобілізації додаткового фінансового фонду навіть в умовах збалансованого бюджету, коли фінансування суспільних потреб відбувається на основі впевненості у повному фінансовому благополуччі, хоча фактично розвиток йде на дефіцитній основі і за рахунок майбутніх поколінь. Це засвідчує позикова практика країн з розвинутою ринковою економікою. При цьому, кошти фонду державного кредиту не повинні впливати на величину поточних звичайних доходів бюджету держави. Недотримання цього може призвести до серйозних негативних наслідків. Неминучим результатом такої практики буде розлад фінансової та грошово-кредитної системи держави.

На сьогодні економіка України потребує здійснення ефективних економічних реформ та стабільного економічного зростання. Забезпечення реалізації відповідної економічної політики не можливо без значних капіталовкладень, мобілізація яких здійснюється за рахунок внутрішніх та зовнішніх запозичень. Тому державні запозичення є об'єктивно необхідним інструментом сучасної фінансової політики держави. У фінансових системах країн, які зіштовхнулися з проблемою дефіциту державного бюджету, часто змушені вдаватися до державних запозичень. У разі обмеження внутрішніх ресурсів країни залучають зовнішні позики. Як правило, залучення зовнішніх державних позик впливає на економічне зростання, економічну активність в країні, оскільки воно стимулює споживання, або інвестиції у виробництво.

Вдаючись до позик, держава керується тим, що вони сприятимуть економічному зростанню, що, в свою чергу, забезпечить збільшення податкових надходжень до бюджету. Досягнутий економічний ріст повинен бути достатнім для забезпечення фінансування зростаючих поточних витрат та погашення позик разом з відсотками. Але існує інша сторона державних запозичень, особливо зовнішніх. Майбутні виплати за зовнішніми запозиченнями депресивно позначаються на економічному становищі в країні, оскільки відбувається вивіз ресурсів з країни. З постійним збільшенням загального обсягу запозичень збільшується частина коштів, що забезпечує погашення зобов'язань. В ситуації, коли нові позики використовуються на погашення старих зобов'язань, стимулюючи ефект на економіку країни здійснює тільки та частина нових позик, яка перевищує платежі по старих зобов'язаннях. Задля сталості цієї величини необхідно постійно збільшувати загальний обсяг державних запозичень. Зазначене, в першу чергу, стосується країн з неналагодженою економікою, які ще не здатні в короткостроковому періоді досягти необхідного економічного зростання та створити відповідну величину доданої вартості для забезпечення виплат по зобов'язаннях держави. Тому простежується ситуація, за якої країни зі слабо розвинутою економікою швидкими темпами нараховують борги, які стають все більш обтяжливими та ведуть до економічного спаду та макроекономічної нестабільності. Водночас, держави успішного реформування завдяки стійкому економічному зростанню за певного збільшення номінальних значень боргових зобов'язань мають тенденцію до поступового зниження частки боргу у валовому внутрішньому продукті.

Сучасні світові тенденції використання державних позик дають змогу констатувати такі дві позиції:

- зниження загального рівня оподаткування та зменшення частки податків у фінансуванні державних

видатків, що компенсується саме механізмом державних запозичень;

- інтенсифікація зовнішніх державних позик, особливо за участю міжнародних фінансових інститутів.

На сучасному етапі одним із шляхів мобілізації фінансових ресурсів є використання зовнішнього боргу, завдяки чому держава може споживати більше того, що може виробити її власна економіка. Особливо актуальною це є для молодшої держави, яка відчуває гостру потребу в зовнішніх запозиченнях. Разом з тим, доводиться враховувати свої можливості в обслуговуванні боргу, тому що надлишкове запозичення, а також нераціональне його використання можуть призвести до боргової кризи. Сучасна кредитно-фінансова політика держави, стратегія в економічній сфері об'єктивно пов'язані з діяльністю інститутів сприяння та стимулювання господарського розвитку. Реальне піднесення національної конкурентоспроможності можна реалізувати виключно за умов одночасного ефективного управління державними фінансами, правильного розподілу навантаження з виконання фінансових зобов'язань та борговими зобов'язаннями, підвищення ефективності використання науково-технічного потенціалу, за рахунок опанування внутрішнього і світового ринку високотехнологічної продукції. Об'єктивно з'являється потреба в інтегрованому розгляді кредитно-боргової проблематики та задач піднесення реального сектору національної економіки, що є безальтернативною умовою системності дослідження сучасних тенденцій та напрямів регулювання міжнародних боргових відносин.

Досліджуючи економічні передумови формування державного боргу слід зазначити, що значний бюджетний дефіцит є основним фактором формування державного боргу. Однак у довгостроковій перспективі значні державні запозичення призводять до зниження рівня споживання на душу населення, необхідності у підвищенні податкових надходжень для покриття витрат на обслуговування боргу та його погашення. Але трансформація економічної системи України, пов'язана зі здійсненням економічних, політичних, фінансових, кредитних, соціальних перетворень, потребує значних фінансово-кредитних ресурсів. Відсутність їх у розпорядженні держави в достатніх обсягах сприяє широкому використанню державних позик як вагомим методом мобілізації ресурсів.

Борговий фактор є визначальним у процесі структуризації видатків бюджету та врівноваження платіжного балансу України. Неординарність цього явища вимагає особливої уваги до теоретичних досліджень феномену державного боргу в перехідній економіці. Питання доцільності залучення коштів для фінансування державних витрат виникає тільки при зіткненні з фінансовими та політичними ускладненнями, до яких призводить надмірна заборгованість, а саме: обслуговування боргу складає значну частину видатків бюджету, що скорочує фінансування життєво необхідних витрат; неспроможність сплатити борг та відсотки за користування позиною веде до політичного та економічного пресингу з боку зарубіжних країн та внутрішнього розладу, до втрати державності. Проблема полягає не в існуванні боргу як явища, а з його розмірі, вартості та напрямках використання залучених коштів.

Спроможність у повному обсязі обслуговувати та своєчасно погашати державний борг є одним із показників фінансової стабільності країни, який закріплює за державою імідж надійного позичальника та відкриває перед нею можливості до нових позик на більш вигідних умовах.

Висновки. Механізм державних запозичень повинен сприяти вирішенню не тільки проблем, які існують у сфері державних фінансів України, але й наблизитись

до розв'язання інших завдань українського народу в ході суспільної еволюції, забезпечуючи стабільність та стимулюючи процес соціально-економічного зростання у сприятливих макроекономічних умовах. Державний кредит не набув суспільного значення та визнання, не відіграючи в реальному житті для суспільства відчутної ролі – соціальної та економічної. Важливим є лише тягар державного боргу, який, постійно нагромаджуючись, непосильно покладається на суспільство, а особливо – на майбутні покоління.

Список використаних джерел

1. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) Монографія. – К.: Вид. Київ-го нац-го торг.-екон-го ун-ту, 2004. – 759 с.
2. Вахненко Т.П. Зовнішні боргові зобов'язання у системі світових фінансово-економічних відносин. – К.: Фенікс, 2006. – 538 с.

М. Свердан, канд. екон. наук, доц., доц.
Межотраслевой институт управления, Киев

ФИНАНСОВАЯ ПОЛИТИКА ГОСУДАРСТВА В ОБЛАСТИ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ЗАЙМОВ И УПРАВЛЕНИЯ ДОЛГОМ

Исследуются вопросы государственных заимствований, современных особенностей формирования государственного долга и его управление. Проведена оценка структуры государственного долга и вероятность возникновения долговых рисков государства. Обосновано приоритеты современной политики государственных займов и обслуживания государственного долга.

Ключевые слова: государственные заимствования, государственный долг, долговая политика государства, долговая безопасность государства, государственные долговые гарантии, управления государственным долгом.

М. Sverdan, PhD, Associate Professor
Interindustrial institute of management, Kyiv

PUBLIC FINANCIAL POLICY IN THE SPHERE OF LOANS IMPLEMENTATION AND DEBT MANAGEMENT

Investigate questions of public borrowing, advanced features of the formation of public debt and its management. An assessment of the structure of public debt and the likelihood of debt risk state. Justified by current policy priorities of government borrowing and public debt service.

Key words: public borrowing, public debt, public debt policy, public debt security, public debt guarantees, public debt management.

УДК 336.142

О. Чеберяко, канд. екон. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ,
О. Рябоконь, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ В СФЕРІ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

У статті аналізуються зміни до порядку формування та виконання місцевих бюджетів відповідно до норми нового Бюджетного кодексу; розглядаються основи формування доходів місцевих бюджетів України відповідно до діючої законодавчо-нормативної бази. При цьому робиться акцент на існуючі проблеми, які виникають при розподілі бюджетних ресурсів.

Ключові слова: місцеві бюджети, дотація вирівнювання, місцеві податки, закріплені доходи місцевих бюджетів.

Постановка проблеми. Інститут місцевого самоврядування почав формуватись в Україні з проголошенням незалежності держави. Право на існування цього інституту закріплене у Європейській Хартії місцевого самоврядування, до якого Україна приєдналась у листопаді 1996 року. Становлення інституту місцевого самоврядування в Україні свідчить про обрання курсу на проведення процесу децентралізації фінансових відносин. Здійснення вказаного кроку поклало на державу зобов'язання з розбудови локальних фінансових систем.

Основним питанням, що постає перед територіальними громадами на даний час є фінансове забезпечення виконання програм, віднесених до повноважень органів влади місцевого рівня. Для системи місцевих фінансів України була характерна недостатність доходної бази місцевих бюджетів та наявність суттєвих проблем, які гальмують її нарощування внаслідок недосконалої бюджетного законодавства та недостатньої урегульованості міжбюджетних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В напрямі вирішення вказаних недоліків вже зроблено ряд суттєвих кроків шляхом провадження бюджетної рефо-

3. Вахненко Т.П. Міжнародний кредит у світовій валютно-фінансовій системі / Т.П. Вахненко // Фінанси України. – 2006. – №11. – С. 144-155.

4. Геєць В.М. Трансформаційні процеси та економічне зростання в Україні / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – Харків: Вид-во "Форт", 2003. – 440 с.

5. Луніна І.О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин: Монографія / І.О. Луніна. – К.: Наук. думка, 2006. – 432 с.

6. Луніна І.О. Державні фінанси України та їх вплив на економічний розвиток / І.О. Луніна, О.В. Короткевич, Т.П. Вахненко. – К.: Ін-т екон. прогнозів, 2000. – 96 с.

7. Луніна І.О. Проблеми й перспективи розвитку системи державних фінансів в Україні / І.О. Луніна // Фінанси України. – 2010. – №2. – С. 3-12.

8. Лютий І. Державний кредит у фінансовій політиці України / І. Лютий // Банківська справа. – 2004. – № 2. – С. 41-50.

9. Лютий І.О. Державний кредит та боргова політика України: монографія / І.О. Лютий, Н.В. Зражевська, О.Д. Рожко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К.: ЦУЛ, 2007. – 360 с.

10. Стукало Н.В. Глобалізація та розвиток фінансової системи України: монографія / Н.В. Стукало. – Д.: Вид-во "Інновація", 2006. – 248 с.

Стаття надійшла до редакції 13.03.13

рми в Україні. Значний внесок у вивчення питань бюджетного процесу і, зокрема, виконання місцевих бюджетів зробили вітчизняні вчені І.Бескид, С. Буковинський, О.Василик, А.Єпіфанов, О.Кириленко, В. Кравченко, І.Луніна, В.Опарін, І.Радіонова, М.Романів. У зв'язку з подальшим проходженням бюджетної реформи в Україні та виникненням нових взаємовідносин у бюджетній системі, виникає необхідність подальшого поглиблення вивчення вказаних питань.

Вивчення наукових публікацій з питань бюджетної політики в сфері місцевих фінансів надали нам можливість розглядати її як політику, що характеризує стан розвитку місцевих фінансів, забезпечення відтворення фінансових ресурсів, закріплення досягнутих темпів економічного зростання, створення сприятливих умов для поліпшення інвестиційного клімату.

Метою статті є аналіз проблем формування і виконання місцевих бюджетів та визначення основних напрямків їх реформування.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні головною проблемою в бюджетній сфері залишається значна концентрація фінансових ресурсів на центральному

рівні, які в подальшому передаються місцевим бюджетам у вигляді трансфертів. Забезпечення розвитку інфраструктури регіонів в значній мірі залежить від одержання субвенцій з державного бюджету [6].

Аналіз показників місцевих бюджетів дає змогу дійти висновку, що за нинішніх умов спостерігається тенденція до збільшення частки міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів.

Дотація вирівнювання є основним видом міжбюджетних відносин, її обсяг та питома вага у структурі міжбюджетних трансфертів постійно збільшується, тобто трансферти з державного бюджету залишаються вагомим інструментом фінансового розподілу та основним джерелом формування доходів місцевих бюджетів. Що стосується субвенцій з державного бюджету соціальної спрямованості (на пільги, субсидії, компенсаційні виплати населенню), то вони забезпечують реалізацію зобов'язань держави, їх зростання носить об'єктивний характер і пов'язане зі збільшенням соціальних стандартів. Значна ж залежність місцевих бюджетів від субвенцій інвестиційного характеру вказує на фінансову неспроможність місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування самостійно вирішувати питання, пов'язані з розвитком територій [7].

Значні обсяги трансфертів в Україні свідчать про недостатні власні доходи місцевих бюджетів. Переважна більшість адміністративно-територіальних одиниць, які формують бюджети базового рівня, неспроможні самостійно забезпечувати навіть мінімальні соціальні потреби своїх жителів.

Бюджетним кодексом запроваджено поділ усіх надходжень і видатків на такі, що враховуються, і такі, що не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів. На практиці створюється два окремих кошика.

Величину першого кошика контролює вищий орган влади. Якщо сума накопичених там коштів перевищує потребу в них, решта підлягає вилученню; коли ж наявних у даному кошику коштів недостатньо для фінансування запланованих заходів, то бюджет відповідної адміністративно-територіальної одиниці має право на отримання дотації вирівнювання.

Відповідно до Бюджетного кодексу держава може передати органам місцевого самоврядування право на здійснення видатків лише за умови відповідної передачі фінансових ресурсів. На сьогодні ж ми маємо дуже низький рівень забезпеченості делегованих державою повноважень відповідними фінансовими ресурсами [1].

Таким чином, сьогоднішній стан місцевих бюджетів України характеризується низькою часткою доходних джерел, які не враховуються при розрахунку обсягів трансфертів і якими місцеві органи влади можуть розпоряджатися самостійно, виходячи з пріоритетів розвитку адміністративно-територіальної одиниці.

Існує також питання, пов'язане з наданням державою податкових пільг, що зменшують доходи місцевих бюджетів. Так передбачається звільнення до 2015 року суб'єктів космічної діяльності та літакобудування від земельного податку на земельні ділянки виробничого призначення [3].

Що стосується надання субвенцій з Державного бюджету України місцевим бюджетам, то на сьогодні характерною ознакою планування відповідних видатків державного бюджету є відсутність системного підходу до визначення переліку субвенцій, їх обсягів, порядку їх використання, не досить прозорим є і порядок розподілу між регіонами.

Так, при затвердженні Закону України про Державний бюджет України щороку субвенції капітального характеру залишаються не розподіленими між регіонами,

порядки їх використання не затверджуються. Після врегулювання вищезазначених питань кошти до місцевих бюджетів починають надходити тільки в III-IV кварталі, що унеможливорює їх своєчасне використання враховуючи тривалу процедуру внесення відповідних змін до місцевих бюджетів в частині затвердження видатків за рахунок відповідної субвенції, проведення тендерних процедур, виготовлення проектно-кошторисної документації. В результаті так потрібні для розвитку регіонів кошти повертаються до Державного бюджету України у зв'язку із закінченням бюджетного року.

Істотним недоліком є, також, визначення в якості джерел фінансування видатків на надання місцевим бюджетам субвенцій таких доходів Державного бюджету України, планові показники по яких з року в рік не виконуються.

Виходячи з вищенаведеного, можна зробити висновок, що значна залежність місцевих бюджетів від трансфертів з державного бюджету – суттєвий недолік міжбюджетних відносин, тому є необхідним чітке законодавче визначення сталих та реальних джерел наповнення місцевих бюджетів власними фінансовими ресурсами. Політика розширення власної дохідної бази на місцях обумовить загальне зниження рівня трансфертів, оскільки самодостатні місцеві бюджети зможуть обходитися без централізованої підтримки, натомість отримуватимуть її лише ті, хто дійсно цього потребує. Міжбюджетні трансферти мають не нівелювати, а лише пом'якшувати різницю в бюджетних доходах регіонів [5].

З метою вирішення вищезазначених проблем необхідно як найшвидше проводити реформування місцевих бюджетів. Бюджетна реформа повинна стати складовою частиною економічної реформи, яка назріла сьогодні в країні. Одним з ключових завдань бюджетної реформи є вдосконалення міжбюджетних відносин, які сприятимуть зміцненню фінансових основ місцевого самоврядування [8].

Основними напрямками реформування місцевих бюджетів є:

- розширення доходної бази місцевих бюджетів шляхом перерозподілу доходів між державним та місцевими бюджетами, перегляду складу доходів I та II кошиків місцевих бюджетів, розширення переліку місцевих податків і зборів;

- компенсації втрат надходжень місцевих бюджетів, пов'язаних з наданням державою пільг по сплаті податків;

- стимулювання соціально-економічного розвитку територій шляхом збільшення інвестиційної складової місцевих бюджетів (збільшення кількості джерел надходжень до бюджету розвитку), удосконалення порядку та умов надання субвенцій з Державного бюджету України місцевим бюджетам: формування єдиного підходу до розподілу фінансового ресурсу держави з урахуванням рівня забезпеченості тієї чи іншої адміністративно-територіальної одиниці об'єктами соціально-культурної сфери, інфраструктури та пріоритетних напрямків розвитку, передбачених місцевими програмами; затвердження постанов про розподіл коштів інвестиційних субвенцій та порядок їх використання одночасно із затвердженням Закону України про Державний бюджет України на відповідний рік; здійснення фінансування видатків на надання субвенцій не пізніше III кварталу при цьому за рахунок тих джерел, які реально виконуються;

- формування стабільної нормативно-правової бази з врахуванням вищезазначених напрямків реформування системи міжбюджетних відносин.

На сьогодні Верховною Радою України прийнятий новий Податкового кодексу України та 08.07.2010 року

прийнятий Бюджетний кодекс України в новій редакції (обидва вступили в дію з 01.01.2011 р.)

Новий Бюджетний кодекс України передбачає ряд норм, спрямованих на сприяння регіональному економічному зростанню з урахуванням збалансування загальнодержавних і регіональних інтересів, запровадженню нових інструментів стимулювання регіонального розвитку та вдосконаленню міжбюджетних відносин. Але, незважаючи на позитивні надбання, деякі питання залишилися невирішеними, тому існує поле для подальшого їх вивчення та вирішення [1].

Досягнення значного рівня ефективності від проведення бюджетної реформи потребує, перш за все, впорядкування системи адміністративно-територіального устрою, з урахуванням рівня розвитку інфраструктури територій, наявності природно-ресурсного потенціалу тощо.

Як свідчить досвід європейських країн, територіальні громади, здатні забезпечити належну якість управління та розвитку, мають об'єднувати 3-5 тис. мешканців.

Взяти до уваги хоча б той факт, що враховані МФУ видатки на утримання місцевих рад не забезпечується в повному обсязі фінансування навіть заробітної плати. У зв'язку з цим на утримання апаратів рад витрачаються доходи, які повинні спрямовуватись на фінансування регіональних програм. Проведення адміністративно-територіальної реформи сприятиме скороченню чисельності управлінців на місцях, що дасть змогу вивільнити значну частину коштів, які можна буде спрямувати на розвиток регіону [2].

Бюджетним кодексом у новій редакції передбачений цілий ряд заходів щодо удосконалення міжбюджетних відносин з метою зменшення залежності місцевих бюджетів від трансфертів з державного бюджету, створення належних умов для виконання органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади покладених на них функцій [1].

Зокрема, з метою збільшення фінансової самодостатності місцевих бюджетів шляхом подальшої децентралізації управління бюджетними коштами вперше до місцевих бюджетів передаються доходи державного бюджету, а саме: по 50% плати за користування надрами загальнодержавного значення, збору за спеціальне використання водних ресурсів загальнодержавного значення, збору за спеціальне використання лісових ресурсів державного значення; плата за ліцензії та сертифікати, державну реєстрацію (6 видів) тощо.

До видатків місцевих бюджетів, що враховуватимуться при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, включено фінансування заходів з позашкільної освіти, центрів соціальної реабілітації, фінансування яких зараз здійснюється за рахунок доходів, що не враховуються при визначенні трансфертів. Тим самим вивільнено ресурс на виконання власних повноважень органів місцевого самоврядування.

Але, при цьому необхідно звернути увагу на те, що збільшення доходної частини місцевих бюджетів при фінансуванні існуючої мережі бюджетних установ без збільшення фінансових нормативів бюджетної забезпеченості, які застосовуються при формульному обрахунку видатків по відповідних галузях, призведе до збільшення вилучення надлишку доходів з окремих місцевих бюджетів. Необхідним є збільшення нормативів бюджетної забезпеченості, що дасть змогу забезпечити асигнуваннями не тільки фінансування захищених статей видатків, а і розвиток матеріально-технічної бази бюджетних установ [4].

Новим Бюджетним кодексом також передбачено збільшення ресурсу місцевих бюджетів на виконання власних повноважень, розширено джерела формуван-

ня доходів, які не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів. До таких доходів передбачено в повному обсязі зараховувати: плату за землю, єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва (до бюджету розвитку); плату за торговий патент на здійснення деяких видів підприємницької діяльності; фіксований податок на доходи фізичних осіб від підприємницької діяльності; надходження адміністративних штрафів; частину податку на прибуток підприємств (крім комунальних підприємств); податок на нерухоме майно [1].

Поряд із цим, зарахування плати за землю передбачається лише до бюджетів місцевого самоврядування, в обласному та районних бюджетах вказані надходження відсутні.

Незважаючи на позитивну зміну в Бюджетному кодексі щодо передачі доходів державного до місцевих бюджетів, по доходах обласного бюджету, що враховуються при визначенні трансфертів, очікується істотне зменшення показників. Обласний бюджет буде відрегульовано за рахунок збільшення дотації вирівнювання з держбюджету, кошти, які можна було б спрямувати на фінансування регіональних програм, заходи розвитку територій, будуть відволікатися на фінансування делегованих видатків.

Крім того, новим Бюджетним кодексом передбачено зменшення відрахувань до обласного бюджету по збору за забруднення навколишнього природного середовища з 50% до 20%, що призведе до зменшення надходжень [1].

Таким чином, зміцнення доходної бази бюджетів сіл, селищ і міст за рахунок послаблення фінансової стабільності обласних бюджетів негативно позначиться на фінансуванні загально регіональних програм.

Щодо компенсації втрат доходів місцевих бюджетів внаслідок надання державою податкових пільг, слід зазначити, що Бюджетним кодексом передбачається додаткова дотація на вказану мету.

Стосовно порядку та умов розподілу надання субвенцій з держбюджету місцевим бюджетам слід відмітити, що новий Бюджетний кодекс передбачає:

- основні принципи надання місцевим бюджетам субвенції на виконання інвестиційних програм (проектів): принцип об'єктивності та відкритості – отримувач субвенції визначається за прозорими процедурами; принцип єдності – розподіл коштів повинен забезпечити реалізацію системи національних цінностей та сприяти зменшенню відмінностей в рівні життя населення різних регіонів країни; принцип цільового використання коштів – субвенція використовується виключно на визначену мету, з урахуванням програм соціально-економічного розвитку країни і відповідної території, державних цільових програм;

- перелік основних засад надання місцевим бюджетам субвенції на виконання інвестиційних програм (проектів): економічної ефективності досягнення цілей із залученням мінімального обсягу бюджетних коштів; рівня забезпеченості закладами соціально-культурної сфери; рівня розвитку дорожнього та комунального господарства; спроможності подальшого утримання за рахунок коштів місцевих бюджетів об'єктів комунальної власності та ін.

- здійснення розподілу інвестиційних субвенцій на підставі формалізованих параметрів;

- порядок та умови надання субвенції, яка вперше визначена законом про Державний бюджет України, затверджується Кабінетом Міністрів України не пізніше 30 днів з дня набрання ним чинності.

Дотримання вищезазначених принципів на практиці, запровадження формульних розрахунків, формування достатнього ресурсу державного бюджету на надання

субвенцій місцевим бюджетам сприятиме забезпеченню поступового соціально-економічного розвитку регіонів.

Для вдосконалення бюджетної системи на всіх рівнях, забезпечення її стабільності необхідним є вдосконалення і розширення законодавчої бази з питань бюджету, оподаткування, регіонального розвитку, методологічної бази за всіма напрямками реформування [5].

Реалізація вищевказаних заходів сприятиме зміцненню фінансових основ діяльності органів місцевого самоврядування, забезпеченню сталого соціально-економічного розвитку територій, підвищенню соціального захисту та добробуту громадян.

Висновки. Таким чином, основними напрямками реформування місцевих бюджетів є:

- розширення доходної бази місцевих бюджетів шляхом перерозподілу доходів між державним та місцевими бюджетами, перегляду складу доходів I та II кошиків місцевих бюджетів, розширення переліку місцевих податків і зборів;

- компенсації втрат надходжень місцевих бюджетів, пов'язаних з наданням державою пільг по сплаті податків;

- стимулювання соціально-економічного розвитку територій шляхом збільшення інвестиційної складової місцевих бюджетів (збільшення кількості джерел надходжень до бюджету розвитку), удосконалення порядку та умов розподілу надання субвенцій з Державного бюджету України місцевим бюджетам;

- проведення адміністративно-територіальної реформи з урахуванням рівня розвитку інфраструктури територій, природно-ресурсного потенціалу тощо;

- формування стабільної нормативно-правової бази з врахуванням вищезазначених напрямків реформування системи міжбюджетних відносин [6].

Новий Бюджетний кодекс України, прийнятий 08.07.2010 року, передбачає цілий ряд заходів щодо удосконалення міжбюджетних відносин з метою зменшення залежності місцевих бюджетів від трансфертів з державного бюджету, створення належних умов для виконання органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади покладених на них функцій. Зокрема, з метою збільшення фінансової самодостатності місцевих бюджетів шляхом подальшої децентралізації управління бюджетними коштами вперше до місцевих бюджетів передаються доходи держа-

вного бюджету, передбачено збільшення ресурсу місцевих бюджетів на виконання власних повноважень, розширено джерела формування доходів, які не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів.

Але, незважаючи на позитивні надбання, деякі питання залишилися не вирішеними, тому існує поле для подальшого їх вивчення та вирішення.

Реалізація на практиці позитивних нововведень та врахування зауважень до нового Бюджетного кодексу, узгодження чинних нормативно-правових актів, що регулюють бюджетні відносини та прийняття нових забезпечить максимальну ефективність використання бюджетних ресурсів, сприятиме підвищенню якості надання суспільних послуг, сталому соціально-економічному розвитку регіонів.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 року № 2456-V // <http://www.liga.net>.
2. Закон України "Про міжбюджетні відносини між районним бюджетом та бюджетами територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань" від 01.07.2004 року № 1953-IV // <http://www.liga.net>.
3. Зайчикова В.В. Удосконалення бюджетного законодавства в контексті європейського досвіду скорочення дефіциту бюджету: бюджетна політика // Фінанси України: науково-теоретичний та інформаційно-практичний журнал МФУ / М-во фінансів України. – Київ, 2011. – № 5 (186). – С. 56-67.
4. Барецький В. І. Зміцнення фінансової автономії місцевої влади і самоврядування // Фінанси України. – 2005. – № 1. – С. 65-69.
5. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: У 6 т. – Т. 5. Реформування міжбюджетних відносин і зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, В. Т. Бодров та ін. – К.: НДФІ, 2004. – 400 с.
6. Демків О. І. Напрями поглиблення бюджетної реформи в Україні // Фінанси України. – 2009. – № 3. – С. 46-55.
7. Коваль Л.М. Проблеми формування місцевих бюджетів та аналіз їх виконання / Л.М. Коваль // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 126-129.
8. Мітюков І. О. Бюджетна реформа й основні напрямки удосконалення бюджетної політики // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 16-23.
9. Мосієнко Ю. Урегулювання міжбюджетних відносин у контексті адміністративної реформи в Україні // Збірник наукових праць Української академії при Президенті України. – 2005. – № 2. – С. 489-497.
10. Рожко О.Д. Державна підтримка місцевих бюджетів у забезпеченні реструктуризації економіки регіонів України // Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць / МОНУ; КНУ імені Тараса Шевченка; Ін-т конкурентного суспільства. – Київ, 2011. – Вип. 25. – С. 135-143.
11. Субботович Ю.Л. Бюджетна децентралізація та зміцнення фінансів органів місцевого самоврядування // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2012. – Вип. 132. – С. 44-46.

Стаття надійшла до редакції 13.03.13

О. Чеберяко, канд. экон. наук, доц.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев,
О. Рябоконт, асп.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ В СФЕРЕ ФОРМИРОВАНИЯ И ИСПОЛНЕНИЯ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ

В статье анализируются изменения к порядку формирования и исполнения местных бюджетов в соответствии с нормами нового Бюджетного кодекса; рассматриваются основы формирования доходов местных бюджетов Украины согласно действующей законодательно-нормативной базе. При этом делается акцент на существующие проблемы, которые возникают при распределении бюджетных ресурсов.

Ключевые слова: местные бюджеты, дотация выравнивания, местные налоги, закрепленные доходы местных бюджетов.

O. Cheberyako, PhD, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv,
O. Ryabokon, post graduate student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

IMPORTANT PROBLEMS IN THE FIELD OF FORMING AND EXECUTION OF LOCAL BUDGETS

In the article changes are analysed to the order of forming and implementation of local budgets in accordance with the norm of the new Budgetary code; the principles of the formation of the local budgets of Ukraine with the accordance of the present legal basis are studied here. The stress is laid on the existing problems which arise during the distribution of the budget resources.

Keywords: local budgets, smoothing grant, community charges, fastened profits of local budgets.

УДК 336.368

Л. Шірінян, канд. екон. наук, доц., докторант
Науково-дослідний фінанс. ін-т
Академії фінанс. управл. Мін-ва фінансів України, Київ

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ

Виконано критичний огляд досліджень і виявлено наявність проблеми визначення і диференціації у науковій літературі понять "фінансове регулювання страхового ринку", "державне фінансове регулювання страхового ринку" і "державне регулювання страхового ринку". Запропоновано розгляд страхового ринку з позицій системного аналізу складних систем, що являють собою складову частину більшої системи. Розкрито економічну сутність і дано визначення названих понять.

Ключові слова: страховий ринок, фінансове регулювання, державне регулювання.

Постановка проблеми. Ринкова форма організації страхової діяльності пов'язана з процесами як саморегулювання, так і регулювання з боку держави. Проблемі фінансового регулювання страхового ринку зазвичай пов'язують з ліцензуванням страхових послуг і перевіркою платоспроможності страховиків і тому це питання є одним з найбільш актуальних у теорії та практиці страхування. І державне регулювання страхового ринку, і його фінансове регулювання відіграють важливу роль і мають спільні риси. Проте тлумачення поняття фінансового регулювання страхового ринку в економічній літературі є досить неоднозначним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем фінансового регулювання економіки присвячено наукові праці Д. Богині, З. Варналія, О. Василика, Г. Волинського, А. Гальчинського, І. Гуревича, І. Лютого, І. Радіоновой, О. Савченка, В. Черняка та інших вчених. У науковій літературі, присвяченій питанням страхування, вчені здебільшого розглядають проблему державного регулювання страхового ринку. Результати наукових досліджень з цієї проблеми знайшли відображення у роботах В. Д. Базилевича, К. С. Базилевич, О. І. Барановського, О. О. Гаманкової, М. М. Мниха, Л. В. Нечипорук, С. С. Осадця, А. Самоїловського, О. Ф. Філонюка, В. М. Фурмана. Не заперечуючи значущості наявних результатів, можна констатувати суб'єктивність поглядів авторів і відсутність загальноприйнятого підходу до поняття "фінансове регулювання страхового ринку".

Невирішені частини загальної проблеми. Аналіз наукових праць з проблеми дослідження показує, що ціла низка методологічних і теоретичних питань залишається недостатньо розробленою. Не досягнуто єдності у визначенні суті, функцій, форм і напрямів фінансового регулювання як економіки загалом, так і фінансового регулювання страхового ринку зокрема. Об'єктом дослідження вчених були певні питання державного втручання у страховий сектор економіки. У сучасних умовах визначення ролі саме фінансового регулювання в життєдіяльності та конкурентоспроможності страхового ринку України є необхідним етапом у розв'язанні проблем не тільки на мікро-, але і на макрорівні. Позитивний результат у забезпеченні фінансового регулювання страхового ринку значно залежить від теоретико-методологічного вивчення цього питання, узагальнення

результатів досліджень, що є науковою основою для розробки практичних рекомендацій.

Метою даної статті є визначення економічної сутності поняття "фінансове регулювання страхового ринку" на основі критичного огляду, систематизації підходів інших авторів і власного бачення проблеми.

Викладення основного матеріалу. Взагалі, регулювання визначають як дотримання певних правил, як вплив або дію на певний об'єкт з метою досягнення його стійкого стану у разі виникнення відхилень від поставлених завдань, встановлених норм і нормативів. У фінансовому словнику поняття фінансового регулювання відсутнє взагалі [5].

Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" визначає державне регулювання як "здійснення державою комплексу заходів по регулюванню та нагляду за ринками фінансових послуг та попередження кризових явищ" [3]. А саме поняття "регулювання" в Законі прирівняне за змістом до поняття "нагляд". Відповідно до нього регулювання – це нагляд і навпаки. У зв'язку з цим діяльність вітчизняних наглядово-регуляторних органів суперечить одному з основних принципів управління, згідно якому той, хто проводить політику, не повинен її формувати, а може надавати лише пропозиції до неї.

На сьогодні в економічній літературі немає єдиного погляду на зміст фінансового регулювання господарюючого суб'єкта або окремої галузі економіки. Дослідниками розглядалося фінансове регулювання економіки загалом без наголосу на особливості страхового ринку. Повна систематизація поглядів авторів стосовно окресленого питання дає змогу узагальнити науково-методичні підходи до визначення категорії "регулювання" в страхуванні (таблиця 1). Як бачимо, слово "регулювання" завжди асоціюється з державою. Такий висновок має просте пояснення. Ринкова економіка неможлива без руху грошей. Організатором же грошового обігу грошової емісії і забезпеченості реальними активами виступає тільки держава і тому вона є регулятором ринкової економіки, який впливає на динаміку ринкових процесів (попит, пропозицію, швидкість обороту грошової одиниці, валютний курс). З цього погляду, фінанси завжди розглядатимуться як організована державою система грошових відносин в суспільстві.

Таблиця 1. Науково-методичні підходи до визначення категорії "регулювання" в страхуванні

Автор	Зміст підходу, визначення
"фінансове регулювання"	
В. М. Опарін	Підсистема фінансового механізму, метод розподілу
В. І. Оспіщев	Регламентування розподільчих відносин у суспільстві й на окремих підприємствах
О. Д. Василик	Метод здійснення державою функцій управління економічними й соціальними процесами при використанні фінансів
М. В. Грідчина, В. Б. Захожай	Метод фінансового впливу, пов'язаний із регулюванням економічних процесів
"державне фінансове регулювання"	
Л. А. Кравченко	Система економічних відносин, що складаються у діяльності через механізм формування грошових фондів, їх перерозподілу, використання при узгодженні інтересів суб'єктів господарювання

Закінчення табл. 1

Автор	Зміст підходу, визначення
"фінансове регулювання підприємств"	
В. Г. Білоліпецький	Фінансова діяльність фірм регулюється державою за допомогою спеціального законодавства
"державне регулювання страхового ринку"	
О. Філонюк	Сукупність методів, інструментів, за допомогою яких держава впливає на економічну діяльність суб'єктів страхових правовідносин
В. В. Шахов	Здійснюється через спеціальну податкову політику, законами по окремих видах підприємницької діяльності
Д. Кондратенко	Захист інтересів страхувальників, реєстрація страхових організацій, ліцензування страхових операцій, здійснення контролю за дотриманням страховиками законодавства
"державне регулювання страхової діяльності"	
Т. А. Ротова	Реєстрація страхових компаній, видача ліцензій на здійснення певних видів страхування, контроль за діяльністю страховиків і страхових посередників
Л. М. Горбач	Прийняття законів та нормативно-правових актів, спеціального нагляду за розвитком відносин страхування відповідно до інтересів громадян України та загальнодержавних економічних потреб.
Я. П. Шумелда	Система засобів і методів для визначення рамок і правил функціонування страхового ринку та діяльності страховиків
О. Д. Вовчак	Забезпечення формування страховиками достатнього обсягу коштів для виконання зобов'язань перед страхувальниками, забезпечення платоспроможності кожного страховика
В. А. Сухов	Ухвалення законодавчих положень, що регламентують страхові правовідносини, проведення податкової політики, створення правового механізму, який забезпечує нагляд за створенням і функціонуванням страховиків
О. О. Гаманкова	Має переслідувати стратегічні цілі, сприяти підвищенню ролі ринку страхових послуг в економіці
Б. Ю. Сербіновський, В. Н. Гаркуша	Має забезпечувати розвиток національної системи страхування і дієвий контроль страхового сектору економіки
"державне регулювання ринків фінансових послуг"	
Закон України [1]	Здійснення державою комплексу заходів по регулюванню та нагляду за ринками фінансових послуг та попередження кризових явищ

Джерела: [1; 2; 3; 4; 6; 7].

Ми розрізняємо поняття **"державне регулювання страхового ринку"**, **"державне фінансове регулювання страхового ринку"** і **"фінансове регулювання страхового ринку"**, **"фінансове регулювання учасника страхового ринку"**. Послідовно розглянемо і з'ясуємо сутність названих видів регулювання страхового ринку.

Страховий ринок є частиною фінансового ринку і являє собою особливу сферу економічних відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає страховий захист, формується попит і пропозиція на нього. Тому, за критерієм належності регуляторної дії до страхового ринку можна виділити різні рівні регулювання: внутрішній і зовнішній (рис. 1).

Рис. 1. Страховий ринок як система, що складається з підсистем (учасників ринку) і є складовою інших систем (фінансового ринку). Стрілки показують взаємний вплив систем і підсистем і регулювання ринків

Джерело: Складено автором

Страховий ринок може розглядатися як форма організації грошових відносин з приводу формування і розподілу страхового фонду для забезпечення суспільних інтересів, розвитку системи економічних відносин і страхового захисту суспільства, що складається з сукупності: 1) страховиків, що здійснюють страхування, 2) страхових посередників (агенти, брокери) і страховиків, що приймають участь у страхуванні (перестраховальники, товариства взаємного страхування), 3) покупців страхової послуги (страхувальники, юридичні особи, фізичні особи), 4) професійних оцінювачів ризиків і збитків (андеррайтери, сюрвейери,

аджастери, диспашери, аварійні комісари), 5) об'єднань страховиків, страхувальників, 6) органів контролю за страховою діяльністю. Така структура страхового ринку України пояснює, на кого саме може діяти регулювання, що є об'єктом і хто є суб'єктом регулювання. Враховуючи структуру страхового ринку, можна стверджувати, що державне регулювання страхового ринку повинно захищати і підтримувати інтереси усіх його учасників. Крім того, на нашу думку, поняття **"державне регулювання страхового ринку"** охоплює не лише фінансове регулювання, а й правові та інші аспекти (таблиця 2).

Таблиця 2. Авторський підхід до категорії "державне регулювання страхового ринку"

Основна мета
Захист інтересів усіх учасників страхового ринку
Захист конкуренції і конкурентоспроможності страхового ринку
Розвиток страхового ринку і економіки країни
Ключові функції
Створення комфортних умов ведення страхового бізнесу
Сприяння справедливим правилам і неупередженому ставленню учасників страхового ринку
Ліцензування поставальників і посередників, анулювання ліцензій
Регулювання страхових продуктів і полісів (відповідність стандартам)
Фінансове регулювання
Регулювання споживчих послуг (робота по запитах, суперечкам та скаргам до страховиків)
Участь у експертизі державних органів регулювання
Правове / адміністративне регулювання відносин і державний нагляд

Джерела: [1; 2; 3; 4; 6; 7]

З цих позицій **фінансове регулювання страхового ринку** є однією з ключових функцій державного регулювання страхового ринку і являє собою сукупність різноманітних фінансових методів та інструментів, за допомогою яких держава впливає на економічну діяльність суб'єктів страхових правовідносин, забезпечує фінансову надійність страхування для всіх учасників страхового ринку. Саме тому, на нашу думку поняття "фінансове регулювання страхового ринку" фактично збігається з поняттям "державне фінансове регулювання страхового ринку".

На наш погляд, **державне фінансове регулювання страхового ринку** – це процес цілеспрямованого і послідовного застосування державою форм і методів дії на суб'єктів страхового ринку та їх взаємовідносини за допомогою фінансових інструментів з метою впливу на макроекономічну рівновагу, розвиток страхового ринку і економіки країни в цілому. Його головними об'єктами виступають доходи і витрати учасників страхового ринку. Метою державного фінансового регулювання страхового ринку є накопичення і розподіл фінансових ресурсів, що забезпечує задоволення потреб на мікро- і макрорівнях, захист інтересів страхувальників і страховиків, платоспроможність та фінансову надійність страховиків, стимулювання страхування і розвиток ринкової інфраструктури страхового ринку.

Заслугує на увагу той факт, що однією зі складових фінансових відносин є відносини зі створення і перерозподілу фондів суб'єктів господарювання. З цього погляду, об'єктом регулювання можуть бути правила, критерії, доходи і витрати окремих суб'єктів ринку. Можна розрізняти внутрішнє і зовнішнє **фінансове регулювання учасника страхового ринку**, подібно до наведеного поділу регулювання щодо страхового ринку (рис. 1).

Цікавим виглядає також інший підхід. Можна розглядати фінансове регулювання залежно від суб'єкту, що його здійснює і поділити таке регулювання на державне, внутрігосподарське, аудиторське, громадське. З цих позицій, приходиться до висновку, що може існувати й **недержавне фінансове регулювання суб'єктів госпо-**

дарювання, наприклад, недержавне фінансове регулювання страховика. Процеси саморегуляції на страховому ринку дають змогу припустити потенційну можливість впливу недержавного фінансового регулювання на державне і на макроекономічні показники розвитку ринку. Однак, внаслідок низького рівню такого впливу детальне дослідження впливу недержавного фінансового регулювання на страховий ринок поки що не проведено і у більшості випадків може бути не актуальним.

Висновки. Таким чином, узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що в економічній літературі існують різні підходи до поняття фінансового регулювання, які стосуються економіки загалом, страхового ринку, страхової діяльності, суб'єктів ринку. Всі ці підходи є досить актуальними, проте єдиної думки щодо фінансового регулювання страхового ринку немає. З цієї метою автором роботи розглянуто страховий ринок з позицій системного аналізу складних систем регулювання, що являють собою складову більшої системи. Такий підхід дав змогу вирішити проблему визначення і виокремлення у науковій літературі поняття "державне регулювання страхового ринку" і "фінансове регулювання страхового ринку".

Список використаних джерел

1. Гаманкова О. О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика: [монографія] / Гаманкова О. О. – Київ: КНЕУ, 2009. – 427 с.
2. Горбач Л. М. Страхова справа: [навчальний посібник] / Горбач Л. М.; 2-ге вид., виправлене. – К.: Кондор, 2003 – 252с.
3. Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" № 2664-III від 12.07.2001 // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 1. – С. 1-12.
4. Сухов В. А. Государственное регулирование финансовой устойчивости страховщиков: [монография] / Сухов В. А. – М.: Издательский центр "Анкил", 1995. – 112 с.
5. Фінансовий словник. / [Загородній А. Р., Вознюк Р. Л., Смовженко Т. С.]; 4-те видання, виправлене і доповнене. – Київ: Товариство "Знання", КОО; Львів: Видавництво львівського банківського інституту НБУ, 2003. – 427 с.
6. Фінанси: [навчальний посібник] / [Близнюк О. П., Лачкова Л. І., Оспішев В. І. та ін.]; за ред. В. І. Оспішева; К.: Знання, 2006. – 415 с. – С. 14, 59.
7. Фурман В. М. Державне регулювання страхового ринку як чинник стратегічного розвитку / Фурман В. М. // Економіка і прогнозування. – 2005. – №3. – С.114-126.

Стаття надійшла до редакції 15.03.13

Л. Ширинян, канд. экон. наук, доц., докторант
Научно-исследов. финанс. ин-т
Академии финансов. управления Мин-ва финансов Украины, Киев

ЕКОНОМІЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ФИНАНСОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СТРАХОВОГО РЫНКА

Выполнен критический обзор исследований и обнаружено наличие проблемы определения и дифференциации в научной литературе понятий "финансовая регуляция страхового рынка", "государственное финансовое регулирование страхового рынка" и "государственное регулирование страхового рынка". Предложено рассмотрение страхового рынка из позиций системного анализа сложных систем, которые являются составной частью большей системы. Раскрыта экономическая сущность и даны определения названных понятий.

Ключевые слова: страховой рынок, финансовая регуляция, государственная регуляция.

L. Shirinyan, PhD, Associate Professor, Doctoral Candidate
Research financial Institute, State educational-scientific institution
"Academy of Financial Management" of the Ministry of Finance of Ukraine, Kyiv

ECONOMIC NATURE OF THE FINANCIAL REGULATION OF INSURANCE MARKET

Author made critical review of researches and found out the existence of the problem of determination and differentiation in a scientific literature the concepts "financial regulation of the insurance market", "government financial regulation of the insurance market" and "government regulation of the insurance market". It is offered the consideration of the insurance market from positions of analysis of the complex systems as being the component part of the greater system. It is disclosed the economic nature and determined the mentioned notions.

Keywords: insurance market, financial regulation, government regulation.

УДК 336.7

М. Власенко, викл.
ДНУ ім. Олеся Гончара, Дніпропетровськ

ФОРМУВАННЯ БАНКОЦЕНТРИЧНОЇ МОДЕЛІ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

В статті розглянуто існуючі моделі фінансових систем, проаналізовано чинники формування банкоцентричної моделі фінансової системи України та визначено особливості сучасного стану розвитку українського фінансового ринку порівняно з іншими країнами світу.

Ключові слова: модель фінансової системи, банківська система, фондовий ринок, інститути спільного інвестування.

Постановка проблеми. Основною особливістю сучасної економіки є випереджаюче зростання сервісного (третинного) сектора економіки порівняно з аграрним (первинним) та промисловим (вторинним). В постіндустріальну епоху особливого значення набув саме фінансовий ринок. Фінансова глобалізація, розвиток фінансових ринків протягом останніх 20 років сприяв підвищенню інтересу до питання ролі фінансової системи в економіці, механізмів її впливу на економічне зростання, відмінностям у рівні розвитку фінансових систем та їх структурі в різних країнах. Питання відносно впливу фінансового ринку та його важливого сегменту – ринку цінних паперів – на економічну систему та на економічне зростання неоднозначне. Воно набуває особливого значення для України, як економіки транзитивного типу. Тому дослідження структури фінансової системи, що формується в Україні, є важливим для визначення вектору подальшого впровадження досягнень світової економічної науки в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З приводу впливу фінансового сектору на економічне зростання сформувалося два підходи. Перший полягає в тому, що розвиток фінансового ринку – найважливіша передумова загального економічного зростання (А.Гельб, Р.Левін, М.Міллер, Р.Сілла, Й.Шумпетер), другий передбачає розвиток фінансових ринків як наслідок розвитку виробничого сектору (Е. Берглоф, П. Болтон, А. Дворецька, Я. Міркін, Дж. Робінсон, Б. Ческідов, І. Школьник). Існують різні погляди щодо визначення поняття фінансової системи. Вітчизняні вчені під фінансовою системою розуміють сукупність державних фінансів та фінансів приватних підприємств. Фінансова система розглядається досить широко як сукупність сфер і ланок, що характеризуються специфічними формами й методами фінансових відносин, які мають відповідне законодавче та організаційне забезпечення (В. Опарін, О. Кириленко, Л. Кузнецова). В дослідженнях іноземних авторів під фінансовою системою розуміють систему економічних відносин та інститутів, пов'язаних з перерозподілом грошових нагромаджень між кредитором та позичальниками у макроекономічному значенні цих термінів (З.Боді, Р.Мертон, П.Роуз, Д.Фрейзер, Р.Голдсміт, А.Деміргуч-Кунт). Дослідженням української фінансової системи займалися такі вчені, як В.Корнеєв, С.Леонов, І.Школьник, А.Семенов.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Більшість досліджень проводилося наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років, тому постає необхідність висвітлити сучасний стан із урахуванням реалій розвитку українського фінансового ринку першого десятиліття XXI століття не лише з теоретичної точки зору, а й з практичної, із використанням статистичного матеріалу.

Мета статті. Визначити особливості та чинники, що сприяли формуванню банкоцентричної моделі фінансової системи України в період незалежності.

Виклад основного матеріалу. Перш за все необхідно зазначити, що у вітчизняній та російській літературі класифікацію моделей фінансових систем розглядають у вузькому значенні та часто називають моделя-

ми ринку цінних паперів. Фінансова система держави включає в себе фінансовий ринок та, відповідно, ринок цінних паперів, тому їй притаманні всі властивості та особливості, характерні для її менших структурних одиниць. Для того, щоб поєднати точки зору вітчизняних та закордонних дослідників, необхідно абстрагуватися від деталей, і у подальшому поняття "модель ринку цінних паперів/ фінансового ринку/ фінансової системи" будуть використовуватися як синоніми.

В сучасній зарубіжній літературі існує цілий ряд досліджень структури фінансової системи, факторів її розвитку, взаємозв'язку структури фінансової системи з рівнем економічного розвитку, впливу розвитку фінансової системи із урахуванням історичного досвіду формування ринків та сучасного стану розвитку фінансових систем. Виділяють 2 основні типи (моделі) фінансової системи:

➤ Англо-саксонська або ринково-орієнтована модель – біржовий ринок, із домінуванням небанківських інвесторів та упором на операції з корпоративними акціями (біржові економіки США та Великобританії);

➤ Європейсько-континентальна (німецька) або банківсько-орієнтована модель – банківський ринок, з домінуванням на ньому кредитних закладів та упором в основному на операції з державними цінними паперами (боргові економіки Японії, Франції та Німеччини).

Головні критерії відмінності між цими типами фінансової структури – через які фінансові інструменти та фінансові інститути отримує господарство грошові кошти, що є наслідком впливу традиційних цінностей населення, існуючої структури власності, ступеню відкритості економіки на економічне зростання.

Існує багато як переваг, так і недоліків кожної з моделей, і, як наслідок, неможливо однозначно заявити, яка з моделей є кращою для забезпечення економічного зростання. Тому останнім часом дослідники все більше концентрують свою увагу на більш актуальній з нашої точки зору концепції загального рівня фінансових послуг (або фінансово-сервісному підході). Дана концепція наголошує на тому, що структура фінансової системи має другорядне значення. І банки, і ринки цінних паперів є складовими частинами фінансової системи і вирішують схожі завдання в економіці. Під час порівняння країн першочергове значення має якість та доступність фінансових послуг, а не те, хто саме їх надає. Банки та ринки цінних паперів взаємно доповнюють один одного, сприяючи економічному зростанню [8]. О. Шевцова зазначає, що якість фінансових послуг є фактором ефективної діяльності реального виробництва [6]. В. Демент'єв зазначає, що для економічного розвитку важливий загальний стан фінансової системи, а її конфігурація – лише засіб мінімізації транзакційних витрат в конкретних умовах функціонування цієї системи [1]. Дану концепцію підтверджує тенденція конвергенції, що відбувається у світі: в країнах з банківської моделлю все більше значення отримують ринкові механізми фінансування, а в країнах з розвиненими ринками цінних паперів зростає значення банків для фінансування корпоративного сектору. Автори даної концепції відмічають,

що треба зосередитися на юридичній, регулятивній та політичній системах, які дозволяють ефективно розвиватися банкам та ринкам цінних паперів. Тенденцію конве-

ргенції також підтверджують дані Світового банку про проникнення банківського кредитування та фондового фінансування в економіку країн світу (таблиця 1).

Таблиця 1. Співставлення показників проникнення банківського кредитування та фондового фінансування в економіку країн світу, 2009р. (капіталізація лістингових компаній (МК); банківський кредит(ВК))

Країни	МК, % до ВВП	ВК, % до ВВП
Великобританія	128,7	228,90
США	107,4	230,50
Франція	75,1	128,38
Росія	70,5	33,85
Країни ЄС (середнє значення)	60,09	158,18
Німеччина	39,0	131,84
Польща	31,4	61,53
Україна	14,3	88,46

Джерело: побудовано автором за даними Світового банку [9]

Згідно з даними таблиці 1. навіть у таких "ринкових" країнах, як США та Великобританія показник проникнення банківського кредитування майже вдвічі перевищує показник ринкової капіталізації лістингових компаній. А Росія, де спостерігаються ознаки банкоцентричної фінансової системи, ринкова капіталізація компаній значно перевищує обсяги банківського кредитування. Показник співвідношення ринкової капіталізації до ВВП в Україні лишається невисоким порівняно з іншими країнами, що свідчить про незначний ступінь розвитку фондового ринку в Україні. Обсяги ж банківського кредитування хоча й не є значними, порівняно з іншими країнами, але значно випереджають таких країн-сусідів, як Польща та Росія.

Проблема формування моделі фінансової системи України (як й інших пострадянських республік) полягала у відсутності досвіду ринкових відносин в радянський період. Тому із одержанням незалежності виникла необхідність у створенні майже всіх фінансових інститутів, притаманних ринковій економіці. На території пострадянських країн сформувався транзитивний тип економіки та, відповідно, транзитивна модель розвитку фінансового ринку, зокрема, ринку цінних паперів. Фахівці не виділяють даний тип як окремий, розглядаючи цей стан, як перехідний до однієї з моделей, ринкової або банківської.

Модель української фінансової системи історично та ментально наближена до банкоцентричної. С. Леонов [3] вважає базою побудови вітчизняного фінансового

ринку банки, поки не почне функціонувати фондовий ринок. І. Школьник [7] відзначає, що у приватизаційному періоді (1996-2000 рр.) розвитку фінансового ринку України деяким параметрам фінансового ринку були притаманні риси ринково-орієнтованої моделі, і це підтверджується кількісними даними щодо емісії цінних паперів. Але це ствердження нівелюється встановленим фактом того, що "розпорошена" акціонерна структура власності була номінальною та не призвела до появи ефективного власника, що було пов'язано з особливостями ваучерної приватизації в Україні. В. Корнеєв [2] описує чинники, які зумовлюють банкоцентричний характер фінансової системи:

- Тенденція до посилення інсайдерської структури власності з переважанням великих корпоративних власників;
- Стабільно висока частка банківського кредиту в сукупності засобів фінансування;
- Спорідненість галузевої структури економіки і галузевої характеристики цінних паперів;
- Фізичні особи (домогосподарства) як потенційно масовий інвестор є консервативними і обмеженими у виборі фінансових продуктів.

Для підтвердження цих даних, доцільно проаналізувати використання пайових і боргових фінансових інструментів (інструментів власності та боргу) на фінансовому ринку України (таблиця 2).

Таблиця 2. Співвідношення пайових та боргових інструментів фінансування

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1 Випущено ЦП, млрд грн	46.88	69.55	86.64	110.26	145.02	207.01	291.08	424.33	577.38	740.06	835.61
2 Щорічні обсяги, млрд грн	15.59	22.67	17.09	23.62	34.76	61.99	84.07	133.25	158.05	162.68	95.55
3 % від ВВП	9.17	11.10	7.57	8.84	10.07	14.04	15.45	18.49	16.67	17.81	8.73
4 Випущено акцій (нарост.обсяг), млрд грн	46.51	68.43	81.23	99.25	127.59	152.4	195.94	245.94	292.08	393.15	433.74
5 За рік, млрд грн	15.49	21.92	12.8	18.02	28.34	24.81	43.54	50	46.14	101.07	40.59
6 % від щорічн.обсягу емісії ЦП	99.36	96.69	74.90	76.29	81.53	40.02	51.79	37.52	29.19	62.13	42.48
7 Випущено облігацій підприємств (за рік, млрд грн)	0.01	0.7	4.3	4.3	4.1	12.75	22.07	44.48	31.35	10.11	9.49
8 % від щорічн.обсягу емісії ЦП	0.06	3.09	25.16	18.20	11.80	20.57	26.25	33.38	19.84	6.21	9.93
Довідково											
9 Вимоги банків по кредитам, наданим в економіку	19.57	28.37	42.04	67.84	88.58	143.42	245.23	426.86	734.01	н/д	н/д
10 Боргові інструменти (1-4+9)	19.94	29.49	47.45	78.85	106.01	198.03	340.37	605.25	1019.31	н/д	н/д
11 Співвідношення пайових / боргових інструментів	1 / 0,43	1 / 0,43	1 / 0,58	1 / 0,80	1 / 0,83	1 / 1,3	1 / 1,74	1 / 2,46	1 / 3,5	н/д	н/д

Джерело: побудовано автором за даними Держкомстату, НБУ та ДКЦПФР [4]

З даних таблиці 2. видно, що обсяги ринку цінних паперів України є невеликими, щорічні обсяги випуску

цінних паперів навіть у найкращі часи не доходили до 20% ВВП. У приватизаційному періоді переважала емі-

сія акцій, обсяги випуску облігацій підприємствами були дуже незначними. Але тенденція кардинально змінюється у постприватизаційному періоді. Після 2005 року в сукупності засобів фінансування однозначно переважають боргові інструменти фінансування, в основному, за рахунок збільшення банківського кредитування. Так, використання інструментів боргу переважає над інструментами власності, і різниця між ними досить значна.

Отже, загальні й специфічні риси вітчизняної економіки, що відображаються в особливостях становлення інститутів фінансового ринку, тягнуть до німецько-японського типу господарювання з переважним використанням боргових інструментів для фінансування потреб економічного розвитку.

Але проблема полягає в тому, що маючи в своєму розпорядженні великі кошти, українські банки не спрямовують їх в достатньому обсязі в інвестиційну діяльність з метою розвитку реального сектору. За даними НБУ, кредити у поточну діяльність є більш привабливими для банків та складають не менше 80% кредитного портфелю, у той час як частка інвестиційних кредитів у кредитному портфелі знаходиться на рівні 15%, що є незрівнянно мало для економіки, яка потребує оновлення основних фондів та значних капіталовкладень в інвестиційні проекти для забезпечення подальшого розвитку. Питома вага вимог банків за інвестиційними кредитами зростає, але в основному за рахунок іпотечних кредитів. Все це свідчить про недостатню активну безпосередню участь банків в інвестуванні коштів в реальний сектор економіки.

Необхідно також зазначити, що пропозиції щодо розміщення вільних коштів домогосподарств в Україні залишаються недостатньо диверсифікованими внаслідок обмеженого переліку наявних фінансових інструментів. До того ж можна констатувати, що в нашій країні фінансовий сектор – це в основному банківська система, оскільки активи 179 банків складають майже 96% сукупних активів цього сектору. Новаторські пропозиції щодо розміщення капіталу від банківських і небанківських посередників не є масовими та трапляються епізодично, про що свідчить опитування "Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: факти та висновки", проведене наприкінці 2010 року компанією "InMind" за підтримки проекту USAID "Розвиток фінансового сектору" (FINREP) [5]. В результаті даного дослідження було виявлено, що нестача диверсифікованого сектору небанківських фінансових установ зводить перелік можливих форм утримання заощаджень для більшості українців до валюти, банківських депозитів та нерухомості. Тому не дивно, що громадськість не виказує особливої обізнаності або зацікавленості більш розвиненими фінансовими продуктами (акціями, облігаціями, інвестиційними сертифікатами тощо), оскільки вона ними не користується.

Хоча необхідно зазначити, що роль інститутів спільного інвестування з кожним роком посилюється, обсяг зареєстрованих випусків цінних паперів ІСІ, за виключенням 2009 р., сягає майже половини всіх зареєстрованих випусків цінних паперів в Україні, а питома вага цінних паперів ІСІ у загальному обсязі цінних паперів, що знаходяться в обігу, складає 30%. Це свідчить про

наявність тенденції, що довіра населення до інститутів спільного інвестування у майбутньому підвищиться.

Висновки. За умов формування банківсько-орієнтованої моделі фінансового ринку України, важливим є значення банківського фінансування для фінансування інвестиційної діяльності та подальшого економічного розвитку. Водночас низька капіталізація банків, що не дозволяє фінансувати масштабні інвестиційні проекти, та неактивна позиція банків щодо безпосередньої участі у фінансуванні інвестиційних проектів для реального сектору економіки ставить під сумнів позиції банків у майбутньому. Все це актуалізує значення фондового ринку. Сьогодні очевидним є те, що роль банківських і небанківських кредитно-фінансових установ все більш відчутна в економіці. Динаміка показників фондового ринку в Україні підтверджує позитивні тенденції економічного розвитку країни. І хоча показники вітчизняного фондового ринку значно відстають від інших розвинених країн, та країн – сусідів (Росії та Польщі), можна стверджувати, що Україна пережила період спаду та активність фондового ринку відновлюється.

Перспективи подальших розробок в цьому напрямку. За умов фінансово-сервісного підходу має значення не сама структура фінансової системи, а якість послуг, що надається. Права акціонерів та кредиторів в Україні слабо захищені, тому не спостерігається сплеску інвестиційної діяльності, а кошти, що надходять, мають короткостроковий характер через занадто велику ризикованість ведення бізнесу в нашій країні для іноземних інвесторів. Тому актуальним залишається питання вдосконалення законодавчої, регулятивної та політичної систем, які дозволять ефективно розвиватися банківській системі та ринку цінних паперів в Україні.

Список використаних джерел

1. Демет'єв В.Е. Теория национальной экономики и мезоэкономическая теория / В.Е. Демет'єв // Российский экономический журнал. – 2002. – №4. – с.71–82. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.cemi.rssi.ru/publication/e-publishing/dementiev/REJ4-2002.pdf. – назва з екрана.
2. Корнеев В. Банкоцентрична основа фінансового ринку України [Текст] / В. Корнеев // Економіка України. – 2008. – №9. – с.18 – 26.
3. Леонов С.В. Інвестиційний потенціал банківської системи: методологія формування та використання: дис...док.ек.наук: 08.00.08 [Текст] / С.В. Леонов; Держ.вищий навч.заклад "Українська академія банківської справи національного банку України". – Суми, 2009. – 451с. – укр.
4. Статистичні матеріали з офіційних сайтів [Електронний ресурс]: НБУ. – Режим доступу: www.bank.gov.ua; Державного комітету статистики. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua; ДКЦПФР. – Режим доступу: <http://www.ssmc.gov.ua>.
5. Фінансова грамотність та обізнаність // Цінні папери України. – 2011. – №2 (647) від 13 січня. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.securities.org.ua/securities_paper/review.php?id=647&pub=4938. – назва з екрана.
6. Шевцова О.Й. Банківська система в контексті економічного розвитку та економічної безпеки / О.Й. Шевцова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник тез доповідей VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (10 – 11 листопада 2005 р.) [Текст]. – Суми: УАБС НБУ, 2005. – с.8-9.
7. Школьник І.О. Роль банків у процесі формування національної моделі фінансового ринку [Текст] / І.О.Школьник // Вісник Української академії банківської справи. – 2008. – №1. – С.64–70.
8. Levine R. Stock markets, banks, and economic growth / R.Levine, S.Zervos // World Bank policy research working paper. – № 1690 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=60141. – назва з екрана.
9. The World Bank indicators (Офіційний сайт Світового Банку) [сайт]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator>.

Стаття надійшла до редакції 15.03.13

М. Власенко, препод.
ДНУ імені Олеся Гончара, Днепропетровск

ФОРМИРОВАНИЕ БАНКОЦЕНТРИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены существующие модели финансовых систем, проанализированы факторы формирования банкоцентрической модели финансовой системы в Украине и определены особенности современного состояния украинского финансового рынка в сравнении с другими странами мира.

Ключевые слова: модель финансовой системы, банковская система, фондовый рынок, институты совместного инвестирования.

M. Vlasenko, lecturer,
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Dnipropetrovsk

DEVELOPMENT OF THE BANK-ORIENTED FINANCIAL SYSTEM IN UKRAINE

The existing financial system models have been overviewed, development factors of the bank-oriented financial system in Ukraine have been analysed and the peculiarities of Ukrainian financial market development at the moment have been defined in the article.

Keywords: financial system model, banking system, stock market, investment funds.

УДК: 336.14

А. Дишлева, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

БАЛАНСУВАННЯ БЮДЖЕТУ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКРИЗОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Досліджено зарубіжний досвід балансування бюджету в умовах кризи. Проаналізовано наукові підходи до забезпечення бюджетної збалансованості. Надано пропозиції стосовно реалізації антикризових заходів бюджетно-податкової політики в Україні.

Ключові слова: дефіцит бюджету, антикризові заходи бюджетно-податкової політики, консолідація бюджетів, антикризова бюджетно-податкова політика у короткостроковому періоді, антикризова бюджетно-податкова політика у довгостроковому періоді.

Постановка проблеми. Незважаючи на деяке покращення макроекономічних показників після одного з найбільших економічних потрясінь за останнє століття, бюджетні перспективи усіх, без виключення країн, залишають бажати кращого. Ситуація ускладнюється ще й тим, що досить високими є ризики розгортання другої хвилі світової економічної кризи. Як не прикро, але більшість країн виявилися не готовими не тільки попередити настання кризи, але й вчасно вжити відповідні антикризові заходи. Недостатньо вивченим залишається питання щодо попередження подібних криз у майбутньому. Все це ставить перед економістами завдання провести значний обсяг роботи у напрямку розробки антикризової економічної стратегії держави та, зокрема, бюджетно-податкової політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що природа виникнення та періодичність кризових явищ завжди привертала увагу багатьох вчених. Дослідження теорії економічних криз та циклів знаходимо у працях К. Жугляра, Дж. Кітчина, В. Крама, Й. Шумпетера, Ч. Кіндлербертера, Г. Мінські, Дж. Кейнса, М. Фрідмена, Р. Харрода, Е. Домара, Е. Хансена, П. Самуельсона, Дж. Хікса, А. Шварца, Дж. Стігліца, М. Кондратьєва, М. Туган-Барановського, та ін. Теоретичні аспекти проблем балансування бюджету та управління бюджетним дефіцитом присвячено праці Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, Дж. Кейнса, Р. Масгрейва, П. Семюелсона, Дж. Стігліца, В. Танзі, М. Фрідмена та ін.

Розробці теоретико-методологічних засад та практичних аспектів реалізації бюджетної політики значну увагу приділили такі вітчизняні вчені: М. Азаров, В. Базилевич, О. Василик, Т. Вахненко, В. Геєць, Л. Лисяк, І. Луніна, І. Лютий, Ц. Огонь, В. Опарін, К. Павлюк, Ю. Пасічник, О. Романенко, В. Тропіна, В. Федосов, С. Юрій та ін. Сьогоднішні реалії знову зосереджують увагу вчених на пошуку шляхів подолання кризи та попередження кризових явищ у майбутньому, серед український науковців варто відзначити публікації О.І. Барановського, В.М. Геєця, Ф.О. Ярошенка, Т. Вахненко, Ю.В. Полунєєва та ін.

Формулювання невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема термінового прийняття антикризових заходів бюджетного стимулювання, що постала перед більшістю країн світу під час розгортання світової кризи у 2008 році, а також потреба у бюджетній консолідації в умовах різкого зростання державних боргів та загроза розгортання другої хвилі глобальної кризи обумовлюють

необхідність розробки дієвої антикризової бюджетно-податкової політики як у короткостроковому періоді, так і на довгострокову перспективу. Досить неоднозначними сьогодні є антикризові заходи бюджетно-податкової політики країн, з приводу яких тривають запеклі дискусії серед провідних економістів світу. Суперечливими залишаються питання щодо необхідності бюджетної консолідації та її термінів, заходів бюджетно-податкового стимулювання економіки, максимальних розмірів бюджетних дефіцитів та проблеми зростання боргів.

Метою статті є визначення сутності, переваг та недоліків дефіциту бюджету, як інструменту бюджетного регулювання; виявлення проблем, що виникають при балансуванні бюджету у сучасних економічних умовах, аналіз причин їх виникнення для знаходження можливих шляхів вирішення у контексті реалізації антикризової політики держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі еволюції економічної думки погляди щодо збалансованості бюджету та доцільності зведення державного бюджету з дефіцитом кардинально змінювалися. Представники класичної економічної теорії вважали, що дефіцит державного бюджету є результатом марнотратності уряду, серйозною перешкодою розвитку економіки, причиною зростання державних боргів та інфляції. Зокрема, А. Сміт вважав, що "єдиним хорошим бюджетом є збалансований бюджет" [1, С.387].

Кейнсіанці ж мали кардинально протилежні погляди щодо доцільності зведення бюджету із дефіцитом. Дж. М. Кейнс довів необхідність втручання держави в економічні процеси з метою пожаттвення економічної кон'юнктури у кризові періоди через проведення активної бюджетної політики, наполягав на необхідності збільшення видатків для стимулювання економіки, що означало збільшення бюджетного дефіциту [2, С.288]. На його думку "парадокс ощадливості" полягає у тому, що в умовах економічного спаду відмова державного сектору від нових запозичень (тобто скорочення дефіциту бюджету) призведе не до послаблення, а до поглиблення рецесії. Для виходу із рецесії важливим є не кількість наявних коштів, а їх витрачання [3, С.78].

Представники неокейнсіанства (Е. Хансен, Дж. Хікс, Р. Харрод, П. Семюелсон) вважали, що наявність бюджетного дефіциту у періоди спаду ділової активності або бюджетного надлишку, внаслідок зростання приватних інвестицій, є результатом проведення активної (дискреційної) політики держави, спрямованої на зміну

розміру податків та державних видатків на різних стадіях економічного циклу.

На думку представників неокласичної теорії та неолібералізму (Том Сарджент, Роберт Льюкас) одним із важливіших завдань держави є забезпечення збалансованості державного бюджету. Вони ставили під сумнів ефективність державної політики та вважали, що реакція приватних ринків та окремих осіб (завдяки раціональному прогнозуванню) на діяльність держави нейтралізує ефект від цієї діяльності [4, С.807].

Такі переконання підтримують і представники теорії суспільних товарів і послуг (Дж. Б'юкенен, Р. Вагнер) та вважають, що спроби держави стабілізувати економіку на ділі збільшують її коливання. На їх думку держава не повинна використовувати дискретних механізмів, а спершу необхідно окреслити набір правил, які давали б можливість прогнозування ефективності економіки для регулювання норм податків, державних затрат та інших фінансових змінних [4, С.810].

На противагу таким переконанням, Р.А. Масгрейв піддавав сумніву твердження про те, що головною метою бюджетної політики є досягнення збалансованості бюджету, після чого його необхідно залишити у спокої, покладаючись на вбудовані стабілізатори. Незважаючи на те, що дискреційні зміни монетарної політики можуть бути реалізовані швидше, ніж зміни податкових ставок та рівня витрат, період часу між прийняттям політичного рішення та його результативністю може бути набагато довшим. Крім того, на його думку, більш довгостроковий вплив у довгостроковому зростанні для цих двох підходів буде різним. Тому політика стабілізації не може здійснюватися без використання фіскальних заходів, особливо в умовах значних економічних коливань [5, С.613].

Глобальна фінансово-економічна криза 2008 – 2009 рр. стала найгострішою за останні десятиліття та вперше після Великої Депресії призвела до синхронного падіння усієї світової економіки. Фінансова криза, що зародилася в США, швидко поширилася на фінансові системи та економіки інших країн.

Аналізуючи розвиток фінансового ринку в сучасних умовах, В.Д. Базилевич зазначає "Грунтуючись на результатах досліджень монетарних пост кейнсіанців, можна стверджувати: таке явище, як нестабільність фінансового ринку, має ендегенний характер, саме тому неможливо забезпечити "точне" регулювання капіталістичного господарства, котре базується на активному використанні ринку фінансових інструментів. За таких умов державі залишається тільки реалізувати гнучку економічну політику, яка допускати можливість різних "режимів" функціонування економіки в межах існуючої інституційної структури та врахувати фактори її внутрішньої дестабілізації, що дасть змогу значно більше наблизитися до стану, який характеризується повною зайнятістю, стабільністю ринкових цін і сталим економічним розвитком". Вчений підкреслює, що "фінансовий ринок, з одного боку, є невід'ємною складовою будь-якої ринкової економічної системи, а з другого, за певних умов, – може виступати фактором поширення кризових тенденцій в економіці, створюючи постійну загрозу стабільності як національних, так і світових економічних систем. Усе це вказує на необхідність ефективного регулювання фінансового ринку державою, й передусім дієвого контролю діяльності його професійних учасників – фінансових інститутів" [6, С.12].

Наголошуючи на важливості участі держави у реалізації бюджетної політики, І. О. Лютий зазначає: "Саме криза створює об'єктивні передумови для якісних змін в економіці та суспільно-політичному житті країни, визнаючи необхідність реформ, реструктуризації економіки на основі інноваційних процесів і новітніх технологій. За такого підходу бюджетна політика – це не тільки планування перерозподілу фінансових ресурсів через бюджетний механізм, це насамперед фінансування пріоритетів і проектів інноваційного спрямування на декілька бюджетних періодів. Саме інноваційний розвиток економіки, технологічний цикл реалізації загальнодержавних проектів упродовж ряду бюджетних періодів об'єктивно визначає потребу в розробці й реалізації кожним урядом загальнодержавної бюджетної стратегії" [7, С.16].

Внаслідок світової кризи 2008 – 2009 рр. більшість країн знову зіткнулася з проблемою зростання дефіциту державного бюджету, при цьому не всі економісти підтримують політику жорсткої бюджетної консолідації. Наприклад, Дж. Е. Стігліц зазначає: "Внаслідок труднощів відновлення глобальної економіки будь-яке скорочення видатків та збільшення податків неминуче призведе до ще більшого уповільнення росту економіки, в результаті чого більшість країн може опинитися у стані рецесії". "Якщо ми не повернемося до основних принципів кейнсіанської економічної теорії, то світ приречений на довготривалий спад" [2, С.353 – 355]. На його думку, зростання дефіциту бюджету та державних заборгованостей на його покриття не впливатимуть на розміри інфляції, якщо на таку ж суму (рівну сумі державних заборгованостей) знизяться податки [8].

В. Бьюітер також допускає наявність контрциклічного дефіциту у кризові періоди, пояснюючи це тим, що контрциклічний дефіцит поглинає приватні заощадження або монетизується у короткостроковому періоді, але не зменшує нагромадження капіталу у довгостроковому. Крім того, він зауважує, що при проведенні послідовної контрциклічної фіскальної політики не виникає тенденції до зростання державного боргу та його співвідношення до ВВП [8].

В економічній науці виділяють три основні концептуальні підходи до бюджетної збалансованості: щорічного балансування, балансування протягом економічного циклу та "функціональних фінансів".

Таке неоднозначне трактування поняття "дефіцит бюджету" в економічній науці та наявність кардинально протилежних поглядів щодо його доцільності пов'язане з тим, що бюджетний дефіцит є багатограним явищем, в якому поєднуються як позитивні, так і негативні сторони. Тим не менш, дефіцит бюджету є невід'ємною складовою бюджетної політики держави (Табл.1).

Використання бюджетного дефіциту як інструменту бюджетного регулювання дозволяє у короткостроковій перспективі під час спаду та депресії стимулювати економічне зростання та прискорити вихід із кризи, тоді як у середньо- та довгостроковому періоді може призвести до кардинально протилежних наслідків.

Обґрунтування доцільності зведення бюджету із дефіцитом та визначення безпечного його рівня здійснюється за такими основними критеріями, як розміри дефіциту бюджету; доступні джерела його фінансування; напрям спрямування бюджетних видатків, фаза економічного циклу.

Таблиця 1. Позитивні та негативні сторони дефіциту бюджету

Позитивні сторони та наслідки зведення бюджету з дефіцитом	Негативні наслідки та загрози надмірних обсягів бюджетних дефіцитів
Інструмент стимулювання економічного розвитку – в умовах неповного використання факторів виробництва дефіцитне фінансування державних інвестицій сприяє зростанню ВВП та приватних інвестицій (через вплив бюджетно-податкової політики на сукупний попит).	Індикатор розширення масштабів діяльності держави – витіснення приватних інвестицій державними внаслідок різкого підвищення процентних ставок або заміщення приватного кредиту державним.
Інструмент державного контрциклічного регулювання (антикризової політики держави) – у фазі спаду тимчасове зниження податків, що поширюється на все населення, послаблює зниження особистих доходів та споживчих витрат, стимулює сукупний попит. – надання податкових пільг інвестиційного спрямування стимулює відновлення економічного зростання; – стимулювання витратів через ефект мультиплікатора сприяє пожвавленню економічної активності, розвитку суміжних галузей, створенню нових робочих місць, підвищенню споживчого попиту, відновленню економічного зростання; – зростання дефіциту бюджету та державних запозичень на його покриття не впливатимуть на розміри інфляції, якщо на таку ж суму (рівну сумі державних запозичень) знизяться податки; – контрциклічний дефіцит поглинає приватні заощадження (монетизується) у короткостроковому періоді, не зменшуючи нагромадження капіталу у довгостроковому.	Фактор зростання ризиків економічної діяльності та макроекономічної нестабільності – збільшення обсягів зовнішніх запозичень та зростання зовнішнього боргу; – збільшення кількості короткострокових фінансових операцій порівняно із середньо- та довгостроковими операціями; – зменшення обсягів інвестицій в економіку, зниження рівня виробництва, уповільнення темпів економічного зростання; – від'ємне сальдо торгівельного балансу; – погіршення інвестиційної привабливості країни; – зростання інфляції як результат випуску в обіг додаткових грошей, або внаслідок збільшення витратів бюджету на соціальні виплати, тощо.

Джерело: [8, С.235 – 236]

Сьогодні більшість економістів вже не відносять дефіцит бюджету до категорії надзвичайних фінансових явищ. У період після другої світової війни і по сьогоднішній день зведення бюджету з дефіцитом характерне для більшості країн світу, у тому числі країн з розвинутою ринковою економікою. Внаслідок світової фінансової кризи у всіх, без виключення, країн мало місце різке зростання бюджетних дефіцитів (рис.1).

Більше того, країни з розвинутою економікою сьогодні демонструють значно вищі показники зростання дефіцитів, ніж країни з ринком, що формується. У провідних країнах світу відзначається історичний максимум (за післявоєнний період) рівнів бюджетних дефіцитів та державних боргів.

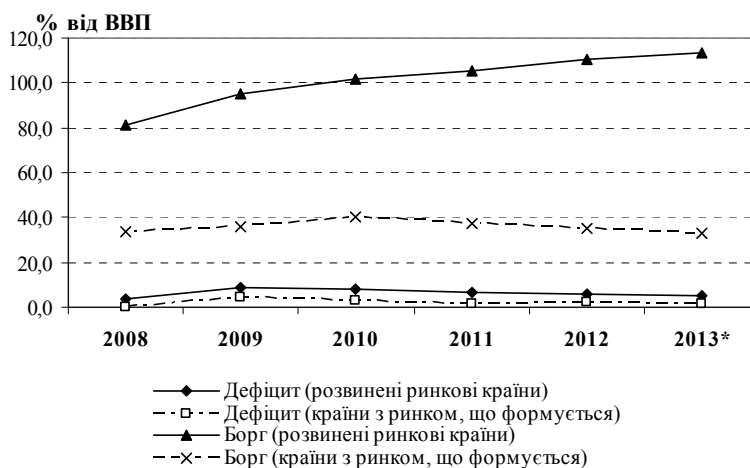

Рис. 1. Динаміка зростання бюджетних дефіцитів та боргів країн з ринковою економікою і країн з ринком, що формується, у % до ВВП

Джерело: [9]

Розміри бюджетних дефіцитів значно перевищують безпечні рівні, встановлені Маастрихтським договором у 1992 році та Пактом про стабільність та економічне зростання, підписаним у 1997 році, згідно з якими бюджетний дефіцит країни-члена ЄС не може перевищувати 3 % ВВП, а державний борг – 60 % ВВП. Але, не дивлячись на досягнення домовленостей 15 вересня 2011 року у Страсбурзі щодо посилення вимог до Європейського Пакту стабільності та бюджетної дисципліни, зважаючи на значні розміри накопичених державних боргів, досягти передкризового рівня дефіцитів було досить важко.

Аналіз антикризових заходів більшості країн світу у 2008 – 2009 рр. свідчить про те, що пріоритет надавався заходам, спрямованим на уповільнення економічної рецесії, та стимулюванню існуючого, хоча й обмеженого економічного росту. На фоні глобальної кризи ризику зростання бюджетного дефіциту за рахунок збільшення державного боргу, втрати інвестиційної привабливості держави в цілому, висування можливих санкцій до країн ЄС, внаслідок перевищення безпечних рівнів бюджетного дефіциту, уряди країн вважали менш суттєвими [10, С.22].

Зниження ділової активності під час кризи спричинило значне зниження доходів, при цьому більшість країн

також збільшили видатки на підтримку своїх економік, зросли бюджетні дефіцити. Зростання бюджетних дефіцитів країн з розвинутою економікою склало в середньому близько 8 п. п., з 1% від ВВП у 2007 році до майже 9% від ВВП у 2009 році. У таких країнах, як Великобританія, Греція, Ірландія, Ісландія, Іспанія, США та Японія, дефіцит перевищив 10% від ВВП. У 2010 році сальдо бюджетів країн з розвинутою економікою погіршилося ще й внаслідок наявності недоходів у системі збору доходів, розширення стимулюючих заходів (Німеччині, США), значного обсягу оборонних видатків (США). Ситуація ускладнюється ще й тим, що старіння населення у більшості країн та глобальні екологічні проблеми спричинюють додатковий тиск на державні фінанси.

Зростання дефіцитів відповідно призвело до збільшення існуючих у більшості країн боргів. Разом з тим, не можна зводити причини зростання боргів тільки до наслідків фінансової кризи. Таке зростання є не стільки наслідком реалізації державних антикризових заходів, скільки слабкою бюджетно-податковою політикою у попередні роки. Причинами такого різкого зростання боргів були як наслідки кризи, до яких можна віднести зниження рівня доходів та обсягів виробництва, падіння завищених цін активів, застосування контрциклічних заходів бюджетно-стимулювання, так і накопичені до кризи борги.

Державні борги зростали не тільки у важкі часи, не зменшувались вони й у більш сприятливі періоди. В середині 2000-х років реакцією деяких країн на динамічне економічне зростання та збільшення обсягів податкових надходжень було зниження податків та зростання видатків на заробітну плату, трансфертні платежі, включаючи пенсії, тощо. Причиною такого послаблення бюджетної дисципліни було покращення бюджетного сальдо, що мало тимчасовий характер та не могло тривати вічно.

У країнах з ринком, що формується, рівень державних боргів значно менший, ніж у розвинутих країнах. Але слід враховувати і те, що для них і допустимі межі боргу теж нижчі, оскільки їх можливість отримувати доходи обмежені мінливістю податкової бази та значним обсягом неофіційного сектору економіки, що випадає з-під оподаткування, а також низькою спроможністю фінансових ринків таких країн поглинати значні обсяги державних боргових зобов'язань. Країни з ринком, що формується, уразливі й перед вторинними ефектами, викликаними проблемами державної заборгованості країн з розвинутою економікою, та можуть зіткнутися із труднощами у рефінансуванні існуючого боргу при настанні строків його погашення. Раніше у світовій практиці широко практикувалося встановлення таких максимальних рівнів боргів, як 60% від ВВП – для країн з розвинутою економікою та 40% від ВВП – для країн з ринком, що розвивається, оскільки вони знаходяться у зоні більшого ризику. Сьогодні за рівнем боргу країни умовно поділяють на три групи: країни, що перебувають в "зеленій зоні" (рівень боргу – до 60% ВВП), країни "жовтої зони" (рівень боргу – від 60% до 80% ВВП), країни "червоної зони", рівень боргу яких перевищує 80% ВВП. До країн "зеленої зони" відносять країни Балтії та Східної Європи, які переважно є новими членами Європейського союзу. Такі країни могли собі дозволити застосування стимулюючих та підтримуючих бюджетно-податкових заходів у кризовий період. Разом з тим, це не означає, що їх фінансовий простір є безмежним. Надмірне та необґрунтоване розширення видаткової частини бюджету таких країн, зростання дефіциту та боргів може призвести до їх швидкого переходу в групу країн з підвищеним борговим ризиком (країни "жовтої зони"). Прикладом цього є Іспанія, яка з 2007 року дуже швидко нарощувала борги та вже в 2010 – 2011 рр.

опинилася в групі країн "жовтої зони". Країни, які вже мали значні борги до кризи, були змушені проводити жорстку політику бюджетної консолідації, що уповільнило їх вихід з рецесії, але подальше нарощування боргів загрожувало їм дефолтом.

У 2009 – 2012 рр. бюджетно-податкова політика у багатьох країнах мала проциклічний характер, що спричинено відсутністю більш-менш дешевого додаткового фінансування. Країни змушені приймати нові заходи бюджетної консолідації з метою виконання цільових показників дефіциту бюджету, замість того, щоб надати можливість спрацювати автоматичним стабілізаторам. Уряди більшості країн з метою скорочення державного боргу та дефіциту здійснювали заходи, спрямовані на консолідацію державних фінансів (скорочення видатків та/або підвищення податків), крім США та Японії, які незважаючи на значні обсяги бюджетних дефіцитів та боргів у 2012 році продовжували здійснювати заходи бюджетного стимулювання. Головними недоліками бюджетної консолідації є зниження доходів у короткостроковому періоді (найбільші втрати несуть ті, хто отримує заробітну плату), а також підвищення рівня безробіття, зокрема, довгострокового. Крім того, слід враховувати, що бюджетний дефіцит (профіцит) є не тільки результатом проведення тієї чи іншої бюджетної політики, а й впливу тимчасових короткострокових або довгострокових економічних факторів.

Висновки. Проаналізувавши досвід країн щодо балансування бюджету в умовах кризи можна зробити наступні висновки, які будуть корисними і для України. По-перше, антикризова політика держави буде ефективною лише у тому разі, якщо здійснюватиметься з урахуванням усіх факторів і особливостей національної економіки. По-друге, з метою пом'якшення циклічних коливань має розроблятися бюджетно-податкова політика держави, що відповідатиме кожній фазі економічного циклу з чітким розмежуванням її заходів у короткостроковому, середньо- та довгостроковому періоді. По-третє, використання бюджетного дефіциту як інструменту бюджетного регулювання у короткостроковому періоді стимулює зростання та прискорює вихід із кризи. По-четверте, бюджетна дисципліна має доповнюватися заходами, спрямованими на стимулювання економіки. У разі обмеженості наявних фінансових ресурсів та залучення додаткових, застосування стимулюючих та підтримуючих антикризових заходів бюджетно-податкової політики має доповнюватися компенсаторними заходами. По-п'яте, здійснюючи бюджетну консолідацію необхідно враховувати не тільки її потенційні довгострокові переваги, але й негативний вплив на економічне зростання та зайнятість населення у коротко- та середньостроковому періоді. По-шосте, проведення структурних реформ, на відміну від використання тимчасових сприятливих умов, є складним та тривалим процесом, але й більш результативним та сприятливим для бюджетної консолідації у довгостроковому періоді.

Список використаних джерел

1. Самуельсон П. Макроекономіка [Текст]: пер. з англ. / П. Самуельсон, В. Нордгауз. – К.: Основи, 1995. – 544 с.
2. Стиглиц Дж. Е. Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса [текст] / Стиглиц Джозеф; [пер. с англ. В. Лопатка]. – М.: Эксмо, 2011. – 512 с.
3. Скидельски Р. Кейнс. Возвращение Мастера [текст] / Роберт Скидельски; пер. с англ. О. Левченко; [Науч. ред. О.Замулин]. – М.: ООО "Юнайтед Пресс", 2011. – 253 с.
4. Стиглиц Джозеф Е. Економіка державного сектора [текст] Пер. з англ. / А. Олійник, Р. Скільський. – К.: Основи, 1998. – 854 с.
5. Масгрейв Ричард А. Государственные финансы: теория и практика [Текст]: пер. з англ. / Масгрейв Ричард А., Масгрейв Петти Б. – М.: Бизнес Атлас, 2009. – 716 с.
6. Базилевич В.Д. Развитие финансового рынка в современных условиях [текст] / В.Д. Базилевич // Финансы Украины. – 2009. – №12. – С.5 – 12.

7. Лютий І.О. Теоретико – методологічні засади бюджетної політики держави [текст] / І.О. Лютий // Фінанси України. – 2009. – №12. – С.13 – 19.
8. Зимовець В.В. Державна фінансова політика економічного розвитку [Текст]: [монографія] / Зимовець В.В.; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К, 2010. – 356 с.
9. Taking Stock. A Progress Report on Fiscal Adjustment [Електронний ресурс] / Fiscal monitor. International Monetary Fund [сайт]. –

October 2012. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2012/02/fmindex.htm>. – Назва з екрана.

10. Налоговая политика и пути выхода из кризиса [Електронний ресурс] / [Адигова Ф.Ф., Анищенко А.В., Болдинова Е.С. и др.]; под ред. д.е.н., проф. Д.Г. Черника. – М., 2009. – 320 с. – Режим доступу: <http://www.palata-nk.ru/php/content.php?id=1941>. – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 15.03.13

А. Дышлевая, асп.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

БАЛАНСИРОВАНИЕ БЮДЖЕТА

В КОНТЕКСТЕ РЕАЛИЗАЦИИ АНТИКРИЗИСНОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА

Исследован зарубежный опыт балансирования бюджета в условиях кризиса. Проанализированы научные подходы к обеспечению бюджетной сбалансированности. Представлены предложения относительно реализации антикризисных мер бюджетно-налоговой политики в Украине.

Ключевые слова: дефицит бюджета, антикризисные меры бюджетно-налоговой политики, консолидация бюджетов, антикризисная бюджетно-налоговая политика в краткосрочном периоде, антикризисная бюджетно-налоговая политика в долгосрочном периоде.

A. Dyshleva, post graduate student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE NATIONAL BUDGET BALANCING IN THE CONTEXT OF GOVERNMENTAL ANTIRECESSIONARY POLICY

The paper considers international experience of balancing national budget under crisis conditions. Scientific approaches to achieving fiscal balance are examined. Some proposals are put forward to undertake anti-crisis activities as to fiscal policy in Ukraine.

Keywords: fiscal deficit, antirecessionary fiscal measures, fiscal consolidation, antirecessionary fiscal policy in a short term, antirecessionary fiscal policy in a long term.

УДК 331.15

А. Козенко, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ЕТАПИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВЕРТИКАЛЬНОГО ФІНАНСОВОГО ВИРІВНЮВАННЯ В УКРАЇНІ

В статті проаналізовано проблематику формування і розвитку вертикального фінансового вирівнювання в контексті процесів, що розпочалися після набуття Україною суверенітету. Виявлено основні етапи і тенденції розвитку вертикального фінансового вирівнювання в Україні. З урахуванням цього сформульовано пропозиції щодо основних шляхів подальшого реформування системи вертикального фінансового вирівнювання в Україні в контексті переходу її до ринкової економіки, узгодження бюджетного законодавства країни із законодавством про організацію виконавчої влади і місцевого самоврядування та іншими законами, що визначають їх функції.

Ключові слова: міжбюджетні відносини, вертикальне фінансове вирівнювання, місцеві бюджети.

Постановка проблеми. Після здобуття Україною незалежності перед владою України постало чимало завдань серед яких було завдання сформувати та систему міжбюджетних відносин в Україні. Ці відносини відіграють значну роль у соціально-економічній політиці України, її державній та регіональній політиці, вплинули на характер відносин центру і регіонів.

Протягом 1900-х рр. в Україні почала формуватися система вертикального фінансового вирівнювання, яка пройшла декілька етапів за яких нагромадились серйозні проблеми, які потребують розв'язання як в теоретичному, так і практичному плані. Виникли суперечності між функціями, сферами відповідальності місцевих органів влади і фінансовими можливостями їх реалізації. Це розбалансувало бюджетну систему країни, обумовило потребу її реформування і, зокрема, реформування системи вертикального вирівнювання. Саме тому необхідно проаналізувати етапи розвитку системи вертикального вирівнювання, виявити помилки та на цій основі розробити пропозиції для розв'язання даних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становлення та розвиток системи вертикального фінансового вирівнювання у своїх працях досліджували такі вітчизняні науковці як Волохова І.С., Луніна І. О., Слухай С.В., Зайчикова В.В., Заброцька О.В., Шишко О.В. та ін.

Невирішені частини загальної проблеми. Формування механізму вертикального фінансового вирівнювання по суті пов'язане з реалізацією закономірностей розвитку бюджетної системи і різним поєднанням прин-

ципів централізму і децентралізму в організації структурних взаємозв'язків різних рівнів влади. Але аналіз наукової літератури свідчить, що не було спроб дослідити систему вертикального фінансового вирівнювання в Україні в контексті її розвитку з набуттям України незалежності. При цьому складність оптимізації цих організаційних начал у будь-якій державі пов'язана з відсутністю адекватної теоретичної моделі вертикального фінансового вирівнювання як в плані формування доходної бази органів місцевої влади, так і адекватного розподілу їх витратних зобов'язань, що обмежують реалізацію функцій держави і органів місцевого самоврядування. Зрештою це загострює фінансові проблеми і дестабілізує розвиток національної господарської системи в умовах економічного підйому і віддаляє перспективу економічного зростання держави.

Метою статті є дослідження етапів розвитку вертикального фінансового вирівнювання в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після розпаду Радянського Союзу та проголошення України 24 серпня 1991 року незалежної держави, перед владою України постали ряд завдань для формування ефективної бюджетної системи, серед них важливим було створення нової системи вертикального фінансового вирівнювання.

На нашу думку становлення системи вертикального фінансового вирівнювання слід виокремити в три етапи (табл.1).

Таблиця 1. Етапи формування системи вертикального фінансового вирівнювання

Етапи	Роки	Характеристика
1 етап	1991-1997	пов'язаний із запровадженням власної бюджетної системи України, з визначенням засад організації системи вертикального вирівнювання.
2 етап	1998-2009	пов'язаний із закладенням розподілу податків між бюджетами, а також ухвалення у 2001 р. Бюджетного кодексу України
3 етап	2010 і до сьогодні	пов'язаний із ухваленням нової редакції бюджетного кодексу та спробами організації системи вирівнювання за новими принципами.

Джерело: складено автором

Розглянемо детальніше етапи формування системи вертикального вирівнювання. Перший етап характеризувався ухваленням Конституції України, нового законодавства про бюджетну систему, місцеві органи виконавчої влади, місцеве самоврядування. Задекларовано принципи розмежування доходів між рівнями бюджетної системи, видатків між державним і місцевими бюджетами.

Протягом цього етапу задекларовано самостійність місцевих бюджетів на основі власних і закріплених доходів за всіма рівнями місцевих бюджетів. Визначено джерела доходів державного і місцевих бюджетів. Запроваджено: інститут місцевих податків і зборів, принцип делегування повноважень без їх фінансового забезпечення; трансферти і внески з бюджетів нижчого рівня до бюджетів вищого рівня без визначення принципів і порядку їх надання; договірні форми відносин центральних органів виконавчої влади і органів влади Автономної Республіки Крим [6, с.8].

Доходи місцевих бюджетів формувалися в основному за рахунок регульованих доходів, частка яких зменшилася, а власних і закріплених – незначно зросла. Змінювався перелік таких податків, відсотки відрахування. Право розмежування частини загальнодержавних податків і зборів між республіканським бюджетом Республіки Крим, обласним бюджетом та бюджетами районів і міст закріплювалося за Верховною Радою Республіки Крим, обласною, Київською і Севастопольською міськими Радами народних депутатів.

В цей період запроваджено делеговані повноваження держави виконавчим комітетам міських, сільських та

селищних рад. Для виконання цих повноважень органам місцевого самоврядування мали передаватися відповідні фінансові, матеріально-технічні для їх здійснення, що на практиці не було реалізовано і залишилося декларацією [4, с.96].

Другий етап почався з того, що з 1997 року податок на додану вартість повністю зараховується до державного бюджету. Законом про державний бюджет на 1997 рік визначено обсяги видатків місцевих бюджетів Автономної Республіки Крим, областей та бюджету м. Севастополя, що не забезпечені доходами та фінансуються за рахунок державного бюджету.

Визначено основні організаційно-правові підходи вертикального фінансового вирівнювання, які мають ґрунтуватися на соціальних стандартах, нормативах мінімальної бюджетної забезпеченості та інших об'єктивних критеріях. Крім цього обґрунтовано необхідність чіткого розмежування дохідних джерел та видаткових повноважень між бюджетами різних рівнів; методологічною основою розрахунків обсягів доходів та видатків обрано коефіцієнти податкової спроможності.

Розподіл видатків та доходів між державним і місцевими бюджетами України у 1997-2010 рр. простежимо на рисунках 1 та 2 [3, с.97].

Централізація простежується у фактичному розподілі доходів між державним та місцевими бюджетами. Найнижчий рівень доходів Державного бюджету України був у 1998 – 52% та у 1999 – 55%. Найвищий – у 2005 р. – 75%, у 2006 – 77%, у 2007 – 73%, у 2008 – 75% та у 2009 – 75% (рис.1).

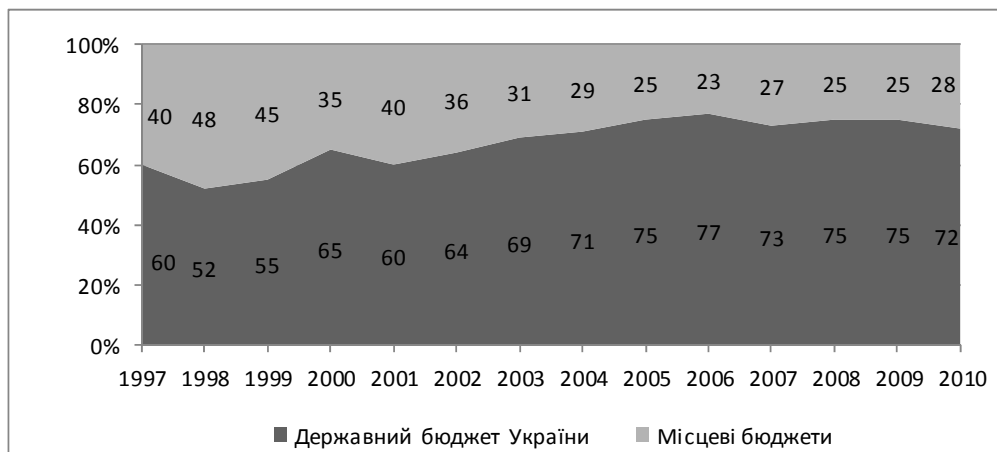

Рис. 1. Розподіл доходів між державним та місцевими бюджетами України

Джерело: [2]

У фактичному розподілі видатків між державним та місцевими бюджетами України також простежується централізація, але в окремі роки відбувалася децентралізація бюджетних видатків: у 1998 р. з державного

бюджету здійснювалося 52% видатків, у 1999 – 55%, а найбільша централізація: у 200 р. з державного бюджету здійснювалося 71% видатків, у 2005 – 66% (рис.2).

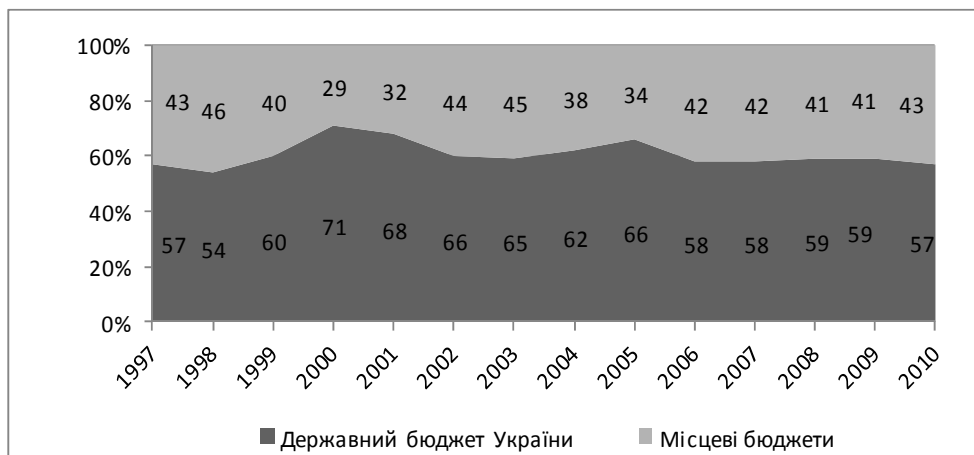

Рис. 2. Розподіл видатків між державним та місцевими бюджетами України

Джерело: [2]

Важливим моментом другого етапу стало ухвалення Бюджетного кодексу України. Даний документ вніс значні зміни в організацію міжбюджетних відносин та бюджетної системи України в цілому.

З метою запровадження єдиної методології функціонування системи фінансового вирівнювання в ході бюджетної реформи 2001 року було введено Формулу розподілу міжбюджетних трансфертів:

$$T_i = \alpha_i (V_i - D_{izak}) \quad (1)$$

де α_i – коефіцієнт вирівнювання; T_i – плановий обсяг дотації вирівнювання з державного бюджету до місцевого бюджету або коштів, що передаються з цього бюджету до державного бюджету; V_i – розрахунковий показник обсягу видатків місцевого бюджету; D_{izak} – розрахунковий обсяг доходів місцевого бюджету.

Бюджет почав формуватися на основі формульного підходу, тобто на основі розрахунку прогнозного обсягу доходів, що мають бути передані тому чи іншому місцевому бюджету або ж вилучені з нього до бюджету вищого рівня, з урахуванням закладених у формулі встановлених нормативів видаткових потреб. Цим було зроблено перші кроки щодо справедливого розподілу державних доходів із метою забезпечення кожної територіальної громади таким базовим обсягом коштів, який необхідний для надання державних послуг, гарантованих кожному громадянину Конституцією України [7 с.371].

Але бюджетний кодекс крім нововведень, які можна вважати позитивними, на нашу думку, містив багато

суперечностей. Тому у 2010 році були внесені зміни до Бюджетного кодексу України.

З прийняттям нового Бюджетного кодексу, почався третій етап формування системи вертикального фінансового вирівнювання, адже новий Бюджетний кодекс України передбачає ряд норм, спрямованих на сприяння регіональному економічному зростанню з урахуванням збалансування загальнодержавних і регіональних інтересів, запровадженню нових інструментів стимулювання регіонального розвитку та вдосконаленню міжбюджетних відносин.

Виконання місцевих бюджетів у 2010 р. відбувалося за умов збільшення їх залежності від ресурсів державного бюджету, про що свідчить суттєве зростання абсолютних обсягів та питомої ваги міжбюджетних трансфертів у загальній сумі доходів місцевих бюджетів.

Загальний обсяг наданих із державного бюджету трансфертів місцевим бюджетам збільшився порівняно з 2009 р. на 15 млрд. 460,7 млн. грн., або на 25,1 відс., а питома вага трансфертів у доходах місцевих бюджетів за 2011 рік досягла 52,1 відс., або зросла на 3,2 відс. пункти (рис. 3.), що суперечить вимогам схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 № 308-р Концепції реформування місцевих бюджетів, основним завданням якої визначено підвищення рівня самодостатності місцевих бюджетів [5 с.58].

Рис. 3. Питома вага міжбюджетних трансфертів з державного бюджету у доходах місцевих бюджетів (%)

Джерело: [2]

Численні зміни, які вносяться до розмірів та видів міжбюджетних трансфертів протягом бюджетного року, в тому числі у порядку, який не узгоджується з вимога-

ми Бюджетного кодексу України, призводять до зниження ефективності бюджетного процесу, оскільки погіршують прогнозованість ресурсів місцевих бюджетів,

необхідних для виконання покладених на органи місцевої влади завдань і повноважень.

Бюджетним кодексом у новій редакції передбачений цілий ряд заходів щодо удосконалення міжбюджетних відносин з метою зменшення залежності місцевих бюджетів від трансфертів з державного бюджету, створення належних умов для виконання органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади покладених на них функцій [1, с.21].

На третьому етапі всі регіони України отримували дотації, частка яких у доходах місцевих бюджетів становила 46,3% у 2008 році і зросла до 48,8% у 2010 році та 52,3% у 2011 році. Регіональна структура дотаційності регіонів виглядає ще більш загрозливо. Так, у 2010 році частка дотацій збільшилася у структурі доходів 19 регіонів, сягнувши рекордних значень у Закарпатській, Тернопільській та Волинській областях – 72,3, 71,9 та 71,1% відповідно.

Таким чином, тотальна дотаційність місцевих бюджетів України ставить під сумнів ефективність чинної системи фінансового вирівнювання, а відтак можна зробити висновок, що побудована вона за розподільчою схемою, в якій незрозумілими залишаються питання визначення "регіонів-донорів" та "регіонів-реципієнтів". По суті, держава вилучає значну частку доходів, зібраних у регіонах, а потім частину з них розподіляє між бюджетами. Така система створює значні антистимули для розвитку економіки регіонів і не виконує завдань фінансового вирівнювання.

Отже, система вертикального фінансового вирівнювання, яка сьогодні застосовується в Україні, характеризується не лише недосконалістю і суперечливістю методологічної бази відносно світових стандартів, але й відсутністю загальнонаціональної мети фінансового вирівнювання, які, у сукупності, спричиняють численні проблемні питання в результаті її застосування.

Для цього необхідно Україні необхідно, з одного боку якісно та кількісно змінити всі соціальні норми та нормативи, а з іншого – законодавче закріплення розподілу прав і зобов'язань між рівнями влади всіх рівнів. Саме поліпшені та ті, що забезпечують гідний рівень життя, соціальні стандарти мають бути закладені до бюджетів усіх рівнів і повинні фінансуватися в пріоритетному порядку. Але, на сьогодні, фінансування соціальної сфери спирається на нормативи і доповнюється цільовими програмами. Слід поступово збільшувати частку цільових програм, але не доводити використання цього методу до абсурду [6, с.129].

Також необхідно законодавчо закріпити розподіл прав і витратних зобов'язань між рівнями влади всіх

рівнів та уточнення фінансових зобов'язань. Кожне витратне зобов'язання включає три компоненти: нормативно-правове регулювання, фінансове забезпечення та безпосереднє надання громадських послуг або оплату їх надання не бюджетними організаціями. Органи місцевого самоврядування повинні мати у розпорядженні таку кількість фінансових витрат, яку б вона мала змогу залучити не перекладаючи відповідні ресурси на державний бюджет. Крім цього, якщо держава встановлює розмір соціальних виплат, які виплачуються з місцевих бюджетів, то вона має виділяти відповідні додаткові кошти і передавати їх до бюджетів нижчих рівнів, а також контролювати, щоб кошти виплачувалися у встановленому обсязі. Якщо вищі органи влади передають зобов'язання щодо встановлення норм відрахування регіонам, то останні повинні самостійно встановлювати їх розміри, виходячи з можливостей своїх бюджетів. Щодо соціальних послуг, то роль держави може полягати у встановленні стандартів якості, тоді як конкретні обсяги фінансування відповідних послуг регіони встановлюватимуть самостійно.

Висновки. Пройшовши три етапи розвитку система вертикального фінансового вирівнювання в Україні є недосконалою. Загалом можна сказати, що надмірна централізація бюджетних ресурсів, недосконалість порядку їх розподілу, незабезпечення місцевих бюджетів в повному обсязі коштами на проведення, зокрема, видатків розвитку, низька ефективність управління коштами міжбюджетних трансфертів суттєво стримують повноцінне функціонування інституту місцевого самоврядування, не забезпечують надання населенню України якісних послуг та підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіонів.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 2 вересня 2011 року. – К.: Алерта, 2011. – 118 с.
2. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету України за 2011 рік. / [Щербіна І.Ф., Ридик А.Ю., Зубенко В.В., Самчинська І.В. та ін.]; ІБСЕД, Проект "Зміцнення фінансової ініціативи", USAID. – К: 2011
3. Волохова І.С. Міжбюджетні відносини в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку.[монографія]/ Волохова І.С. – Одеса: Атлант, 2010. – 233 с.
4. Зайчикова В.В., Місцеві фінанси України та європейських країн: Підручник. – К.: НДФІ, 2007. – 299 с.
5. Луніна І.О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин [монографія] / Луніна І.С. – К.: Наукова думка, 2006. – 432 с.
6. Шишко О. Удосконалення системи фінансового вирівнювання в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду / О. Шишко // Збірник наукових праць НДФІ. – 2007. – №2 (39). – С. 122-131.
7. Юрій С.І., Федосов В.М., Фінанси: Підручник. – К.: Знання, 2008. – 611 с.

Стаття надійшла до редакції 15.03.13

А. Козенко, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ВЕРТИКАЛЬНОГО ФИНАНСОВОГО ВЫРАВНИВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье проанализирована проблематика формирования и развития вертикального финансового выравнивания в контексте процессов, которые начались после приобретения Украиной суверенитета. Выявлены основные этапы и тенденции развития вертикального финансового выравнивания в Украине. С учетом этого сформулированы предложения относительно основных путей дальнейшего реформирования системы вертикального финансового выравнивания в Украине в контексте перехода ее к рыночной экономике, согласование бюджетного законодательства страны с законодательством об организации исполнительной власти и местного самоуправления и другими законами, которые определяют их функции.

Ключевые слова: межбюджетные отношения, вертикальное финансовое выравнивание, местные бюджеты.

A. Kozenko, post graduate student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

STAGES OF DEVELOPMENT THE SYSTEM OF VERTICAL EQUALIZING IN UKRAINE

In the article analyzing the problems of formation and development of the vertical financial equalizing in the context of processing which begins after acquisition Ukraine of sovereignty. The basic stages and progress of the vertical financial equalizing educing in UkraineTaking into account it suggestions of relatively basic ways of further reformation of the system of the vertical financial equalizing in Ukraine in the context of transition to the economy with development market, concordance of budgetary legislation of country with a legislation about organization of executive power and local self-government and other laws which determine their functions.

Keywords: intergovernment relations, vertical financial equalizing, local budgets.

УДК 336.114

Н. Плешакова, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ПОКАЗНИКИ БЕЗПЕКИ ГРОШОВО-КРЕДИТНОГО СЕКТОРА ЯК СКЛАДОВА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті досліджується стан фінансової безпеки України через її основну складову – безпеку грошово-кредитного сектора.

Ключові слова: фінансова безпека, структура фінансової безпеки, грошово-кредитна безпека.

Постановка проблеми. Фінансова безпека є однією з найважливіших складових економічної безпеки. Вона є своєрідним індикатором та критерієм ефективності діяльності фінансової системи держави. Існуючі недоліки у фінансово-економічній сфері зумовили нагальність зміцнення системи фінансової безпеки в Україні. Недосконалість міжбюджетних відносин, дефіцитність бюджетів усіх рівнів, втрата довіри населення до банківських установ, національного капіталу за кордон, свідчить про низький рівень стабільності фінансового сектору. У зв'язку з цим виникає потреба зміцнення системи фінансової безпеки в Україні та пошук практичних шляхів щодо її стабілізації.

Аналіз останніх публікацій. Розробка проблем фінансової безпеки в Україні знайшла своє висвітлення в роботах О. Барановського, О. Василика, З. Варналія, В.Гейця, Б. Данилишина, І. Лютого, С. Науменкової, Т.Ковальчука, Я. Жаліло, А. Чухна та ін. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки досліджували О. Ареф'єва, Л. Гомілко; проблематику механізму забезпечення (управління) фінансової безпеки підприємства вивчали у своїх працях В. Лебедева, А. Єрмошенко, спробу змодельовати механізми управління фінансовою безпекою підприємства зробила В. Орлова. Методологічні положення щодо оцінювання рівня фінансової безпеки держави досліджували О. Макарюк, Н. Грицюк та ін. Окремі питання нормативного і правового регулювання забезпечення фінансової безпеки розробляли В. Волковським та І. Кучеровим.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Разом з тим існує потреба у проведенні ґрунтовного аналізу показників фінансової безпеки України, з точки зору грошово-кредитної безпеки задля забезпечення фінансової стійкості держави.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних аспектів безпеки грошово-кредитного сектору, визначення основних її загроз та оцінка фінансової безпеки України.

Виклад основного матеріалу. В економічній літературі існують різні підходи щодо визначення сутності фінансової безпеки. На нашу думку, найбільш повно та вичерпно поняття фінансової безпеки розкривається в працях Варналія З.С. Так, під фінансовою безпекою Варналій З.С. розуміє захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на всіх рівнях фінансових відносин, забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій та установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання зобов'язань [1].

Відповідно до Наказу Міністерства економіки України "Про методику розрахунку рівня економічної безпеки України" фінансова безпека – це такий стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання [7].

Отже, фінансова безпека держави – це ключова складова економічної та загалом національної безпеки країни, яка являє собою такий стан грошово-кредитної, валютної, бюджетної, банківської та податкової системи, який може забезпечити ефективне функціонування держави, підтримуючи її економічну стійкість у глобальному середовищі. Стан фінансової безпеки країни також визначається рівнем законодавчого забезпечення функціонування фінансової сфери та політичним кліматом у країні.

Формування системи фінансової безпеки повинно поряд із обґрунтуванням її сутності, основних принципів функціонування та методологічних засад також включати класифікацію за певними ознаками [2]. Класифікація буде сприяти забезпеченню порівнянності окремих елементів та їх взаємозв'язку. Фінансова безпека, у свою чергу, містить наступні складові (рис. 1).

Зупинимося більш детально саме на грошово-кредитній безпеці. Відповідно до Наказу Міністерства економіки України "Про методику розрахунку рівня економічної безпеки України" грошово-кредитна безпека – це такий стан грошово-кредитної системи, який характеризується стабільністю грошової одиниці, доступністю кредитних ресурсів та таким рівнем інфляції, що забезпечує економічне зростання та підвищення реальних доходів населення [7].

Головним завданням грошово-кредитної політики НБУ є забезпечення стабільності національної грошової одиниці – гривні. Антиінфляційна спрямованість грошово-кредитної політики – це підтримання такої динаміки монетарних агрегатів, яка, водночас, задовольняє попит на гроші і не створює загрози для значної зміни цін [4]. Для забезпечення безпеки цієї сфери повинні виконуватися такі умови: обсяг обігових коштів підприємств усіх форм власності повинен знаходитися на рівні, який забезпечує їх нормальне функціонування; відсутній бартер у розрахунках між підприємствами і їх заборгованість бюджету; рівень кредиторської та дебіторської заборгованості не перевищує встановлені нормативи; стабільне зростання обсягів безготівкових розрахунків, як в народному господарстві так і при сплаті населенням за товари та послуги; поступове зменшення обсягу тіньової економіки; емісія не перевищує встановлені нормативи; рівень доларизації грошового обігу не повинен перебільшувати 10% грошової маси в національній валюті; вітчизняні валютні кошти повертаються з-за кордону; стабільні ціни; витримується баланс грошових доходів та витрат населення, відсутня заборгованість із заробітної плати, пенсій, інших соціальних виплат; обсяги наданих економіці кредитів мають забезпечувати фінансування обігових коштів підприємств у необхідних для їх нормального функціонування розмірах та ін.

Основними загрозами для безпеки грошово-кредитного сектору є:

➤ надмірно високі відсоткові ставки з кредити або надто швидке їх зростання;

➤ випереджаюче зростання попиту на фінансові ресурси порівняно із зростанням пропозиції – перевищення кредитних вкладень над депозитами ;

➤ відсутність дієвої системи банківської безпеки;

➤ нерозвиненість банківської системи та практична відсутність страхування кредитів та депозитів;

➤ зростання обсягів та поширення поза банківського обігу готівки;

➤ низький рівень капіталізації банківської системи;

➤ недосконала кредитна політика комерційних банків, яка виявляється у надмірному ризику;

➤ недостатнє законодавче регулювання банківської діяльності;

Стан безпеки цього сектору характеризується рядом показників, таких як:

1. розмір обігових коштів підприємств та організацій;
2. рівень і темпи інфляції, співвідношення між темпами інфляції та економічним зростанням;
3. розмір грошової маси, співвідношення готівки і грошової бази;

4. рівень монетизації економіки;
5. швидкість обігу грошових агрегатів, грошовий мультиплікатор, ставка рефінансування;
6. співвідношення між темпами зростання грошової маси та споживчих цін;
7. обсяг дебіторської заборгованості у цілому та у відсотках до ВВП, обсяг кредиторської заборгованості;
8. рух грошової маси та її структура [3];

Міжнародні резерви НБУ зумовлюють стабільність національної валюти, а також зовнішню платоспроможність держави щодо обслуговування зовнішніх боргів.

Вартість банківським кредитів визначається річними відсотками, які сплачує позичальник комерційному банку за користування його кредитами. Очевидно, що чим відсоток є вищий, тим менш привабливими та доступними ці кредити будуть для позичальника. І навпаки, зі зниженням вартості кредитів рівень їхньої доступності та привабливості для позичальника підвищується.

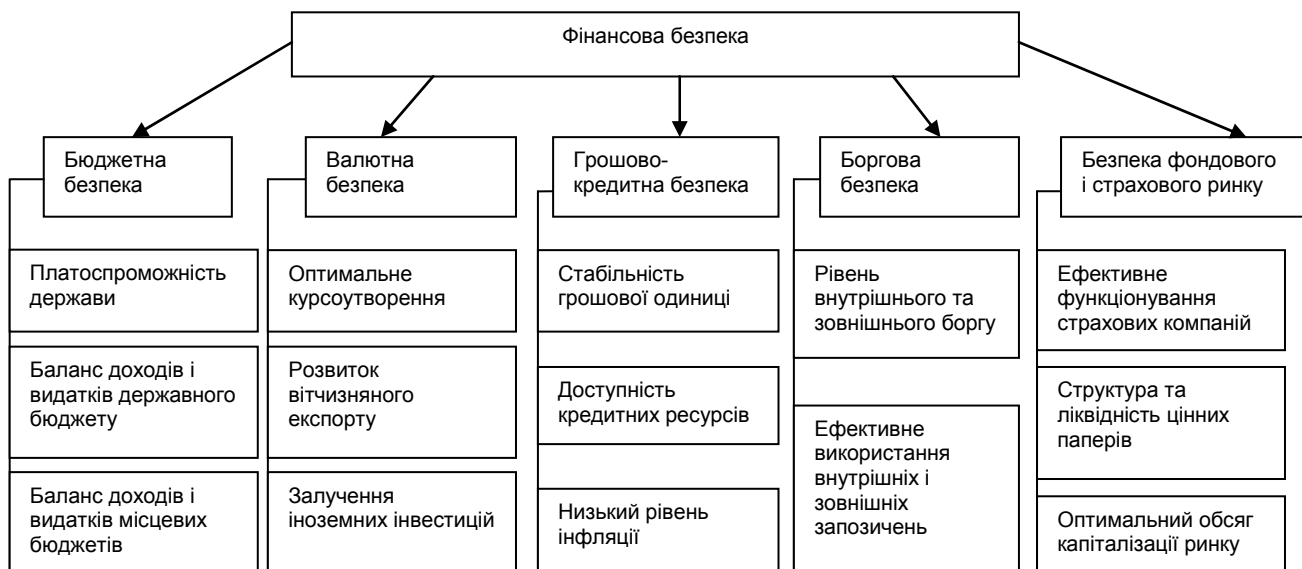

Рис. 1. Структура фінансової безпеки України

Джерело: складено автором за [7]

Показник інфляції є визначальним щодо рівня забезпечення внутрішньої фінансової стабільності в кожній конкретній країні. Для багатьох центральних банків головним завданням є дотримання певних інфляційних орієнтирів. Рівень інфляції – виявляється у зростанні цін, що призводить до знецінення коштів населення і суб'єктів підприємницької діяльності та порушення внаслідок цього принципу справедливого розподілу благ у суспільстві. При зменшенні споживчого попиту на товари інфляція в розмірі до 4 відсотків може сприяти зростанню виробництва і стати стимулом до економічного зростання. Коли темпи інфляції переходять межу 5 відсотків, темпи економічного зростання починають зменшуватися, а коли інфляція сягає 25–45 відсотків, економічне зростання припиняється, на зміну йому приходить стагнація й спад виробництва, який поступово поглиблюється.

Прийнятним у зоні євро вважається рівень інфляції 2%. Рівень інфляції в Україні, індекс споживчих цін, визначається Державним комітетом статистики і залежить від зміни вартості кошика споживчих товарів. Динаміка темпів інфляції за період 2007-2011 рр. зображена на рис 2. За січень – листопад 2011 року темп інфляції становить 4,6%. Зниження темпів інфляції на кінець періоду спричинено деякою стабілізацією стану фінансової системи та антиінфляційною спрямованістю грошово-кредитної політики НБУ.

Єдиної думки щодо порогового значення рівня інфляції немає, так деякі дослідники визначають 5%, згідно із критеріями вступу до ЄС цей показник становить 3,1%. Середній же показник для України за період – 14,6% далекий від цих меж, що негативно позначається на рівні фінансової безпеки.

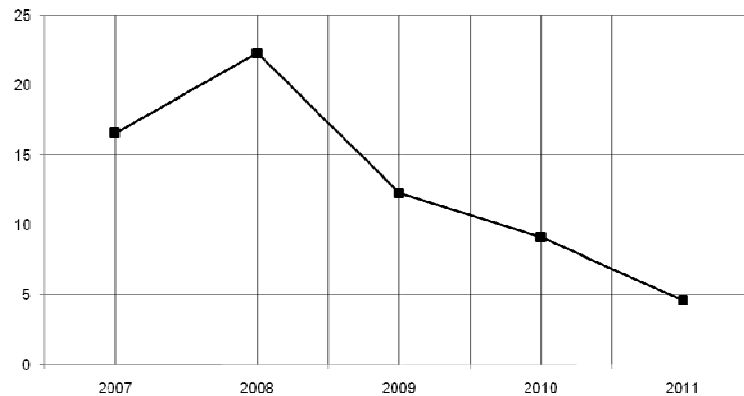

Рис. 2. Темпи інфляції в Україні за 2007-2011 рр.

Джерело: складено автором на основі [6]

Рівень фінансової безпеки визначається порівнянням фактичного значення певного показника з "пороговим" значенням. "Порогові" значення показників фінансової безпеки не можуть бути визначені безпосередні-

ми розрахунками. Вони є наслідком накопичення тривалого досвіду, а тому визначаються експертно [2]. Показники грошово-кредитної безпеки України за кілька останніх років наведено в табл. 1.

Таблиця 1. Розрахункові показники безпеки грошово-кредитного сектору України за 2009 – 2011 рр.

Показники, одиниці виміру	Порогове значення	Фактичне значення		
		2009 рік	2010 рік	2011 рік
1. Відношення обсягу грошового агрегату М3 до ВВП (рівень монетизації), %	не більше 50	53,27	47	46
2. Відношення ВВП до обсягу грошового агрегату М2 (швидкість обігу), кількість обертів	не більше 2	0,52	1,08	1,05
3. Обсяг готівки, % до ВВП	не більше 4	17	15,5	14,8
4. Рівень інфляції (до грудня попереднього року), %	не більше 107	112,3	109,1	104,6
5. Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів, наданих комерційними банками, %	не менше 30	31,2	37	42
6. Рівень середньої процентної ставки кредитів комерційних банків відносно інфляції, %	не більше 5	6	5	5

Джерело: розраховано автором за даними [5, 6]

Порівнюючи їхні кількісні значення з пороговими, можна зробити висновок про деяку дестабілізацію фінансового стану України.

Аналіз рівня цих показників за 2009-2011 роки свідчить про те, що значну загрозу фінансовій безпеці становив високий рівень інфляції, значення якого у 2009 році перевищувало порогове (107 %) на 5,3 %, а у 2010 р. – на 2,1 %, що є свідченням стабілізації інфляційних процесів. Показники обсягу готівки: швидкості обігу та рівня монетизації не перевищують порогових значень, проте майже дорівнюють цим значенням.

Вивчення монетарних показників України показало, що рівень грошової маси у 2009-2011 рр. збільшився. При цьому рівень монетизації (відношення обсягу грошового агрегату М3 до ВВП) повільно спадав з 53,27 %

у 2009 р. до 46 % у 2011 р. при на безпечному рівні не більше 50 %. Така ситуація є позитивним явищем за умов помірної інфляції, оскільки вона сприяє стабільному економічному зростанню. Але виходячи з аналізу інфляційних процесів в Україні – зростання грошової маси в обігу є свідченням її знецінення.

На основі сукупності показників Міністерством економіки розробляється інтегральний показник фінансової безпеки України. На рис. 3 зображено динаміку інтегрованого індикатора фінансової безпеки за період з 2006 по 2010. У 2010 році порівняно із 2009 роком у кількісному вираженні внесок фінансової безпеки у економічну збільшився на 1,05 пункти.

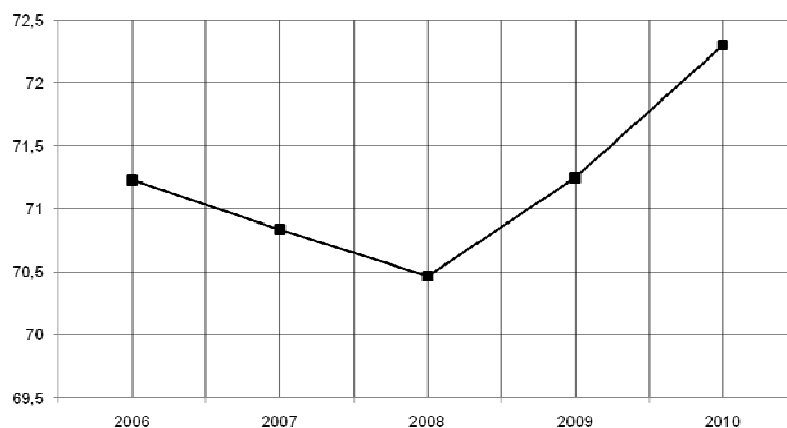

Рис. 3. Динаміка рівня фінансової безпеки України за 2005-2009 рр.

Джерело: складено автором на основі [5, 7]

Отже, на основі базових індикаторів фінансової безпеки за останні 5 років можна розрахувати динаміку зміни рівня фінансової безпеки. Стан безпеки України протягом періоду спочатку покращився, досягнувши максимального значення у 2010 році, а до кінця періоду поступово падав, що викликано світовою фінансовою нестабільністю та погіршенням загального стану економіки.

Висновки. Отже, проблема належної підтримки фінансової безпеки держави є актуальною, оскільки зачіпає усі галузі національного господарства, приватних підприємців, усі прошарки населення, все суспільство і державу в цілому. Відтак досягнення позитивного впливу фінансового сектора на реальну економіку мусить передбачати пріоритетне спрямування фінансових потоків у розвиток тих галузей, які, по-перше, забезпечують економічне зростання за рахунок переважаючого використання відтворюваних ресурсів та наукоємних процесів, а по-друге, спроможні реалізувати сукупність притаманних економіці України об'єктивних конкурентних переваг.

Зростає необхідність впровадження комплексу заходів, спрямованих на усунення недоліків в управлінні грошово-кредитною сферою і забезпечення протидії її тінізації та криміналізації грошового обігу. Потребує нагального розв'язання проблема недостатності грошової маси в легальному обороті з одночасним її скороченням у тіншовому обігу. Що стосується систем забезпечення фінансової безпеки, то поки що поза належною

структурною організацією залишається система відповідних інститутів і організаційно-управлінських структур, які мають займатися цією проблемою. Додаткові труднощі у формуванні системи фінансової безпеки України пов'язані з відсутністю в країні координаційного центру, який, отримуючи інформацію з цієї проблематики від різних міністерств і відомств, мав би змогу узагальнити її і зробити відповідні висновки.

Список використаних джерел

1. Економічна безпека: навч. посіб. [Текст] / за ред. З.С. Варналя. – К.: Знання, 2009. – 647 с.
2. Барановський О.І. Фінансова безпека [Текст]: [монографія] / Барановський О.І. – К.: Київ., нац. торг.-економіч. ун-т, 2004. – 759 с.
3. Барановський О.І. Банківська безпека – творчі дискусії з проблем суспільного розвитку [Текст]: [монографія] / Барановський О.І. – К.: НІСД, 2004.
4. Сухоруков А.І. Проблеми фінансової безпеки України: (Передмова акад. НАН С.І.Пирожкова) [Текст]: [монографія] / Сухоруков А.І. – К.: НІПНБ, 2005. – 140 с.
5. Основні показники економічного і соціального розвитку України [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України: [сайт]. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://minfin.gov.ua/file/link/281303/file/november.pdf>. – Назва з екрана.
6. Річний звіт Національного банку України за 2010 [Електронний ресурс] // Національний банк України: [сайт]. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=77106>. – Назва з екрана.
7. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [Затверджено Наказом Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60] [Електронний ресурс] // Міністерство економіки України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/>. – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 18.03.13

Н. Плешакова, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ПОКАЗАТЕЛИ БЕЗОПАСНОСТИ ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОГО СЕКТОРА КАК СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

В статье исследуется состояние финансовой безопасности через ее основную составляющую – безопасность денежно-кредитного сектора.

Ключевые слова: финансовая безопасность, структура финансовой безопасности, денежно-кредитная безопасность.

N. Plieshakova, post graduate student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE INDICATORS OF MONETARY SECTOR SECURITY AS PART OF THE FINANCIAL SAFETY OF UKRAINE

The article examines the state of financial safety through its component – the security of the monetary sector.

Keywords: financial safety, structure of financial safety, monetary safety.

Наукове видання

ВІСНИК
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЕКОНОМІКА

Випуск 8(149)

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 9,3. Наклад 300. Зам. № 213-6630.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № 6.
Підписано до друку 11.06.13

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43
☎ (38044) 239 3222; (38044) 239 3172; тел./факс (38044) 239 3128
e-mail: vpc@univ.kiev.ua
<http://vpc.univ.kiev.ua>
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02